

**RAZISKAVE
& RAZPRAVE**
RESEARCH & DISCUSSION

RAZISKAVE IN RAZPRAVE/RESEARCH and DISCUSSION

ISSN: 1855-4148 UDK: 3

Izdajatelj/Publisher

Založba Vega d.o.o./Vega Press

Odgovorni urednik/Editor-in-chief

Matevž Tomšič

Pomočnik urednika/Managing Editor

Ambrož Vuga

Uredniški odbor/Editorial Board

Igor **BAHOVEC** – Univerza v Ljubljani

Suzana **ŽILIČ FIŠER** – Univerza v Mariboru

Diana-Camelia **IANCU** – National School for Political Studies and Public Administration

Daniel **KLIMOVSKÝ** – Faculty of Economics, Technical University of Košice, Slovakia.

Susanne **KOLB** – University of Siegen

Krunoslav **NIKODEM** – Sveučilište v Zagrebu

Rajesh K. **PILLANIA** – Management Development Institute

Matej **MAKAROVIČ** – Fakulteta za uporabne družbene študije

Uroš **PINTERIČ** – Univerzitetno in raziskovalno središče Novo mesto

Janez **ŠUŠTERŠIČ** – Univerza na Primorskem

Beti **HOHLER** – Odvetniška pisarna Kozinc in partnerji

Tea Golob – recenzije/reviews **Natali BIRSA** – lektoriranje/language editor

Indexed and abstracted in: COBISS

Journal R&D is published with the support of
Slovenian book agency

Revija R&D izhaja s finančno podporo
Javne agencije za knjigo Republike Slovenije

ZALOŽNIŠKE INFORMACIJE

Revija R&R izhaja v elektronski obliki trikrat na leto (februar, junij, oktober). Izdaja jo Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici; revija je brezplačno dostopna na: <http://www.fuds.si/si/dejavnosti/zaloznistvo/?v=raziskave-in-razprave>.

Publishing Information

Journal R&R is published in electronic form three times annually (February, June, October). Published by Faculty of Applied Social Studies in Nova Gorica and available free of charge at: <http://www.fuds.si/si/dejavnosti/zaloznistvo/?v=raziskave-in-razprave>.

SMERNICE

R&R je mednarodna tiskana in elektronska znanstvena revija, namenjena sociološkim, humanističnim, ekonomskim, pravnim, upravnim, organizacijskim, politološkim, komunikološkim in drugim razpravam, ki dopuščajo popolno tematsko ter disciplinarno odprtost. R&R spodbuja tako teoretične kot tudi kvalitativna in kvantitativna empirična dognanja ter aplikativne prispevke. Uredništvo revije pozdravlja članke že uveljavljenih znanstvenikov kot tudi mladih perspektivnih avtorjev. Vsi članki, objavljeni v reviji, so dvostransko anonimno recenzirani.

Revija R&R si prizadeva za prepoznavanje inovativnih teoretičnih ali empiričnih idej, ki skušajo osvetliti nov ali drugačen zorni kot družboslovnih in humanističnih problematik.

Aims & Scope

R&R is international electronic scientific journal open to sociological, humanistic, economics, legal, administrative, management, political, communicative and other articles and debates with broad theoretical and disciplinary openness. R&R welcomes theoretical as well as quantitative and qualitative empirical and applicative contributions. R&R welcomes articles of established researches as well as young prospective authors. All articles published in R&R are double-blind pair reviewed.

Journal R&R strives for innovative theoretical and empirical articles, which are trying to explain some subject from different (innovative) point of view in the field of social sciences and humanities.

Vsebina/Contents

Evropska unija kot »zunanje sidro«: Institucionalni okvir EU in kvaliteta vladanja v njenih članicah

Matevž Tomšič 3

Ambrož Vuga

Položaj žensk na trgu dela v moderni zahodni družbi

Lea Prijon 33

Percepcije javnosti do sprejemljivosti jedrskih objektov

Tamara Besednjak Valič

Urša Lamut 60

The Barriers of knowledge transfer between knowledge exploration institutions and the economy

Dolores Modic 108

Urša Lamut

Book Review: Hugh Heclo and the Immortality of Institutional Values

Shane Gunderson 140

Evropska unija kot »zunanje sidro«: Institucionalni okvir EU in kvaliteta vladanja v njenih članicah

Matevž Tomšič¹
Ambrož Vuga

Povzetek

V članku avtorja analizirata vlogo mednarodnih institucionalnih dejavnikov politične stabilnosti v določenih državah. Osredotočena sta na Evropsko unijo kot na "zunanje sidro", ki zagotavlja izvajanje demokratičnih norm in načel na nacionalni in evropski ravni. Čeprav je za nekdanje komunistične države Srednje in Vzhodne Evrope kot tudi za nekdanje avtokracije Južne Evrope integracija v EU doprinesla k razvoju demokracije, samo članstvo v EU ne zagotavlja stopnjevanja kvalitete vladanja. Slednje je povezano s šibkostjo nadzornih mehanizmov po vstopu v EU.

Ključne besede: *demokracija, Evropska unija, institucionalni mehanizmi, srednja in vzhodna Evropa*

¹ Izr. prof. dr. Matevž Tomšič, Asistent Ambrož Vuga, Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici, kontaktni naslov: matevz.tomsic@fuds.si oz. ambroz.vuga@fuds.si.

Abstract

In their paper, the authors analyse the role of international institutional factors of political stability of particular country. They are focused on the European Union as a kind of 'external anchor' that guarantees execution of democratic norms and principles at both European and national level. They try to show that although for former communist countries from Central and Eastern Europe as well as for former autocracies from Southern Europe integration into EU is a factor that contributes to development of democracy, it does not guarantee upgrading of quality of governance what is related to the weakness of monitoring mechanisms after the accession.

Keywords: *democracy, European Union, institutional mechanisms, Central and Eastern Europe*

Uvod

'Vladanje' (governance), ki se splošno nanaša na sistem meril, ki vključujejo določitev pravil za izvajanje moči in razreševanje konfliktov, povezanih s temi merili (Hyden, 1999: 185) je eno izmed najbolj razširjenih političnih konceptov in ima osrednje mesto v aktualnih družboslovnih razpravah (Pierre in Peters, 2000:1). V zadnjih letih je potreba po vzpostavitvi mehanizmov učinkovitega in demokratičnega vladanja ne le na nacionalni, temveč tudi na nadnacionalni ravni pridobila na pomenu. To pomeni vzpostavitev

institucij, ki bi bile sposobne reševati probleme nastale, z globalizacijo, zlasti v smislu zagotavljanja globalnih javnih dobrin (npr. Griffin, 2003), ter povečanja odgovornosti globalnih akterjev (glej: Kahler, 2004, Held, 2004). Naša opredelitev dobrega, to je demokratičnega vladanja je zato v skladu s 'širšim' dojemanjem demokracije, kar predstavlja ne le formalna pravila in institucionalne norme, ampak tudi delovanje demokratičnih institucij in njihovih zastopnikov. Po Marchu in Olsenu (1995: 44) je »demokratično vladanje več kot vodenje učinkovitega političnega koalicijskega sestavljanja in izmenjav znotraj vnaprej danih okvirov ... Vključuje oblikovanje družbenega in političnega življenja – oblikovanje zgodovine, njeno razumevanje in sposobnost učiti se iz nje.«

Raven kakovosti vladanja je določena z različnimi dejavniki, povezanimi tako z zgodovinskim razvojem kot s sedanjimi praksami, od gospodarskega razvoja in materialne blaginje, do politične kulture, moči civilne družbe, načina demokratične tranzicije in odnosov med različnimi tipi političnih elit (Tomšič, 2002). Pričujoči članek obravnava vlogo mednarodnih institucionalnih dejavnikov politične stabilnosti in kakovosti vladanja v posameznih državah. Osredotočeni smo na Evropsko unijo kot na neke vrste 'zunanje sidro', ki zagotavlja izvajanje demokratičnih norm in načel na evropski in nacionalni ravni. To pomeni odgovornost za vzdrževanje demokracije v njenih državah članicah. Posebno za nove članice EU je vključitev v EU, ki je bila pogojena z implementacijo pglavitnih normativnih struktur (vključno z demokratičnimi standardi), pomemben dejavnik konsolidacije demokracije. Vprašanje, ki se nam postavlja je, kakšne vrste mehanizmov in ukrepov lahko EU izvaja v obdobju po vključitvi novih držav z namenom ohranitve primerne ravni kakovosti demokratičnega vladanja. V zadnjih nekaj letih smo namreč priča stagniranju ali celo poslabšanju nekaterih vidikov kvalitete vladajna,

ne le v nekaterih 'novih' (EU12), ampak tudi v nekaterih 'starih' (EU 15) članicah EU (Grčija, kot najbolj očiten primer).

Naša teza govori o tem, da je za nekdanje komunistične države iz Srednje in Vzhodne Evrope, kot tudi za nekdanje avtokracije iz Južne Evrope integracija v EU sicer dejavnik, ki prispeva k razvoju demokracije, ne drugi strani pa sama po sebi ne zagotavlja kakovosti vladanja. To je povezano z šibkostjo nadzornih mehanizmov EU-ja po vključitvi novih držav. Trdimo, da zunanji nadzor lahko izvajajo predvsem evropske pravne inštitucije in drugi institucije za zagotavljanje 'horizontalne odgovornosti'.

Pomen mednarodnih dejavnikov za stabilizacijo demokracije

Delovanje vsake države kot oblike politične organizacije je *par excellence* odvisno od tako imenovanih 'notranjih' družbenih dejavnikov, ki so rezultat politične, ekonomske, družbene in kulturne značilnosti posameznih družb, ter tako imenovanih 'zunanjih', to je mednarodnih dejavnikov (Tomšič, 2002). Kot 'zunanji' so razumljeni vse tisti dejavniki, katerih izvor je izven meja določene države ali družbe. Ti dejavniki temeljijo na razlikovanju glede na funkcionalne sfere družbe (ekonomija, znanost, politika itd.), v katerih delujejo njeni akterji.

Politične enote – bodisi nacionalne države, mestne državice, neodvisne kneževine ali veliki multietnični imperiji – so se vedno soočale z vplivi njihovega okolja. Najbolj pogosta oblika zunanjega 'vplivanja' na razvoj v posamezni politični enoti je bila vojna, to je manifestacija fizične sile, s pomočjo katere je določen zunanji

dejavniki skušali nadzirati to državo ali pa vsaj izsiliti nekaj koncesij, ter pogosto imeti vpliv na oblikovanje vladajoče elite ali/in institucionalnega okvirja. Obstajajo tudi druge manj neposredne metode vplivanja na postopek odločanja v drugi politični enoti. S tem namenom je bila ustanovljena diplomacija. Diplomacija je kot posebna dejavnost mednarodne oz. globalne aktivnosti prišla do izraza še posebej tam, kjer je na določenem prostoru obstajalo večje število političnih enot, ki so imele pogoste stike – npr. v antični Grčiji ali srednjeveški in renesančnih Italiji.

Pomen mednarodnih dejavnikov, ki vplivajo na določeno politično enoto, je v zadnjem času občutno narasel. Razvoj sodobne družbe, pogosto označen z terminom globalizacija, je pripeljal do povečanja medsebojne odvisnosti in prepletenosti sveta. Izolacija pred zunanjimi vplivi je tako – razen v ekstremnih primerih, kot je denimo Severna Koreja – skoraj nemogoča. Različni materialni in duhovni tokovi imajo bolj kot kdajkoli pristo pot.

Obstaja več tipov mednarodnih dejavnikov, ki vplivajo na naravo političnega sistema v določeni državi. Najpomembnejše med njimi je mogoče razvrstiti v tri vrste: politični, kulturni in ekonomski dejavniki.

Najbolj izraziti dejavniki so zagotovo politični. Delujejo na podlagi določenih načel, ki zaznamujejo politično sfero kot tako (zlasti načel pridobivanja in izvajanja moči ter vpliva) in ki so do neke mere prenosljivi med različnimi prostorsko-političnimi enotami. Tukaj igrajo še posebno vlogo mednarodni sporazumi in različne mednarodne organizacije. Stalne interakcije na različnih področjih in ravneh človekovega delovanja (med posamezniki, podjetji in tudi na ravni državnih institucij) potrebujejo uzakonitev norm in pravil, ki morajo biti upoštevani s strani njihovih akterjev, ne glede na to, od

kje ti izvirajo. V primeru kršitve teh pravil s strani akterjev se le-tem naloži sankcije. To velja npr. za različne sporazume, ki urejajo posamezna področja, od oboroževanja, varovanja okolja, do trgovine (čeprav izvršilni in kazenski sistemi niso vedno dovolj sofisticirani in učinkoviti). V zadnjih letih je prišlo do pomembnih sprememb pri dojemanju koncepta nacionalne suverenosti. Gre namreč za sprejemanje določenih pravil, ki imajo prednost pred notranjimi pravili posameznih držav ne samo, če se nanašajo na mednarodne zadeve, temveč tudi na notranje zadeve posamezne države. Eden takšen primer je Mednarodno sodišče za človekove pravice v Haagu, ki preganja zločine posameznih držav ali njihovih državljanov storjenih proti svojim državljanom (kot v primeru srbskega etničnega čiščenja na Kosovu).

Vpliv kulturnih in ekonomskih dejavnikov je bolj posreden, kar pa ne pomeni, da ju je mogoče zanemariti. Razni teoretiki globalizacije namreč trdijo, da so svoboda trgovanja oz. prost pretok blaga, storitev in kapitala ter daljnosežne kulturne interakcije v smislu prostega pretoka idej, vrednot in načina življenja najbolj pomembna značilnost tega procesa. Slednje v veliki meri omogočajo moderna komunikacijska sredstva (telekomunikacije, internet, socialna omrežja), ki so povečali hitrost in intenzivnost komunikacije. Ekonomski in kulturni vplivi so pogosto tesno povezani, iz zgodovine je namreč znano, da razmah trgovine utre pot intelektualnemu in umetniškemu področju. Pogostejše interakcije v obdobju globalizacije nedvomno vplivajo na (re)konstrukcijo vrednostnih sistemov v različnih delih sveta.

'Mednarodni' vpliv na naravo političnega sistema pomeni kombinacijo zgoraj navedenih dejavnikov. Linz in Stepan (1996: 73-76) ločita tri vrste mednarodnih dejavnikov: zunanja politika, *Zeitgeist*

in širjenje/razpršitev (diffusion). Prvi tip se nanaša na vpliv, ki izhaja iz delovanja države ali skupine držav, ki predstavljajo globalnega ali regionalnega hegemonu in ki ima sredstva, katera mu omogočajo nadzor nad ravnanjem drugih držav. Loteva se tako neposrednega delovanja, kot so vojaški posegi, kot tudi bolj posrednih ali specifičnih vplivov (na primer mednarodna posojila in članstvo v določeni organizaciji). Drugi tip, *Zeitgeist*, se nanaša na vrednote in ideološko klimo, ki prevladuje na določenem področju, zlasti v povezavi z dojemanjem primernosti/všečnosti in zaželenosti v določeni družbeni ureditvi. Tretji tip predstavlja vpliv preteklih dogodkov v določenem okolju (državi) na razvoj v drugem tipu. To označujemo kot demonstracijski efekt ali 'efekt snežne kepe', kar pomeni, da politične spremembe v eni državi povzročijo podobne spremembe v drugi (Huntington, 1993).

Ti dejavniki seveda lahko spodbujajo demokratizacijo, lahko pa jo tudi zavirajo. Političen razvoj v določeni državi je v veliki meri odvisen od razmerja moči na določenem območju, kar pomeni, da je pomembno, katere države (demokratske ali nedemokratske) igrajo na tem območju odločilno vlogo pa tudi, koliko jim je v interesu v vplivati na le-to.

Spremenjene mednarodne razmere v Evropi po padcu komunizma

Razmere v Evropi v smislu možnosti za razvoj demokracije v državah vzhodne in srednje Evrope so danes bistveno ugodnejše kot so bile za časa komunizma. To se nanaša na primerjavo stanja po padcu komunizma lahko z razmerami po koncu prve svetovne vojne, ko so bile ustanovljene nove neodvisne države, katerih demokratičen režim je bil ogrožen. (Rupnik, 2000).

Prvič, pomembna je demokratična klima v regiji. Danes ima koncept demokracije kot edina sprejemljiva oblika politične ureditve prevladujoč položaj, medtem ko je bil v obdobju med obema svetovnjima vojnoma ta koncept na veliki preizkušnji s strani dveh totalitarnih režimov - nacifašizma in komunizma. Drugič, medtem ko so bile mahne in/ali na novo ustanovljene države srednje in vzhodne Evrope po drugi svetovni vojni življenjsko ogrožene s strani ekspanzionistično usmerjenih velesil v njihovi soseščini, tj. Nemčije in Sovjetske zveze, ki sta bili tudi glavni nosilki totalitarnih režimov, teh groženj danes ni več. Nemčija je postala stabilna demokratična država, medtem ko je Sovjetska zveza propadla, Rusija pa kot njen naslednik ni dovolj močna, da bi igrala dominantno vlogo v tem delu Evrope. Tretjič, po prvi svetovni vojni je bilo za regijo značilna etnična heterogenost, številni ozemeljski spori so bili dejavnik politične nestabilnosti. To se je spremenilo po drugi svetovni vojni (s spremembami meja in migracijami nekaterih narodov), tako da je večina postkomunističnih državah srednje in vzhodne Evrope danes razmeroma etnično homogena. Napetosti znotraj držav in med njimi so se tako zmanjšale, le-to pa je omogočilo določeno stopnjo regionalnega sodelovanja (na primer v okviru Višegrajske skupine).

In končno, danes obstajajo trdni in dolgoročno institucionalizirani mehanizmi za demokratizacijo teh držav. Zahodna Evropa je ljudem na vzhodni strani železne zavesne služila kot primer uspešne družbe z lastnim političnim sistemom, ki temelji na načelu nadzora in ravnotežja oblasti (sistem 'checks and balances'), vladavini prava, svobodnih volitvah, tradiciji liberalizma in strpnosti; družbe z učinkovitim tržnim gospodarstvom, ki je prineslo materialno blagostanje; družbe tehnološkega napredka, množične potrošnje, ter dinamične in raznolike kulture (Hyde-Price, 1994: 225). Glavni politični cilj novih političnih elit, ki so prišle na oblast po padcu

komunizma je zatorej bil usmeritev svojih držav na pot 'vrnitve v Evropo'. To je vključevalo sprejetje in implementacijo norm in standardov, ki so v veljavi v zahodni Evropi.

Vključitev v Evropsko unijo kot dejavnik 'kvalitativne poglobitve' demokratičnega vladanja

Med institucionalnimi oblikami nadnacionalnih povezav evropskih držav je Evropska unija tista, ki zavzema osrednje mesto. Obstaja več organizacij, ki povezujejo države ožjega ali širšega evropskega prostora. Poleg Evropske unije sem lahko prištejemo tudi Svet Evrope, Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) in NATO, ki predstavlja obliko organizacije, ki zagotavlja varnost razvitim državam Evrope in Severne Amerike (v kateri zaradi svoje vojaške premoči ZDA igrajo osrednjo vlogo). Evropska unija je poseben primer, saj gre za obliko nadnacionalne povezave, katere cilj je preseči gospodarske ali druge sektorske oblike integracije ter si prizadeva vzpostaviti skupen institucionalni, to je političen aparat, ki bi nadziral najpomembnejša področja v smislu določanja temeljnih pravil in standardov za njeno delovanje.² EU ima zaradi dejstva, da so odločitve sprejete s strani njenih inštitucij relativno obvezujoče za njene članice (odvisno od vrste pravnega vira: uredba, odločba, direktiva, priporočilo, mnenje), občutno večjo politično težo od zgoraj naštetih evropskih organizacij.

² Ni še popolnoma jasno, kakšen tip političnega sistema se bo razvil v EU. Siedentop (2000: 1) trdi, da se bo razvila nova oblika politične povezave, ki bo bolj povezana kot konfederacija, ampak manj kot federacija.

Poudariti velja, da EU vpliva na več segmentov vladanja in inštitucij kot katerakoli druga regionalna ali globalna organizacija v Evropi. "V primerjavi s Svetom Evrope in NATO, EU predstavlja sistem vladanja, ki pokriva občutno večje število politik in vpliva na skoraj vse vidike vladanja držav članic. V nasprotju z NATO EU ne nudi le obliko varnosti, ampak tudi in predvsem gospodarske ter politične koristi državam, ki se pridružijo. Le-to dela Evropsko unijo zelo pomembno za njene obstoječe članice in močan magnet za kandidatke. (...) V nasprotju s Svetom Evrope EU določa članstvo kot končni cilj, kot nagrado za trud pri prizadevanju za njeno transformacijo, ki je pogojevana z določenimi dosežki, ki spodbujajo določeno stopnjo morebitne enotnosti med članicami Unije" (Dimitrova in Pridham, 2004: 94-95).

EU se ni vse do srede 90. let 20. stoletja zavzemala za sistematično promocijo demokracije. Severna širitev leta 1973 na Veliko Britanijo, Irsko in Dansko je postavila za predpogoj sprejetje pravnega reda *acquis communitaire*. Večja pozornost EU-ja institucijam držav kandidatke je mlajšega datuma. Šele južna širitev v letih 1981 in 1986 na Grčijo, Španijo in na Portugalsko je smatrana kot prvi "prispevek k promociji demokracije, saj so v Bruslju določili nekatere čeprav nejasne demokratične pogoje za članstvo" (ibid. 95). Širitev leta 1995 na Avstrijo, Finsko in Švedsko ni poudarjala spodbujanja demokracije, saj so bile te države že etablirane demokracije. Pristopna pogajanja z bivšimi komunističnimi državami iz srednje in vzhodne Evrope pa so namenjala večji poudarek promociji le-te. Od leta 1989 do leta 1993 EU ni imela instrumentov za promocijo demokracije in uradnih pooblastil za obravnavanje človekovih pravic in demokratičnih principov. Vse do podpisa Amsterdamske pogodbe leta 1997 EU ni imela mehanizmov za spremljanje stanja demokracije med svojimi člani (ibid.).

Za države srednje in vzhodne Evrope je bila vključitev v institucionalni okvir EU dosežena s sporazumom vseh ključnih političnih akterjev. Pristopna pogajanja in priprave v tej smeri so potekala že od samega začetka tranzicije. Da bi dosegle svoje strateške cilje, so te države kot tudi druge bodoče države članice morale izpolniti vrsto pogojev v smislu sprejemanja različnih standardov, ki so v veljavi v razvitih zahodnih demokracijah. Od samega začetka pogajanj med postkomunističnimi državami in Evropsko skupnostjo je bilo poudarjeno, da je za pristop potrebna ne samo uvedba tržnih reform v gospodarstvu, ampak tudi razvoj demokratičnega političnega sistema. Tako je Evropska skupnost že leta 1990 določila, da je za podpis pridružitvenega sporazuma potrebna izpolnitev petih pogojev: spoštovanje človekovih pravic, vladavina prava, uvedba večstrankarskega političnega sistema, svobodne in pravične volitve ter tržno usmerjeno gospodarstvo. To kaže na pomembnost politične dimenzije, saj gre štiri od teh petih pogojev obravnavati kot sestavni del političnega sistema.

Leta 1993 in nič prej je EU pozvala države kandidatke h krepitvi demokracije in tržnega gospodarstva. V zvezi z bivšimi komunističnimi državami lahko trdimo, da je EU uspelo vplivati na konsolidacijo demokracije v teh državah. To ji je uspelo z uporabo številnih mehanizmov pogojevanja, ki podpirajo krepitev zmogljivosti in reform državnih inštitucij. Ta proces se je začel s t.i. kopenhagenskimi merili in se okrepil s pripravami na pogajanja za članstvo v drugi polovici 90-ih in v prvih letih po letu 2000. S tem ko je kopenhagenski Evropski svet junija 1993 opredelil sklop splošnih kriterijev, ki jih kandidatke morajo izpolniti kot pogoj za članstvo, je EU uzakonila strogo upoštevanje pogojevanja članstva. Število bodočih širitvev ter zaskrbljenost zaradi zapuščine komunističnega sistema je govoril v prid širitvi kriterijev kakor tudi za njihovo

podrobnejšo opredelitev ter precej strožje spremljanje pridružitvenega procesa kot kdajkoli prej. Ta proces je bil veliko strožji kot ob pristopu novih demokratičnih držav Južne Evrope v poznih 70-ih in zgodnjih 80-ih. (Dimitrova in Pridham, 2004: 97). Pred širitvijo leta 2004 je EU izvajala različne politike in instrumente: Partnerstvo za pristop, poročila o napredku, PHARE, twinning (tehnična pomoč administraciji kandidatke).

Od samega začetka pristopnih pogajanj je Evropska komisija (ali njeni službe) spremljala uvajanje zahodnih standardov in jih objavljala v letnem poročilu o napredku. Ta poročila oz. ocene so imele zelo velik vpliv na posamezno državo pri vstopu v Evropsko unijo in s tem tudi na dinamiko reform v posamezni državi kandidatki. Kritične ocene so namreč spodbujale k izboljšanju položaja in s tem pospešitvi reform na različnih področjih. Tako je denimo poročilo o Sloveniji iz leta 1999 vsebovalo številne kritične pripombe, saj je ugotovilo njeno zaostajanje pri izvajanju institucionalnih reform in sprejemanju *acquis communautaire*. To je državo kandidatko spodbudilo k boljšemu delu, tako da je Komisija že naslednje leto ugotovila precejšen napredek pri prilagajanju na evropski pravni red.

Obstaja še nekaj specializiranih evropskih inštitucij, ki skrbijo za uvajanje demokratične in odprte družbe. Evropsko sodišče za človekove pravice skrbi za človekove pravice pod takšnimi pogoji, kakršni so določeni z mednarodnimi deklaracijami. To daje državljanom držav članic in držav kandidatk pravico in možnost, da v primeru kršitve mednarodno sprejetih zakonov ter neupoštevanja domačega prava iščejo svoje pravice na evropski ravni.

Vpliv političnih igralcev v etabliranih demokracijah na nove demokracije EU-ja je tudi zelo pomemben. Predvsem mislimo na

vpliv zahodnih političnih strank in mednarodnih organizacij na delovanje strank v državah kandidatkah. Stranke naj bi se vključile v širše mednarodne povezave na podlagi ideološke bližine in skupnih vrednot. V EU so tri večje družine političnih stran: socialno-demokratska, liberalna in konservativna.³ Sodelovanje z ideološko sorodnimi strankami v razvitih demokracijah jim omogoča, da pridobijo izkušnje potrebne za uspešno delovanje v demokratičnem sistemu. Vodilni politiki strank lahko preko mednarodnih političnih omrežij pridobijo številne kontakte, s pomočjo katerih lahko profilira celotna država. Na drugi strani pa članstvo v takšnih združenjih pomeni obveznost spoštovanja načel na katerih temelji demokratični režim, v nasprotnem primeru bi izgubili mednarodno verodostojnost.⁴

Rečemo lahko, da je nadzor s strani evropskih inštitucij v procesu priključevanja v EU odločilno prispeval k utrjevanju demokracije v nekdanjih komunističnih državah. To se nanaša zlasti na obdobje pristopa ob formalni implementaciji normativnih pravnih aktov. Sprejetje skupnega normativnega okvira kot osnove za delovanje nadnacionalnega političnega subjekta, tj. EU-ja, je privedlo do pomembnih institucionalnih preobrazb na različnih področjih. To naj bi prineslo spremembe v kognitivnih in vedenjskih vzorcih podedovanih iz prejšnjega režima, ki niso v skladu z načeli razvitega sveta. Kot predpostavlja neoinstitucionalna teorija, družbene (ali predvsem politične) institucije in institucionalni red močno določajo

³ LDS in Zares sodita v skupino liberalnih strank, SD k socialnim in socialno-demokratskim strankam, SDS, SLS, NSi h konservativnim in krščansko demokratskim strankam.

⁴ V skrajnem primeru so lahko stranke tudi izključene iz mednarodnih povezav, kot npr. Haiderjeva Svobodnjaška stranka (FPÖ), ki je bila zaradi ksenofobije in proti evropski politiki izključena iz Liberalne internacionale.

način delovanja različnih družbenih področjih in tako opredeljujejo družbeni karakter. Vedenje posameznika tako v veliki meri usmerja 'logika primernosti' (logic of appropriateness), kot to poimenujeta March in Olsen, ki se odraža v strukturi pravil in zgradbi identitet družbe (March in Olsen, 1995: 28). Družbene aktivnosti – celo tiste, ki temeljijo na racionalni kalkulaciji preferenc in dejavnosti za doseganje ciljev, ki izhajajo iz njih ter predvidevajo posledice teh dejavnosti – potekajo v posebnem institucionalnem torej pravnem okviru, ki istočasno vpliva na subjektivno dožemanje različnih vidikov družbene realnosti in s tem tudi za ocenjevanje različnih individualnih in kolektivnih praks. Tako imajo različne institucionalne ureditve različne nadzorne mehanizme, ki vplivajo na prevladujoče kognitivne in vedenjske vzorce.

Če pogledamo na zgoraj omenjene dejavnike kvalitete demokracije, lahko ugotovimo, da evropski integracijski procesi vključujejo ekonomske, politične in kulturne razsežnosti. Ne gre le za strukturno-institucionalno razsežnost politik (tj. institucionalne ureditve političnih odnosov), ampak tudi za procesno-akcijsko dimenzijo, t.j. politično dinamiko, politične procese in aktivnosti političnih akterjev ter tudi za kulturno-vrednotno dimenzijo, ki se nanaša na vrednotno-normativne vidike politik.

Kvaliteta vladanja pred in po vstopu v EU

V kontekstu držav članic EU kot tudi držav kandidatk služi institucionalni okvir Unije kot neke vrste 'zunanje sidro', ki zagotavlja izvajanje in vzdrževanje demokratičnih norm in načel. V procesu vključevanja v Unijo je bilo sprejemanje njenih norm in principov

pomemben dejavnik konsolidacije demokracije. Vprašanje, ki se nam zastavlja je, kakšna je vloga skupnega institucionalnega okvirja za države, ki jim je že uspelo postati članica EU zlasti v smislu, ali je sposoben opravljati vlogo pospeševalca kvalitete vladanja? Mehanizmi, ki so bili povezani s pristopnim procesom, so v veliki meri izgubili na pomembnosti. Grožnje o ustavitvi pogajanj in s tem preprečitev, da bi neka država postala članica EU v primeru njene neskladnosti s skupnim normativnim okvirom, ne obstaja več. Mehanizmi, ki so na voljo za sankcioniranje držav članic, pa imajo veliko manj vpliva na prihodnost teh držav in so manj učinkoviti. Protesti z različnih delov EU kažejo na naraščajoče nezadovoljstvo ljudi ali pa vsaj nekaterih družbenih skupin z družbeno-ekonomskimi kot tudi političnimi razmerami v njihovih državah. Protesti v Franciji, Grčiji, na Madžarskem itd., ki so izbruhnili še pred začetkom svetovne gospodarske krize so bile viden pokazatelj tega trenda. To nam kaže, da se je učinkovitost vladanja v zadnjih letih v več državah EU – ne samo novih članic –poslabšala.

Da bi določili kvaliteto vladanja v novih članicah EU iz srednje in vzhodne Evrope pred in po vključitvi v EU ter s tem ovrednotili vpliv institucionalnega okvira EU na njih, primerjamo različne vidike, ki določajo to kvaliteto. Za določitev le-te smo uporabili statistične podatke, ki nam pomagajo 'meriti' ali ovrednotiti kvaliteto vladanja. Kako opredeliti vladanje in kateri so njeni osnovni gradniki? Svetovna banka (internet vir 1) vladanje opredeljuje kot tradicije in institucije, ki vladajo/upravljajo državo. Natančneje: postopki, s katerimi so vlade izvoljene, nadzirane in zamenjane; sposobnost vlade, da oblikuje in vpelje učinkovite politike, spoštovanje državljanov in države do inštitucij, ki urejajo socialne in ekonomske interakcije med njimi samimi.

Zaradi dejstva, da imamo pri analizi vladanja opravka z dejavniki, ki temeljijo na aktivnostih ljudi, kar predstavlja 'mehke' podatke, pridobljene v glavnem iz anket javnega mnenja in strokovnih ocen, je te dejavnike težko kvantitativno ovrednotiti. Ne glede na to Kaufmann trdi, da so 'mehki' podatki za Raziskavo kazalnikov svetovnega vladanja (glej spodaj), še bolj zanesljivi kot "trdi" podatki.

Kazalniki svetovnega vladanja (Worldwide governance indicators, WGI) je raziskovalni projekt Svetovne banke. Prvi podatki so iz leta 1996, zadnji iz leta 2010. Raziskava meri šest dimenzij vladanja: 1) *izražanje mnenja in odgovornost (V&A - Voice and accountability)*, ki meri, kolikšni meri državljani lahko sodelujejo pri izbiri vlade, svoboda govora, združevanja, tiska; 2) *politična stabilnost in odsotnost nasilja (POST – political stability)*, ki se nanaša na verjetnost, da bo trdnost vlade omajana na neustaven način ali z nasilnimi sredstvi, vključno s terorizmom; 3) *učinkovitost vlade (GEFF - government effectiveness)*, ki zajema kvaliteto javnih storitev, učinkovitost javne uprave ter njeno neodvisnost od političnih pritiskov; 4) *kvaliteta regulatornih mehanizmov (REGQ – regulatory quality)*, ki se nanaša na sposobnost vlade, da zagotovi pogoje za svobodno gospodarsko dejavnost); 5) *vladavina prava (RLAW - rule of law)*, ki meri, v kolikšni meri državljani zaupajo v policijo in sodišča ter spoštujejo zakonska pravila družbe; in 6) *nadzor nad korupcijo (CCOR (control of corruption))*, ki zajema prisotnost različnih oblik korupcije, odnos do nje, sposobnost njenega obvladovanja (Tomšič in Vehovar, 2009; Internet vir 2).

Tabela 1. Kazalniki svetovnega vladanja 1996-2009. (Internetni vir 1).

EU12 year	V&A			POST			GEFF			REGQ			RLAW			CCOR			Aver						
	96'	00'	04'	09'	96'	00'	04'	09'	96'	00'	04'	09'	96'	00'	04'	09'	96'	00'	04'	09'					
Czech R.	0,97	0,72	0,97	1,06	1,09	0,64	0,75	0,92	0,65	0,66	0,8	0,98	0,98	1,07	1,25	0,94	0,72	0,8	0,96	0,58	0,31	0,51	0,46	0,81	
Estonia	0,91	0,96	1,1	1,11	0,67	0,81	0,75	0,59	0,54	0,88	1,03	1,18	1,2	1,27	1,32	1,44	0,71	0,65	0,93	1,13	-0,2	0,76	1,03	1	0,91
Hungary	1,05	1,17	1,18	1,01	0,82	0,83	0,87	0,6	0,72	0,93	1,04	0,73	0,68	0,96	1,19	1,1	1,02	0,92	0,97	0,82	0,56	0,74	0,81	0,46	0,88
Latvia	0,75	0,71	0,72	0,79	0,52	0,61	0,77	0,44	-0,5	0,48	0,72	0,64	0,89	0,68	0,98	0,98	0,29	0,29	0,65	0,83	-1	0,1	0,31	0,3	0,49
Lithuania	0,93	0,85	0,9	0,88	0,44	0,65	0,8	0,66	-0,2	0,35	0,8	0,72	0,81	0,72	1,13	0,97	0,48	0,37	0,72	0,72	-0,2	0,43	0,43	0,25	0,59
Poland	0,98	1,04	1,02	1,03	0,78	0,48	0,28	0,91	0,9	0,65	0,5	0,64	0,63	0,65	0,8	0,93	0,87	0,71	0,55	0,68	0,53	0,66	0,33	0,48	0,7
Slovakia	0,25	0,79	0,96	0,87	0,68	0,55	0,6	0,89	0,62	0,44	0,83	0,92	0,4	0,48	1,15	1,1	0,33	0,38	0,61	0,65	0,55	0,36	0,58	0,32	0,65
Slovenia	1,1	1,05	1,1	0,99	1,02	0,92	0,99	0,87	0,93	0,8	1,03	1,16	0,87	0,7	0,84	0,89	1,08	1,08	1,02	1,11	1,36	0,91	1,17	1,06	1
average	0,87	0,91	0,99	0,97	0,75	0,69	0,73	0,74	0,46	0,65	0,84	0,87	0,8	0,78	1,06	1,08	0,71	0,64	0,78	0,86	0,26	0,53	0,65	0,54	0,75
Bulgaria	0,11	0,48	0,56	0,54	-0,2	0,49	0,17	0,47	-1	0,01	0,09	0,14	0,19	0,2	0,69	0,63	-0	-0,1	0,03	-0,1	-1	-0,1	0,25	-0,1	0,1
Romania	0,18	0,4	0,37	0,46	0,39	0,02	0,17	0,4	-0,8	-0,4	0	-0,1	-0,2	-0,1	0,17	0,62	0,01	-0,1	-0,1	0,1	-0,2	-0,3	-0,2	-0,1	0,02
Cyprus	1,11	1,15	0,99	1,06	0,53	0,48	0,33	0,37	1,27	1,14	1,16	1,32	0,19	1,1	1,25	1,29	0,84	0,93	0,91	1,16	2,14	1,03	0,94	1	0,98
Malta	1,16	1,27	1,34	1,21	1,15	1,4	1,3	1,06	-0,2	1,1	0,85	1,11	0,8	1,09	1,12	1,35	0,46	1,32	1,51	1,32	0,36	0,8	0,95	0,9	1,02

Vzemimo v ozir podatke iz zgornje tabele iz leta 2009 v novih in starih članicah EU-ja. Zelo dobre ocene so pri *izražanju mnenja in odgovornosti* dobile Estonija, Malta, Češka in Ciper. Med starimi članicami so na prvih mestih Danska, Švedska, Luksemburg, Nizozemska in Finska. Romunija in Bolgarija sta daleč za vsemi državami članicami, Bolgarija je primerljiva s Hrvaško, tretja najslabša je Latvija, sledijo Slovaška, Latvija in Grčija.

Malta, Češka Republika, Poljska, Slovaška so najboljše uvrščene nove članice v rubriki *politična stabilnost*, medtem ko med EU 15 vodijo Luxemburg, Finska, Švedska in Danska. Bolje od Romunije in Bolgarije se je uvrstila Hrvaška. Francija, Španija in Velika Britanija imajo slabše rezultate kot katerakoli nova članica EU (ne upoštevajoč Romunije in Bolgarije).

Ciper, Estonija, Slovenija in Malta vodijo pri *učinkovitosti vlade*. Hrvaška je na lestvici od -2,5 do +2,5 uvrščena bolje kot Italija in Grčija, Romunija in Bolgarija imata najslabše rezultate. Gruzija, Panama, Namibija, Samoa, Tajska npr. so uvrščene bolje kot Bolgarija. Med starimi članicami so na vodilnih mestih Finska, sledi ji Danska, Švedska, Luksemburg.

Estonija, Malta, Ciper in Češka Republika imajo med novimi članicami najboljše *regulatorne mehanizme*. Danska, Finska, Nizozemska. Luksemburg so na vrhu med starimi članicami. Med starimi članicami EU sta najslabše uvrščeni Italija in Grčija, saj sta za njima le še Bolgarija in Romunija.

Najvišje pri *vladavini prava* so se med novimi članicami uvrstile Malta, Ciper, Estonia in Slovenija. Med starimi članicami imajo najboljše rezultate Finska, Švedska, Danska in Luksemburg. Grčija in Italija sta na 24. in 25. mestu v EU.

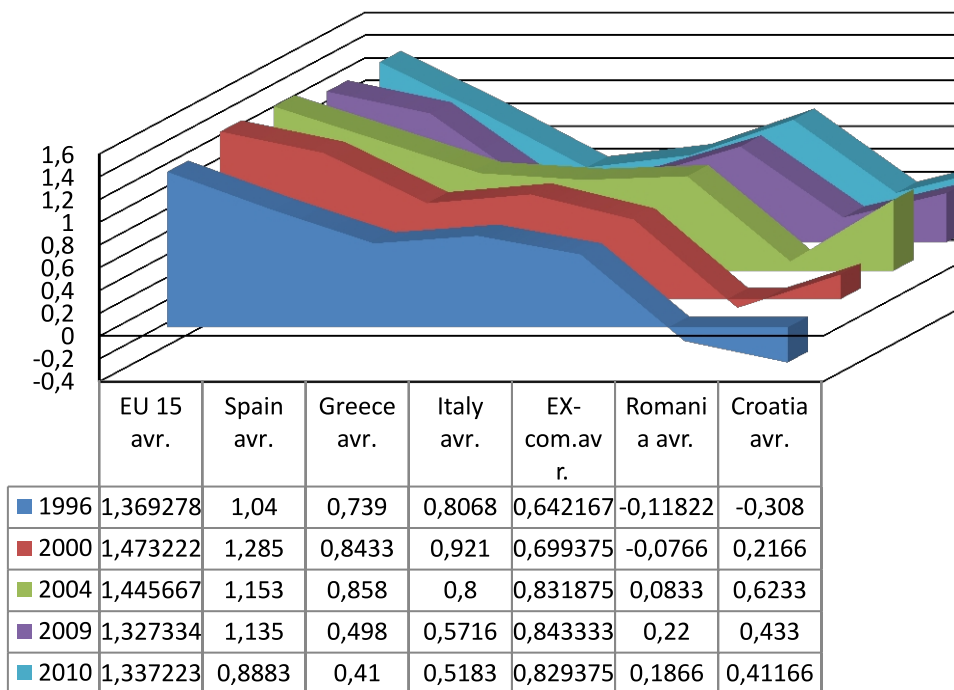
Kazalnik *nadzora nad korupcijo* kaže, da so se med novimi članicami najboljše uvrstile Slovenija, Estonija, Ciper in Malta. Pri starih članicah EU tudi tukaj prednjačijo skandinavske države: Danska, Švedska in Finska, sledi Luksemburg. Grčijo na 24. mestu in Italijo na 25. mestu v tem oziru

prekašajo Bahrajn, Butan, Kuba, Grenada, Jordanija, Kuvajt, Namibija, Oman, Porto Rico, Ruanda, Savdska Arabija in Tajvan.

Zgoraj opisane primerjave nas lahko pripeljejo do nevhvaležnih sodb. Zgoraj so namreč navedeni samo podatki iz raziskave iz leta 2009 in ne raziskav iz prejšnjih let, ki bi nam lahko v daljši časovni perspektivi dali drugačno sliko. Iz tega razloga smo v Tabelo 1 vključili povprečno oceno vsakega kazalnika za posamezno leto (nove in stare članice ločeno) in povprečno oceno za vsako državo od leta 1996 do 2009: pred pristopom, leto pristopa in po vstopu v EU. Romunija in Bolgarija nista vključeni v povprečju EU-12, saj bi znižali povprečje, kar bi kazalo nerealno sliko 'nove' EU (dolgoročno primerjavo nam bolje kaže Tabela 2). Tudi Ciper in Malta nista vključena, saj je njun zgodovinski razvoj povsem drugačen od nekdanjih komunističnih držav.

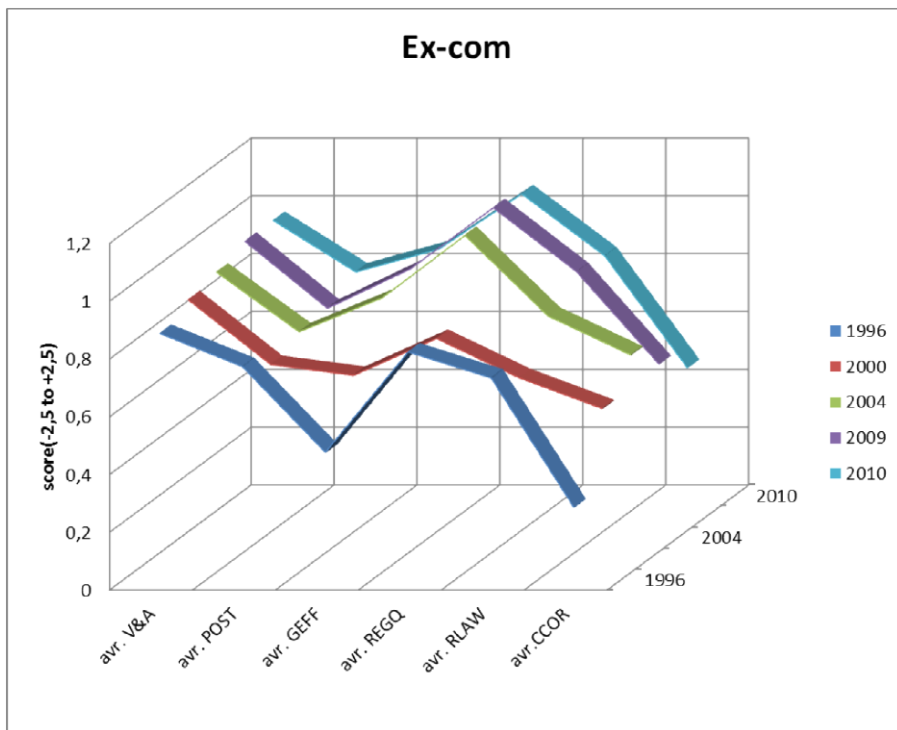
Tabela 2: Dolgoročna primerjava kvalitete vladanja (povprečje vseh kazalnikov za posamezno leto) v izbranih starih članicah, bivših komunističnih državah (brez Romunije in Bolgarije) novi članici in državi pristopnici.

Chart Title

Ugotovimo lahko, da so v novih članicah EU izražanje mnenj in odgovornosti, politična stabilnost, učinkovitost vladanja, regulatorni mehanizmi v letu 2009 dosegli skoraj enako vrednost kot ob letu vstopa v EU oz. rahlo večjo. Vladavina prava je uvrščena malo višje, nadzor korupcije je edini kazalnik, ki se je bistveno zmanjšal. V Tabeli 3 (EX-com - Bivše komunistične države) lahko vidimo, da se je pri novih članicah velik napredek do zgodil do l. 2004 (ko so še vstopale v Unijo), manjši do l. 2009, po l. 2009 pa nazadovanje, ko so rezultati slabši kot pred vstopom v EU.

Tabela 3: Kvaliteta vladanja v bivših komunističnih državah po posameznih kazalnikih in letih.

Podatki iz tabele potrjujejo to, kar sta Dimitrova in Pridham (2004: 99) zapisala, namreč, da se je v Srednji in Vzhodni Evropi nov model uvajanja demokracije vzpostavil z integracijo. EU učinkuje na bodoče članice na dva načina: s palico (države morajo izpolniti stroge pogojevalne kriterije za članstvo), in s korenčkom (misel na članstvo v EU kar prinaša določene ugodnosti; i.e. črpanje iz evropskih strukturnih skladov). »V nasprotju z

EU vključevanje v Svet Evrope ni pogojevano s strogim predpristopnim izpolnjevanjem kriterijev, ampak temelji na po-pridružitveni socializaciji v zahodne demokratične prakse« (ibidem).

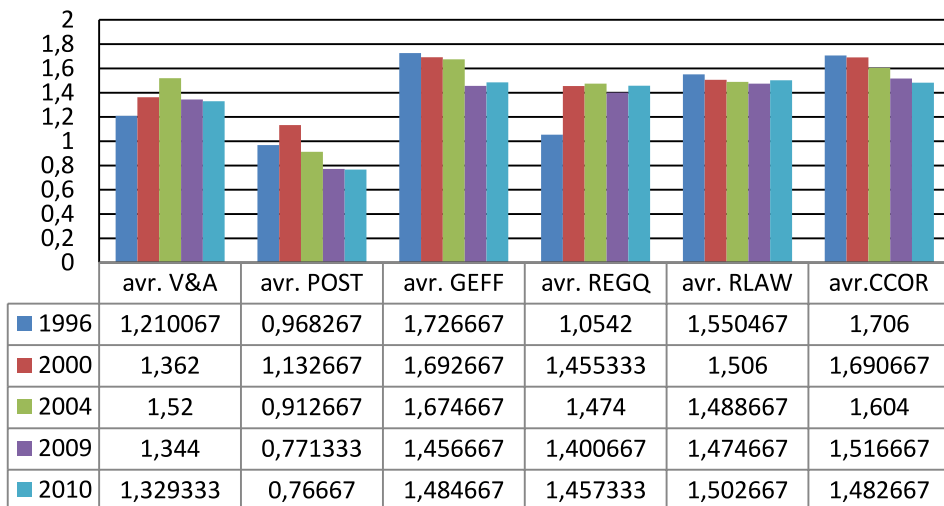
Rečemo lahko, da je EU, ki je spodbujala spremembe različnih domačih politik z instrumenti EU pogojevanja pri novih članicah bila uspešna, (EX-com tabela), pri starih članicah pa vidimo, da je bila kvaliteta vladanja leta 2010 in 2009 slabša kot leta 1996 ter slabša kot leta 2000 (Tabela EU-15). Država, ki je po 2004 najbolj izboljšala kvaliteto vladanja, je Poljska, deloma tudi Češka in Ciper. V drugih državah nismo opazili pomembnih sprememb, razen na Madžarskem, ki je nazadovala približno v tolikšni meri, kot se je Poljska izboljšala. Bolgarija in Romunija se po teh kazalcih zahajata na začetju evropskih držav (vsekakor pa do vstopa v EU zaradi strogega pogojevanja članstva zelo napredujeta, kar je za Romunijo vidno v Tabeli 2).

Za nove države članice iz Srednje in Vzhodne Evrope velja, da so samo nekatere med njimi uspešno izpeljale demokratično tranzicijo in tako vzpostavile relativno dobro delujoče demokratične institucije, potrebne za trajnostni demokratični razvoj. Njihovi demokratični sistemi konsolidiran, saj so vzpostavili glavne institucionalne mehanizme potrebne za delovanje demokracije (Adam et al., 2005: 102-103). Toda upoštevajoč obravnavanje kazalnikov lahko ugotovimo, da tudi te države zaostajajo za večino razvitih držav sveta. Gotovo bo potrebnega kar precej časa celo za politično najbolj razvite postkomunistične države, da bodo dosegle nivo demokratičnega vladanja primerljivega z vodilnimi v EU in svetu.

Vendar tudi med starimi članicami EU izboljševanje demokratičnega vladanja ni samoumevno. Največji 'bolnik' je v tem smislu je Grčija, sledita ji Španija in Italija (Tabela 2), medtem ko druge države niso

bistveno nazadovale ali imajo podobne ocene kot v letu 2004. Svetovna finančna kriza pa je povzročila velike težave tudi tistim državam članicam, ki so do nedavnega dokazovale uspešen razvoj. (npr. Irska). Slednje kliče po izboljšavah in korenitih reformah evropskega sistema vladanja.

Tabela 4: Kvaliteta vladanja v EU 15

Sklep

Kvaliteta vladanja ni nekaj kar se samoumevno izboljšuje, ko določena država doseže stopnjo konsolidirane demokracije (Przeworski, 1991: 26). Kot je pokazala naša analiza različnih vidikov vladanja, je le-ta nazadovala (predvsem stare članice), in/ali se ni izboljšalo znatno (nove članice po 2004). To nam zastavlja vprašanje o učinkovitosti EU institucij in različnih meril za države kandidatke EU. Ko se je Grčija pogajala z Evropsko skupnostjo, slednja ni imela dovolj učinkovitih instrumentov, da bi

prisilila Grčijo spopasti se z vsemi finančnimi težavami, ki jih je imela. Politiki so namreč takrat videli kratkoročne koristi posameznih pomembnejših držav in ne dalnoročne celotne skupnosti. Po letu 1996 in sprejetju maastrichtskih kriterijev naj bi se začelo novo obdobje za Grčijo, saj naj bi uredila finance. EU kot zunanje sidro ni opravila svoje naloge pri nadziranju grškega napredka pri promociji demokracije ter kvalitete vladanja niti pred niti po vključitvi v EU. V nasprotju z Grčijo pa EU državam, ki so pristopile leta 2004 in 2007 postavila zelo jasne pogoje, ki so jih morale izpolniti. Po priključitvi v EU so kazalci vladanja začeli stagnirati in padati. S pomočjo statističnih podatkov Svetovne banke smo pokazali, da je bila EU zelo uspešno zunanje sidro pred vključitvijo in ne tudi po njej.

Instituciji, ki zagotavljajo učinkovito vladanje, ni mogoče vzpostaviti spontan način. Različni politični subjekti si delijo to odgovornost. To velja tudi za Evropsko unijo. Kar je torej nujno potrebno, je ustrezno ravnotežje moči ali vsaj njena razpršenost na različne politične ravni, tj. na evropsko, nacionalno in lokalno raven; ter obstoj akterjev, ki lahko to dosežejo s pomočjo ustrezne institucionalne ureditve. To pomeni predvsem krepitev evropskega pravnega sistema kot sistema nadzora in ravnotežja ('checks and balances'), kjer različni igralci tako s politične sfere kot s civilne družbe sodelujejo v procesu oblikovanja politik in se vzajemno nadzirajo (Tomšič in Rek, 2008). Glavni cilj tega sistema bi morala biti krepitev stabilnosti regulatornih institucij tako na nacionalni kot na EU ravni s povečevanjem njegovih pristojnosti, avtonomije in odgovornosti; institucij, ki bi bile učinkovite, ampak tudi odzivne. Glavni izziv je, kako utemeljiti odgovornost tistih, ki so odgovorni za sprejemanje odločitev od katerih je odvisna celotna družba. Trenutna svetovna finančna kriza je pokazala, da je bil nadzor nad odločevalci v nekaterih strateških sektorjih (bančništvo, zavarovalništvo, delniški trgi) nezadosten in da so pravila ukrepanja preveč ohlapna, da bi preprečili nepravilnosti in manipulacije. To ima za posledico veliko izgubo zaupanja

v glavne inštitucije vladanja bodisi v ekonomiji, državnem aparatu ali pri političnih odločevalcih. V tem oziru je potrebno okrepiti moč regulatornih inštitucij, pristojnih za nadzor delovanja strateških sektorjev ter sankcioniranje tistih, ki zlorablajo svoj položaj, kot tudi povečati preglednost postopkov odločanja.

Viri in literatura:

Adam, Frane, Makarovič, Matej, Rončević, Borut and Tomšič, Matevž (2005) Challenges of Sustained Development. The Role of Socio-Cultural Factors in East-Central Europe. Budapest & New York: CEU Press.

Dimitrova, Antoaneta, Pridham, Geoffrey (2004): International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe: The Integration Model and its Limits. *Democratization*, Vol.: 11, No.: 5, pp.: 91-112.

Griffin, Keith (2003): Economic Globalization and Institutions of Global Governance, *Development and Change*, Vol.: 34, No.: 5, pp.: 789-807.

Held, David (2004): Democratic Accountability and Political Effectiveness from a Cosmopolitan Perspective, *Government and Opposition*, (Special Issue on Global Governance and Public Accountability) Vol.: 39, No.: 2, pp.: 364-391.

Huntington, Samuel, (1993): *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman&London.

Hyde-Price, Adrian G. V. (1994): Democratization in Eastern Europe: the external dimension, In: Pridham, Geoffrey and Vanhanen, Tatu, (ed.): *Democratisation in Eastern Europe*, London: Routledge (pp.: 220-252).

Immergut, Ellen, (1998): The Theoretical Core of the New Institutionalism. *Politics and Society*. Vol.: 26, No.: 1, pp.: 5-34.

Ioakimidis, P.C. (2003): Greece in the European Union: Surveying a difficult road. In: Photini Tomai-Constantopoulou (ed): The Participation of Greece in the Process towards European Integration. Vol. I: The crucial twenty years 1948-1968. Athens: Hellenic ministry of Foreign Affairs. Service of diplomatic & historical archives (pp.: 63-65).

Kaufmann, Daniel, Kraay, Aart, and Mastruzzi, Massimo (2003): Governance Matters III: Governance Indicators for 1996-2002, Working paper: The World Bank.

Kaufmann, Daniel, Kraay, Aart, and Mastruzzi, Massimo (2009), Governance Matters VIII: Governance Indicators for 1996-2008, Policy Research Working Paper: The World Bank.

Linz, Juan and Stepan, Alfred, (1996): Problems of Democratic Transition and Consolidation, Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.

March, James and Olsen, Johan (1995): Democratic Governance. New York: The Free Press.

Peters, Guy, (1999): Institutional Theory in Political Science. Pinter, London & New York.

Pierre, Jon and Guy Peters (2000.): Governance, Politics and the State. London: Macmillan Press.

Przeworski, Adam (1991): Democracy and the Market. Cambridge, Cambridge University Press.

Rupnik, Jacques, (2000): Eastern Europe: The International Context. *Journal of Democracy*, Vol.: 11, No.: 2, pp.: 115-129.

Siedentop, Larry (2001): *Democracy in Europe*, London: Penguin Books.

Tomšič, Matevž (2002): *Politična stabilnost v novih demokracijah (Political Stability in New Democracies)*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Tomšič, Matevž, Rek, Mateja (2008): Governance and civil society at the EU level. *Managing global transitions*. Vol.: 6, No.: 4, pp.: 403-420.

Tomšič, Matevž, Vehovar, Urban (2009): Quality of governance and reform objectives in the EU countries. In: *Challenges for democracy in a global era*, 59th Political Studies Association Annual Conference, 7-9 April 2009, The University of Manchester.

Internet vir 1: The Worldwide Governance Indicators (WGI) project: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp> (26.7.2011).

Internet vir 2: Governance Matters 2009: Learning From Over a Decade of the Worldwide Governance Indicators: http://www.brookings.edu/opinions/2009/0629_governance_indicators_kaufmann.aspx (26.7.2011).

Internet vir 3: [United Nations Development Programme \(UNDP\)](#) listed Oman as the most-improved nation over the last 40 years from among 135 countries worldwide: <http://en.wikipedia.org/wiki/Oman> (27.7.2011).

Položaj žensk na trgu dela v moderni zahodni družbi

Women in the labour market in modern western society

Lea Prijon¹

Povzetek

Ženske so na trg delovne sile in plačanega dela vstopile že pred 2. svetovno vojno, masovno zaposlovanje žensk pa je potekalo med leti 1950 in 1980. Danes je delež zaposlenih žensk v moderni zahodni družbi precej visok. V primerjavi z območjem EU se Slovenija zelo dobro odreže saj ima najvišji delež zaposlenih žensk, a vendar obstajajo namigovanja, da so ženske v sferi plačanega dela diskriminirane in segregirane, da se soočajo s številnimi težavami in ovirami pri zasedanju boljših, višjih in tako bolje plačanih položajev ter da so manj plačane v primerjavi z moškimi. To pa se ne sklada z raznimi ugotovitvami raziskav določenih avtorjev, ki smo jih v pričujočem članku izpostavili. Ukvarjali smo se s termini kot so lepljiva tla, steklena stena, stekleni strop itd., ki se pogosto pojavljajo v literaturi na temo žensk v menedžmentu ter pregledali zakonske ukrepe, ki diskriminacijo prepovedujejo. Ugotovili smo, da prihaja do paradoksa saj ženske percepirajo svoj položaj v družbi kot nizek ali celo manjvreden v primerjavi z moškimi, medtem ko so bili sprejeti številni ukrepi za izboljšanje standarda in stausa žensk na vseh področjih družbe.

¹ Lea Prijon je mlada raziskovalka iz gospodarstva v podjetju Iskra zaščite d.o.o. Operacijo delno financira Evropska unija, Evropski socialni sklad. Javni razpisi za izbor operacij se izvajajo v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007 – 2013, 1. Razvojne prioritete: Spodbujanje podjetništva in prilagodljivosti; prednostne usmeritve 1.1. Strokovnjaki in raziskovalci za konkurenčnost podjetji.

Ključne besede: ženske, trg delovne sile, plačano delo, diskriminacija.

Abstract

Women entered in the labour market before the second World War and women's mass employment was detached between 1950 and 1980. Today, the share of employed women in modern Western society is quite high. Compared with the European zone, Slovenia has a very high share of employed women and, yet there are still many insinuations that women in the sphere of paid work experience discrimination and segregated, that they face many difficulties and obstacles in occupying higher and better paid job positions and that are paid less compared to men. This is inconsistent with various observations and studies that we have highlighted in this article. We dealt with terms such as sticky floors, glass walls, glass ceiling, etc., which are commonly found in literary of women in the labour market, and we reviewed some of legislative measures that prohibit discrimination. Our findings are linked with the paradox that women perceive their position in society as a low or even inferior to men, while a number of measures were taken for improving women's standard and status in all spheres of society.

Keywords: women, labour market, wage, discrimination.

Uvod

Razvoj in modernizacija sveta sta zajela vsa področja družbenega življenja in družbenih podsistemov (politiko, ekonomijo in kulturo) in s tem tudi javno in zasebno sfero življenja ljudi. A razvoj še zdaleč ni dosegel zadnje faze, saj se družba konstantno spreminja, kar je nekoč veljalo za pravilno, moralno in zaželeno, ima lahko danes popolnoma drugačno konotacijo. Če se osredotočimo na sfero ekonomije in na trg dela žensk v moderni zahodni družbi, smo priča velikanskim premikom in spremembam glede položaja žensk. Ostajanje doma, gospodinjenje, skrb za otroke in moža, skratka skrb za harmoničen dom in odnose v družini, danes velja za preživeto. In, če je Parsons za žensko menil, da ima v družini eksplicitno vlogo, ker naj bi ustvarjala toplino, varnost in čustveno podporo, ki je nujno potrebna za učinkovito socializacijo (glej Parsons, 1978), se danes od sodobne ženske pričakuje, da bo poleg te funkcije prevzela še vlogo uspešne poslovne ženske ter se realizira kot ženska, žena, mati in gospodinja.

Na začetku 20. stoletja so ženske pričele "nastopati" v javni sferi in s tem tudi vstopati na trg delovne sile. Dobile so pravico do plačane zaposlitve, niso pa bile takoj sprejete na pomembnejša in bolje plačana ter odgovornejša delovna mesta. Tudi glede napredovanja so bile bolj omejene, saj niso napredovale enako hitro in lahko kot moški (Vode, 1998: 154). A, dejstva, ki jih Vodetova izpostavlja kot značilne za začetek prejšnjega stoletja, lahko "popačijo" sliko današnjega stanja in prepričan ter nas pripeljejo do stereotipnih predstav o še danes zapostavljenih in izkoriščenih ženskah. Zato je nujno, da zavzamemo kritično distanco in stvari umestimo v kontekst, ki je času primeren.

Ker se nekateri še danes opirajo na stare podatke in dejstva, dobivamo popačeno sliko razmerja *moški-ženska*. Da bi se izognili poenostavljanju

in stereotipiziranju, moramo problem zajeti in analizirati iz različnih zornih kotov ter upoštevati kompleksnost in aktualnost situacije ter porazdelitev spolnih vlog. In prav to je namen pričujočega članka. Avtorji in avtorice "feministične" usmeritve žensko postavljajo v podrejeni položaj kar avtomatsko pripelje do sentimentov pomilovanja žensk, ki se kaže kot višje vrednotenje le-teh in zapostavljanje ter zavračanje moškega kot čutnega in čustvenega bitja. Vse prevečkrat se srečujemo z izjavami in mišljenjem ter poenostavljenimi predstavami, da so vse ženske izkoriščene v privatni (družina) kot v javni sferi (družba). V članku bomo analizirali položaj žensk na trgu delovne sile, njihove pravice, dolžnosti in možnosti ter (domnevno) diskriminacijo o kateri je veliko govora in literature. Preverili bomo trditve, da so ženske manj plačane za enako delo v primerjavi z moškimi, da so pri svojem delu in napredovanju diskriminirane, da se srečujejo s pojavi kot so lepljiva tla, stekleni strop, steklena stena in z drugimi podobnimi trditvami. Teza, ki si jo kot izhodišče postavljamo je: družina in družinske obveznosti niso ovira za vstop žensk na trg delovne sile ali njihovo prisostvovanje na višjih in odgovornejših delovnih mestih. Tako tudi namigovanj o diskriminaciji žensk v ekonomski sferi ne moremo upravičiti le na podlagi splošnih trditev določenih avtorjev saj raziskave kažejo drugačne rezultate.

Ženske na trgu delovne sile

Prisotnost žensk na trgu delovne sile in dela se je začela že pred 2. svetovno vojno. V slovenskem prostoru je bil že takrat delež zaposlenih žensk precej visok, a se je po vojni odstotek še povečeval² (Jogan, 2004: 370). Hertzova (1994: 778-779) ugotavlja različne motive, zakaj se ženske

² Leta 1931 je bilo v takratni Dravski banovini med vsemi zaposlenimi kar 39,6% žensk. Po vojni je zaposlenost žensk naraščala in od leta 1952, ko je bilo zaposlenih žensk 33,3%, leta 1990 prišla na 46,8% (Jogan, 2004: 370).

odločajo za plačano delo oz. zaposlitev in da postanejo menedžerke ali lastnice podjetij. Najpomembnejši in nič kolikokrat odločilni razlog je seveda *potreba po denarju*, ki hkrati pomeni *osvoboditev izpod nadvlade družine, staršev in moških*. Ta razlog hkrati vključuje osvoboditev od gospodinjskih del, lastno preživljanje in preživetje v velikem slogu, kar je lepši izraz za bogastvo, moč in nenazadnje oblast. Hertzova ugotavlja še, da kljub temu, da je denarna neodvisnost največkrat razlog, da se ženske spustijo v poslovne vode, pri tem ni nujno pomembno, ali je bila prej gospodinja ali brezposelna (Hertz, 1994: 778–779). Denarna neodvisnost pa ni merjena samo v materialnem smislu, pač pa tudi v nekem simboličnem in družbenem, saj lahko vpliva na spremembe moči v zakonu in družini (Beck, 2001: 116). Če ženska izjavi, da vstopa v poslovni svet ali na višje delovno mesto zaradi denarja oz. bogastva in moči, ima to precej negativno konotacijo, saj je takoj označena za povzpetnico. Čisto drugače zveni, ko tak razlog navede moški, saj naj bi bili ti že po "naravi" bolj tekmovalni. Tudi neodvisnost je zelo izmuzljiv razlog, saj je za moškega sam po sebi umeven, ker se tako le-ta realizira in polno izrazi. Nasprotno to za žensko pomeni, da ne bo več samo gospodinja, mati in žena težava je le, da se ob tem lahko zdi sama sebi neznansko pokvarjena (Hertz, 1994: 778–779), saj ima ponotranjene vzorce, da je njeno mesto doma za štedilnikom. Glas in Drnovšek pa iz raziskav ugotavljata, da naj bi bila glavna motivacija za plačano delo žensk, *osebno zadovoljstvo*, ki je nad finančnim (kar naj bi bilo bolj značilno za moške). Ženske naj bi se za vstop v podjetništvo odločile zaradi nezadovoljstva s prejšnjo službo, novih tržnih priložnosti, brezposelnosti, želje po neodvisnosti itd. Ti motivatorji so značilni tudi za ženske iz drugih zahodno evropskih držav in tudi za moške podjetnike (Glas in Drnovšek, 1999: 2, 15).

Kot rečeno, možnost prisostvovanja na trgu delovne sile in plačanega dela je ženskam nudila osvoboditev od neplačanega gospodinjskega dela in s tem osvoboditev v pravno-političnem smislu. Povečan trend

samostojno zaposlenih poročenih žensk je mogoče zaznati med leti 1950 in 1980, ko so ostajale zaposlene tudi v času materinstva (Beck, 2001: 115 – 116). Kljub temu pa lahko o množičnem zaposlovanju žensk v Sloveniji začnemo govoriti šele od zgodnjih 90-ih letih dalje, ko se je začel "podjetniški val" (Glas in Drnovšek, 1999: 1). V razvitem svetu pa je do množičnega zaposlovanja žensk prišlo v zadnjih dveh desetletjih, proti koncu 90-ih, ko je začelo naraščati število podjetnic, kar je posledica ekspanzije finančnih uslug in povečanja storitvenega sektorja. Taka ekspanzija je vidna na področju menedžmenta in na profesionalnih nivojih, kar je povzročilo spremembo odnosa do žensk, ki delajo za plačilo. Politične in zakonske spremembe ter ureditve pa so še dodatno spodbudile množično zaposlovanje žensk (Davidson in Burke, 2004: 1).

Glas je v svojih raziskavah o slovenskih podjetnicah (Glas et al. v Glas in Drnovšek, 1999: 2) ugotovil, da se je delež ženskih podjetnic približal ravni, ki jo imajo razvite države. To pa zanj še ni dovolj, saj meni, da podpora ženskim podjetjem še ni ravno zadovoljiva, predvsem na področjih, ki so tradicionalno bolj moška. A vendar je število slovenskih podjetnic precej veliko in še narašča, tako v kvantitativnem, kot kvalitativnem smislu, torej njihovo delovanje in dosežki. Poslovna uspešnost ženskih podjetji (velikost katerih je po navadi manjša od podjetji, ki jih ustanovljajo in vodijo moški), povezovanje v visoko konkurenčne sektorje itd., je podobna, na nekaterih področjih pa še celo boljša, če jih primerjamo z moškimi. Vendar pa se slovenske podjetnice pogosteje odločajo za t.i. *feminizirane gospodarske sektorje in poklice*, kot so na primer šolstvo, trgovina socialno varstvo itd. (Glas in Drnovšek, 1999: 2, 15).

Ker se članek ukvarja s položajem žensk v ekonomski sferi v razvitih zahodnih družbah, v spodnji tabeli (TABELA 1) podajamo statistične podatke Eurostata o deležu zaposlenosti v obdobju med 1992 – 2000, da

preverimo gibanje zaposlitve med spoloma od leta 1992, ker se je trend množičnega zaposlovanja žensk začel po letu 1990.

Tabela 1: Zaposlenost po spolu (v %) v območju EU in v Sloveniji med leti 1992 – 2000

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
EU – 27 ³ (SKUPAJ)	NA	NA	NA	NA	NA	60,7	61,2	61,8	62,2
MOŠKI	NA	NA	NA	NA	NA	70,0	70,3	70,7	70,8
ŽENSKE	NA	NA	NA	NA	NA	51,4	52,0	53,0	53,7
EU – 25 ⁴ (SKUPAJ)	NA	NA	NA	NA	NA	60,6	61,2	61,9	62,4
MOŠKI	NP	NP	NA	NA	NA	70,2	70,6	71,0	71,3
ŽENSKE	NA	NA	NA	NA	NA	51,1	51,8	52,9	53,6
EU – 15 ⁵ (SKUPAJ)	61,2	60,1	59,8	60,1	60,3	60,7	61,4	62,5	63,4
MOŠKI	72,8	71,0	70,4	70,5	70,4	70,6	71,2	72,1	72,8
ŽENSKE	49,7	49,2	49,3	49,7	50,2	50,8	51,6	53,0	54,1
SLOVENIJA (SKUPAJ)	NA	NA	NA	NA	61,6	62,6	62,9	62,2	62,8
MOŠKI	NA	NA	NA	NA	66,0	67,0	67,2	66,5	67,2
ŽENSKE	NA	NA	NA	NA	57,1	58,0	58,6	57,7	58,4

(NA = not available, Vir: Eurostat, 2010)

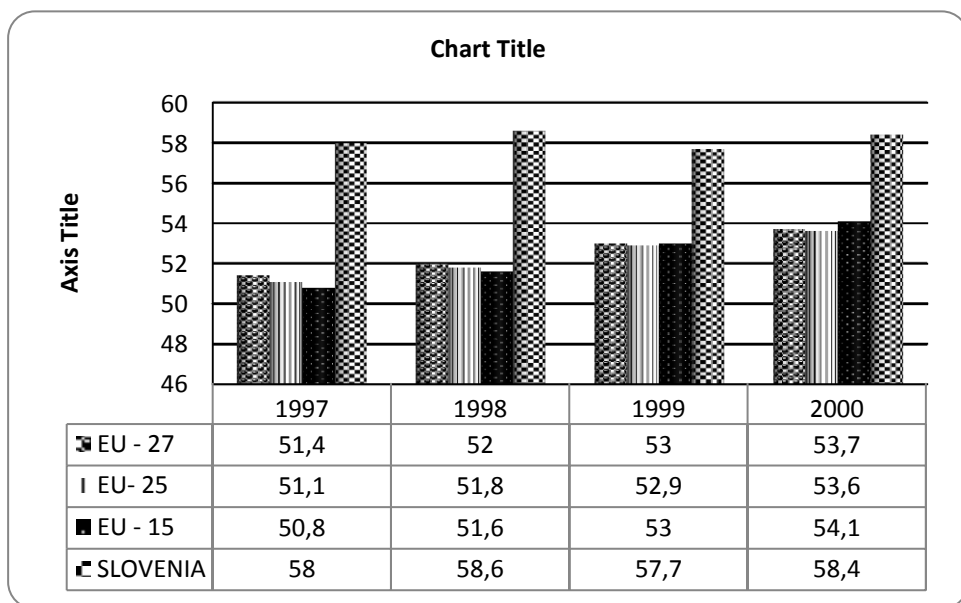
³ Austria, Belgium, Bulgaria, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta, Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, United Kingdom.

⁴ Austria, Belgium, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta, Poland, Portugal, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, The Netherlands, United Kingdom.

⁵ Austria, Belgium, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Luxembourg, Netherlands, Portugal, Spain, Sweden and United Kingdom.

Za lažji prikaz in predstavo podatkov podajamo graf (GRAF 1), kjer so predstavljeni podatki iz tabele 1. Zaradi pomanjkanja podatkov med leti 1992 in 1996 v EU – 27, EU – 25 in Sloveniji podajamo graf le za gibanje deleža zaposlenosti med leti 1997 in 2000, ker pa se članek ukvarja s položajem žensk na trgu delovne sile, smo upoštevali le delež zaposlenih žensk.

Graf 1: Zaposlenost žensk (v %) v Evropskih državah in v Sloveniji med leti 1997 – 2000

Graf jasno prikazuje, da je imela Slovenija med leti 1997 in 2000 precej večji delež zaposlenih žensk v primerjavi z drugimi državami Evropske unije. Območje EU – 15 je imelo leta 1997 in 1998 najnižji odstotek

zaposlenih žensk (kar je morda posledica konzervativnejše narave teh držav), ki se je začel postopoma dvigati in leta 2000 nekoliko presegel delež zaposlenih žensk v območjih EU – 25 in EU – 27.

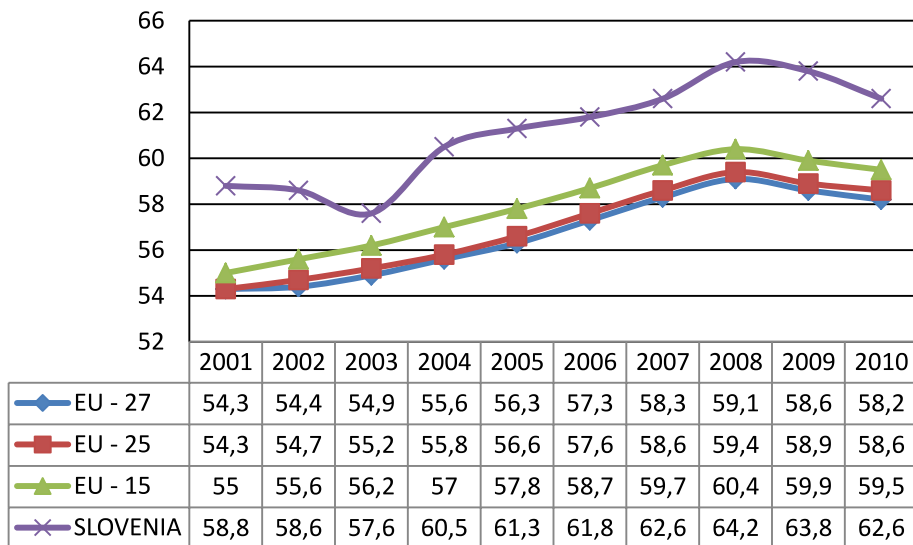
V nadaljevanju podajamo tabelo s podatki zaposlenosti po spolu in skupaj za oba spola, med leti 2001 in 2010 v Evropskih državah in Slovenji (TABELA 2), z namenom, da prikažemo stopnjo in trend naraščanja zaposlenosti žensk. Tudi podatki tabele 2 so predstavljeni v spodnjem grafu (GRAF 2).

Tabela 2: Zaposlenost po spolu (v %) v državah EU in v Sloveniji med leti 2001 – 2010

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EU – 27 (SKUPAJ)	62,6	62,4	62,6	63,0	63,5	64,5	65,4	65,9	64,6	64,2
MOŠKI	70,9	70,4	70,3	70,4	70,8	71,6	72,5	72,8	70,7	70,1
ŽENSKE	54,3	54,4	54,9	55,6	56,3	57,3	58,3	59,1	58,6	58,2
EU – 25 (SKUPAJ)	62,8	62,8	63,0	63,4	64,0	64,8	65,8	66,3	65,0	64,5
MOŠKI	71,4	71,0	70,9	71,0	71,4	72,1	73,0	73,2	71,1	70,4
ŽENSKE	54,3	54,7	55,2	55,8	56,6	57,6	58,6	59,4	58,9	58,6
EU – 15 (SKUPAJ)	64,1	64,2	64,5	64,9	65,4	66,2	66,9	67,3	65,9	65,4
MOŠKI	73,1	72,8	72,7	72,8	73,0	73,6	74,2	74,2	71,9	71,4
ŽENSKE	55,0	55,6	56,2	57,0	57,8	58,7	59,7	60,4	59,9	59,5
SLOVENIJA (SKUPAJ)	63,8	63,4	62,6	65,3	66,0	66,6	67,8	68,6	67,5	66,2
MOŠKI	68,6	68,2	67,4	70,0	70,4	71,1	72,7	72,7	71,0	69,6
ŽENSKE	58,8	58,6	57,6	60,5	61,3	61,8	62,6	64,2	63,8	62,6

(NA = not available, Vir: Eurostat, 2010)

Graf 2: Zaposlenost žensk (v %) v Evropskih državah in v Sloveniji med leti 2001 – 2010

Tudi v grafu 2 je upoštevan le delež zaposlenih žensk v državah EU in Sloveniji med leti 2001 in 2010. Graf jasno prikazuje, da se je delež žensk v sferi plačanega dela konstantno in precej hitro povečeval, vrhunec pa dosegel leta 2007, kar je še posebej značilno za Slovenijo, kjer je bilo 64,2% žensk zaposlenih oz. plačanih za svoje delo. Trend naraščanja se je med leti 2007 in 2008 ustavil in ponovno začel upadati, kar je najverjetneje posledica globalne krize. Predvsem je iz grafa močno razvidno, da je imela Slovenija vseskozi precej višji odstotek zaposlenih žensk v primerjavi s celotnim EU območjem. In čeprav je trend med leti

2002 in 2003 padel, se Slovenija lahko še vedno ponaša s precej višjim deležem zaposlenih žensk. Upoštevajoč celotno območje EU so imele najvišji delež zaposlenih žensk države EU – 15. Če pa upoštevamo le podatke Slovenije, vidimo, da se je ta uvrstila veliko bolje (leta 2007 skoraj 3% višji delež v primerjavi z EU – 15).

Diskriminacija ali enakost možnosti?

Ko govorimo o zaposlenosti žensk, se pogosto uporabljajo termini kot so: *diskriminacija, segregacija, stekleni strop, steklena stena, lepljiva tla* itd. Diskriminacija in segregacija naj bi bili posledica *feminizacije poklicev*, ki so se pojavili prav zaradi množičnega zaposlovanja žensk na določena delovna mesta oz. poklice, za katere Uletova in drugi (1990: 17) trdijo, da se pri njih zahteva potrpežljivost, natančnost, skrbnost, monotonost in nenazadnje nekreativnost. To naj bi privedlo do *oblikovanja novih delovnih mest, ki so jih že prej pretežno opravljale predvsem ženske*, kjer gre za podobne zahteve, kot jih imajo gospodinjska opravila, prav zato naj bi postala ta dela manj cenjena in slabše plačana. Kolikor bolj cenjeno in zahtevno je delovno mesto, toliko manj verjetno je, da ga bodo opravljale ženske (Nastran-Ule et al., 1990: 17), hkrati pa naj bi to bili poklici, *"katerih prihodnost je negotova"*, predvsem tajnice, učiteljice, prodajalke itd. (Beck, 2001: 153). Markhamova (1990: 46) meni, da so ženske običajno zaposlene kot tajnice ali osebne pomočnice in morajo delati dvakrat več, da nekoč zasedejo položaje, ki običajno pripadajo moškim. In, če dodamo še trditve Uletove, da *"s poroko si moški vse žensko delo prisvajajo kot naravni dar in kot nujnost njihovega vsakdanjika, samo poklicno delo žensk pa je zanje manjvredno"* (Nastran-Ule et al., 1990: 16), lahko zaključimo, da gre za precej stereotipizirane in poenostavljene ugotovitve in trditve, saj tudi ženske opravljajo odgovorno delo in zasedajo pomembne in vodilne položaje na delovnih

mestih⁶ ali celo vodijo lastna (večja) podjetja, so lahko prav tako dobro plačane, nekatere morda še boljše od moških in njihovo delo ni percepirano kot manjvredno.

Diskriminacijo na področju iskanja zaposlitve in dokazovanja na samem delovnem mestu se opredeljuje kot: *”različno in manj ugodno obravnavanje ljudi zaradi posameznih lastnosti, kot so spol, barva kože, vera, politična pripadnost ali socialni izvor, ne glede na njihov prispevek ali zahteve dela”* (Seljak, 2003: 106). Diskriminacija zavira posameznike za pridobitev dela, omejuje ga pri razvijanju osebnih potencialov in sposobnosti ter pri izražanju talentov, s tem pa mu onemogoča, da bi bil pravično nagraden (Seljak, ibid.). Za Bakerja je diskriminacija na trgu dela *posledica predsodkov o članih določene skupine*, ki nastanejo zaradi pomanjkanja informacij, v tem primeru, pomanjkanje informacij pri delodajalcih o sami produktivnosti delavcev, ker ne morejo natančno preučiti njihovih sposobnosti, zato se delodajalci o zaposlovanju odločajo na podlagi (stereotipnih) značilnosti. Ker je diskriminacija zakonsko prepovedana, naj bi se jo izvajalo na različne, prikrite načine. Diskriminacija žensk naj bi se danes dogajala predvsem zaradi družinskih obveznosti (nosečnost, materinstvo, bolniške zaradi otrok itd.). Za raziskovanje obstoja diskriminacije se uporablja štiri skupine nadomestnih kazalcev, ki merijo diskriminacijo pri vstopu na trg dela: diskriminacijo, ki se kaže v strukturi brezposelnosti, diskriminacijo pri nagrajevanju ter diskriminacijo pri vrsti dela, ki ga opravljajo moški in ženske (Baker v Seljak, 2003: 107 – 108).

Za preprečevanje diskriminacije obstajajo številni normativni akti, kot na primer:

⁶ Na primer: Carolyn Everson (izvršna direktorica podjetja Microsoft), Carol Bartz (izvršna direktorica podjetja Yahoo), Fabiola Scardino (Yahoo Europe), Sari Baldauf (članica upravnega odbora Nokia) itd.

1. Prva ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije (1946), ki je vzpostavila pravne temelje za odpravo diskriminacije⁷.
2. Ustava Republike Slovenije, ki narekuje spoštovanje enakosti kot temeljna vrednota slovenske ustavnopravne ureditve.
 - 49. člen ustave zapoveduje: *"/.../ enaka dostopnost vsakega delovnega mesta pod enakimi pogoji "*.
 - 63. člen *"prepoveduje vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti"* .
3. *Zakon o delovnih razmerjih* - Prepoved diskriminacije (Uradni list RS, št. 42/2002, 79/2006, 46/2007):
 - 6. člen delodajalcu prepoveduje, da iskalca zaposlitve ali delavca postavlja v neenakopraven položaj ali diskriminira zaradi spola, rase, itd. Ženskam in moškim morajo biti zagotovljene enake možnosti in enaka obravnava pri zaposlovanju, napredovanju, usposabljanju, izobraževanju, plačah itd.
 - 25. člen (Enaka obravnava glede spola) v dveh točkah narekuje, da:
 - a) Delodajalec ne sme prostega delovnega mesta objaviti samo za ženske ali samo za moške, razen, če je določen spol nujen pogoj za opravljanje dela.
 - b) Objava prostega delovnega mesta tudi ne sme nakazovati, da daje delodajalec pri zaposlitvi prednost določenemu spolu, razen v primerih iz prejšnjega odstavka.
 - 26. člen (Pravice in obveznosti delodajalca) delodajalec pri sklepanju pogodbe o zaposlitvi ne sme od kandidata zahtevati podatkov o družinskem (in zakonskem) stanu, podatkov o nosečnosti, načrtovanju družine itd. Delodajalec ne sme pogojevati sklenitve pogodbe o zaposlitvi

⁷ 24. člen ustave določa vsestransko enakopravnost spolov, hkrati pa uveljavlja poseben odnos politike (države) do žensk, ki *"varuje interese matere in otroka, tako da ustanavlja porodnišnice, otroške domove in varstvene ustanove, in s tem, da daje materi pravico do plačanega dopusta pred porodom in po njem"* (po Jogan, 2004: 367).

z različnimi pogoji kot so prepoved nosečnosti ali odlog materinstva ali z vnaprejšnjim podpisom odpovedi pogodbe o zaposlitvi s strani delavca.

Znotraj področja diskriminacije in segregacije so se pojavili številni termini, kot na primer *stekleni strop*, ki se je oblikoval v 70. letih v ZDA. Termin se navezuje na kontekst žensk v menedžmentu in organizacijah in označuje nevidne ovire, ki so izražene kot predsodki in stereotipi, ki otežujejo ali onemogočajo napredovanje določenim družbenim skupinam. Wirth vidi problem steklenega stropa v njegovem *dvojnem efektu*, ki lahko *ženske ustavi blizu vrha organizacije*, ali predstavlja *oviro na najnižjih ravneh podjetja* (Wirth, 2001: 5). Mednarodna organizacija dela (1997) izpostavlja številne ovire, kot na primer družinske obveznosti žensk, predsodki moških o ženskah, diskriminacija v organizacijski praksi in načrtih napredovanj, neenakost v sferi plačanega dela, itd., s čimer se ženske soočajo pri napredovanju do najvišjih menedžerskih položajev (po Mednarodna organizacija dela v Kanjuo-Mrčela, 2000: 58). Tudi termini, kot sta *steklena stena* in *lepljiva tla*, so povezani z diskriminacijo žensk na trgu dela in v organizacijah in se nanašajo na horizontalno mobilnost, katera je otežena oz. onemogočena za ženske, implicirata pa ovire zaposlovanja žensk na strateška področja, katera so izhodišče vertikalnega napredovanja. Pojem *lepljivih tal* (Caplan, 2004) pomeni pomanjkanje specifičnih kariernih premikov pri ženskah po prvem vstopu v organizacijo.

Vse pre pogosto se "srečujemo" z izjavami (obtožbami), da ženske v poklicni sferi zasedajo rutinizirana, neperspektivna in neodgovorna delovna mesta, ki so posledično slabše plačana. To naj bi zmanjševalo (omejevalo) njihovo motiviranost in zagon za tekmovanje ter napredovanje v primerjavi z moškimi. Srečujemo pa se tudi z izjavami, da ženske zaslužijo veliko manj v primerjavi z moškimi, čeprav naj bi delale veliko več, upoštevajoč še neplačano (obvezno) gospodinjsko delo.

Ugotovitve raziskave, izvedene v slovenskih podjetjih leta 1996, lahko uporabimo v prid naši tezi, da družina in otroci niso ovira za vstop žensk na trg delovne sile (plačano delo) in njihovo prisostvovanje na višjih in odgovornejših delovnih mestih. Kanjuo-Mrčela je v raziskavi ugotovila, da slovenski menedžerji in menedžerke kot glavni razlog manjše prisotnosti žensk v menedžmentu vidijo v samih družinskih obveznostih, ki jih imajo le-te, v pomanjkanju samozavesti, emocionalni nestabilnosti, večji odsotnosti z dela itd. Raziskava pa je tudi pokazala, da se menedžersko delo in družinsko življenje (ter otroci) ne izključujejo. V vzorcu, vključenih v raziskavo je bilo 80% žensk poročenih in večina je imela otroke, medtem, ko je bilo med moško populacijo poročenih 100% menedžerjev (Kanjuo-Mrčela, 2000: 59). Torej lahko ženske prav tako zasedajo strateške položaje v menedžmentu, seveda, če so dovolj sposobne in ambiciozne za to. A, kljub vsemu se zdi trditev, da ženske nikakor ne morejo zasedati visokih in pomembnih položajev, priljubljen kliše, predvsem pri ženskah. Če navedemo samo najočitnejši razlog, zakaj je na visokih in odgovornih položajih manj žensk kot moških, bi lahko izpostavili dejstvo, da taki položaji zahtevajo stalno zbranstvo in predanost delu. In, ker je ženska zaradi svoje biološkosti oz. *narave*⁸ (rojevanje in bolniške zaradi otrok) več fizično odsotna na delovnem mestu, pogosteje pa je tudi z mislimi oddaljena, zaradi težav v družini ali zaradi njihove čustvene narave, je odgovor na te špekulacije jasen. Delodajalec z odhodom ženske na porodniško ostane brez delavca in mora najeti novega, kar pomeni izgubo za podjetje, zato se delodajalci raje odločajo za zaposlovanje moških. To lahko podkrepimo s Pleckovo (1977) tezo, da obstajajo asimetrično propustne meje med "delovnimi" in "družinskimi" vlogami, ki pri ženskah bolj in pomembno vplivajo na njihovo delo v službi, kot pa obratno (glej Pleck, 1977). Ženska je tako za delodajalca

⁸ Ženska ima enkrat na mesec menstruacijo, kar pri večini žensk povzroči močne bolečine, ki lahko žensko za dan ali dva onesposobijo. V času pred menstruacijo, predvsem pa v tistem času je tudi bolj občutljivega zdravja in psihološko bolj ranljiva oz. občutljiva.

nezanesljiva delovna sila, ki jo "razume kot rizično delovno silo" (Miklavčič v Jogan, 2001: 190) in ženske so v povprečju manj predane delu kot moški, ker so poleg delavke oz. zaposlene še matere, žene in gospodinje (Morgan, 1972: 228–229).

Naj bo sporočilo pričujočega članka jasno: nikakor ne trdimo, da bi morali delodajalci žensk, ki se odločijo za materinstvo odpustiti ali da te ne bi smele biti navzoče in aktivne na trgu delovne sile. Trdimo pa, da ženske, ki so se odločile za otroke in družino in so zaradi tega manj prisotne in posledično manj produktivne na delovnem mestu (zaradi porodniške, bolniške, materinskega dopusta itd.) ne morejo protestirati zaradi manjšega končnega izplačila za opravljene delovne ure, v primerjavi z moškimi (in drugimi ženskami), ki od dela morda niso (toliko) odsotni. Pod vprašaj pa postavljamo tudi domneve o segregaciji in diskriminaciji žensk na delovnem področju, saj je bilo ugotovljeno povečanje števila žensk v poklicih, kjer so bile prej malo navzoče. Če primerjamo podatke med leti 1993 in 2002, se je povečalo število žensk, ki so delale v menedžerskih poklicih (iz 25,6% na 29,1%), hkrati pa se je zmanjšala njihova zaposljivost na področju uradništva, v storitvenih poklicih ali kot prodajalke (Kanjuo-Mrčela in Černigoj-Sadar v Kanjuo-Mrčela, 2005: 724).

Razni avtorji ugotavljajo, da se je položaja žensk na trgu delovne sile in plačanega dela precej izboljšal. Aguiar in Hurst (2007) opozarjata na relativno enako zmanjšanje skupnega deleža delovnih ur v skupnem delovnem času od leta 1965, tako za moške kot za ženske in na hkratno povečanje števila ur na trgu dela pri ženskah, ki jih te "izravnajo" z velikim zmanjšanjem njihovega dela v netržni sferi (družina, gospodinjstvo), in majhno povečanje participacije moških v tej isti sferi (glej Aguiar in Hurst 2007). Blau (1998) vidi izboljšanje položaja žensk v zasebni sferi zaradi porasta vključenosti poročenih moških v

gospodinjstvo.

Pojav t.i. "novih očetov in gospodinjcev" (Hoff in Scholz, 1985) pa sproži dileme oz. vprašanja o reorganizaciji tradicionalne delitve dela in prerazporeditev spolnih vlog, katere so danes očitno obrnjene. S tem so tradicionalne moške norme in vloge postavljene pod vprašaj, pojavijo pa se nove težave, ki se jih obravnava kot "*stranski učinki*" njihove socializacije. Levant (1996: 259) meni, da veliki pritiski na moške delujejo v nasprotju z njihovo tisočletno ustaljeno naravo, novi sociološki in psihološki pristopi pa moškosti ne obravnavajo več kot neko normativno referenco, ampak kot *problematični konstrukt*. Zahteve in pritiski na moške, da morajo ti nujno prispevati k materinskim in gospodinjskim opravilom (da pomagajo pri gospodinjskih opravilih, da izražajo svoja čustva in občutke, pomagajo pri vzgoji otrok itd.), imajo močan efekt na moškost. Ti so prisiljeni, da "pozabijo" na svojo tradicionalno ideologijo moškosti, kar je povzročilo "*krizo moškosti*" (glej Whitehead, 2006).

"Mit o nižjih plačah žensk"

T.i. model človeškega kapitala pojasnjuje razlike v plačah kot posledica razlik v produktivnosti in kot rezultat tradicionalne delitve dela v družini. Za ženske velja, da imajo krajšo delovno dobo z več prekinitvami, da so manj motivirane za investicije v človeški kapital, kar implicira formalno izobrazbo in izobraževanje na delovnem mestu. Izbirajo si poklice, kjer se zahteva manjšo izobrazbo ter službe, kjer so znižanja plač, zaradi prekinitve delovnega razmerja, manjša⁹ (Seljak, 2003: 106).

⁹ Kljub temu, da ima vsaka peta ženska v Sloveniji višjo ali visokošolsko izobrazbo (Statistični urad RS, 2010).

Konec leta 2005 je bil delež žensk, ki so imele končano specialistično povisokošolsko izobrazbo, magisterij ali doktorat 0,9%, moških pa 1,3%. 16,6% žensk starih med 25 in

Ko govorimo o ženskah v poklicni sferi, se pogosto srečujemo z namigi in špekulacijami, da so za isto delo plačane manj kot moški, kar smo poimenovali "mit o nižjih plačah žensk" (glej Prijon, 2011 in Prijon, 2012: 55) in zadeva ženske (v primerjavi z moškimi) na istem delovnem mestu za isto delo. A dejansko nikakor ne moremo potrditi teh trditev, saj bi za to morali primerjati dva kandidata za isto delovno mesto (torej moškega in žensko), ki bi imela enako starost, enako izobrazbo pridobljeno v približno enakem času (letu), ki sta diplomirala (magistrirala ali doktorirala) iz enake teme na isti fakulteti, ki sta imela enako povprečje, enake delovne izkušnje, delovno dobo, na istem delovnem mestu itd. Kar pa seveda ni mogoče. Poleg tega pa so razlike v plačah med moškimi in ženskami v nasprotju s *Pogodbo o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti* (Rim, 1957), kjer je v 119. členu zapisano, da mora vsaka država članica med prvo fazo zagotoviti, nato pa ohranjati načelo, enakega plačila za enako delo pri moških in ženskah. Urna postavka je torej z zakonom določena za ženske in moške in je enaka. Seveda je lahko končno plačilo pri ženskah nižje, ampak ker imajo te več izostankov z delovnega mesta (pogosteje jemljejo porodniške dopuste in bolniške, največkrat zaradi majhnih otrok). Kar pa ne moremo obravnavati kot diskriminacijo, glede na to, da je končno izplačilo preračunano glede na število delovnih ur, kjer je seveda (oz. odštete) ure bolniške.

Trditve o domnevnih razlikah v plačah moških in žensk implicirajo, da naj bi ženske v zasebnem sektorju zaslužile tudi do 30% manj, v javnem sektorju pa okoli 20% manj kot moški, na manjši dohodek pa naj bi vplivalo dejstvo, da opravljajo manj zahtevna in manj odgovorna dela (Stanković, 2003: 150 in Kanjuo-Mrčela, 2005: 727). A zahtevati enako plačilo za nižje delovno mesto, manjšo produktivnost in prisotnost na

44 let je imelo končano visoko univerzitetno izobrazbo ter specialistično povisokošolsko izobrazbo, magisterij in doktorat. Moških pa 8,6% (Statistični urad RS, 2007).

delovnem mestu, očitno ni razumljeno kot diskriminacija in deprivilegiranaost tistih, ki zasedajo višje in odgovornejše položaje, so na delovnem mestu vedno prisotni in imajo visoko produktivnost (najsi bodo to moški ali ženske), ki ne izkoriščajo bolniških ali porodniških dopustov.

Za konec naj dodamo še raziskavo, ki sta jo izvedla Blau in Kahn leta 1970¹⁰, kjer sta ugotovila, da so se za ženske izboljšali delovni pogoji, plače pa so se realno zvišale za vse ženske (razen za najmanj izobražene, kar velja tudi pri moških). Glede na stopnjo izobrazbe (to velja za ženske vseh ras) pa so se plače celo povečale v primerjavi z moškimi. Udeležba žensk na trgu delovne sile se je rekordno povečala tako na absolutni kot relativni ravni v primerjavi z moškimi (glej Blau in Kahn, 2007). Kar za ženske pomeni boljši tržni rezultati in več priložnosti za njihovo življenje tudi v javni sferi, ne samo v družini (Stevenson in Wolfers, 2008: 190). Hertz (1994) v intervjujih z uspešnimi poslovnimi ženskami ugotavlja, da jih veliko svoje može vidi, kot *"neločljivo sestavino njihovega življenja in uspeha"*. Sicer te težje usklajujejo skupno privatno življenje, kjer sta oba polno zaposlena in odvisna od lastnih obveznosti, a hkrati prihaja do ugotovitev, da zakon zaradi tega ne trpi in prav tako uspeva brez odrekovanja bodisi z ene ali druge strani (Hertz, 1994: 133). Torej lahko domneve, da se od žensk zahteva izbor ali kariera ali družina, zanikamo. Domneve, da ženske ne zasedajo pomembnih položajev, pa nikakor ne pomenijo, da to ni mogoče oz. da se to v praksi ne dogaja. Za konec članka in za nadaljevanje razmišljanja pa naj dodamo Markhamovo tezo, da je *"življenje žensk, ki se odločijo, da bodo le matere, žene in gospodinje, lažje, saj se morajo tiste, ki se odločijo za kariero, nenehno prilagajati ali celo odločati med službo in možem, kaj šele otrokom"*

¹⁰ Raziskava temelji na podatkih, ki se pridobivajo iz javnomnenjskih raziskav (General Social Survey), ki potekajo v ZDA že 35 let, raziskujejo pa moško in žensko subjektivno zadovoljstvo in blagostanje (Stevenson in Wolfers, 2008: 4).

(Markham, 1990: 35). Srednja pot, ki pomeni srednje zahtevne službene obveznosti in normalen delovni čas (od 8.00 do 16.00), popoldan pa čas za družino, otroke, moža ter gospodinjska dela, je pot, katero izbere večina žensk. A vendar ugotovitve kadrovskih uslužbenecv ene izmed zaposlovalnih agencij kažejo, da slovenska podjetja ne delajo razlik med materami in ženskami brez otrok, saj so delodajalcem v prvi vrsti pomembne kompetence kandidatke in dobro opravljeno delo (Dakić, 2009).

Zaključek

Obstaja diskrepanca med trditvami in klišejem, da so *ženske slabše plačane od moških za isto delo, da te redkeje zasedajo vodilna in odgovorna delovna mesta v menedžmentu, da se soočajo z diskriminacijo, ki se kaže v težjem napredovanju* itd. ter med vsemi raziskavami, ki smo jih navedli na temo diskriminacije žensk na trgu delovne sile. In izgleda, da rešitve, še manj pa konstruktivnega dialoga in premislekov o prevladujočih mitih ne bomo dosegli. Izjava ene izmed kadrovskih uslužbenk zaposlovalne agencije je: *"Nekatere mame same sebe prepričujejo, da je z majhnim otrokom težko najti službo, vendar je težava bolj v njih samih kot v delodajalcih – če nisi pripravljen na delovne izzive, se to takoj vidi in je jasno, da potencialnega delodajalca takšen odnos odvrne že na začetku"* (Dakić, 2009). Uspešne ženske se zavedajo, da kariera vzame veliko časa, a hkrati to ni izključujoči dejavnik, da se je ne bi dalo usklajevati z družino.

Namigovanja o nenehni in vsestranski podrejenosti žensk v t.i. moško središčni moderni zahodni družbi, teze o segregaciji in dominaciji žensk na trgu dela, preobremenjenost z delovnimi in gospodinjskimi opravili itd. počasi dobivajo obliko "mučeniškega kompleksa" (*ang. martyr*

complex)¹¹. Z nenehnim poudarjanjem, da so ženske preobremenjene, moški pa sploh neobremenjeni, ženske dosegajo nasprotno učinke. Če so gibanja za ženske pravice nastala z namenom doseči, da bi postale ženske enakopravne moškim, se z njihovim potenciranjem in zahtevami o nemogočem dosega ravno obratni učinek. Obstaja bojazen, da moški na ženske ne bodo več gledali kot na nežnejši spol, katerega je potrebno oboževati, zaščititi in ga ljubiti, pač pa kot sovražni spol, kateri izvaja seksizem nad njimi (glej Prijon, 2012: 27). Ter bojazen, da bi nadaljevanje "boja" med moškimi in ženskami privedla do nepremostljivih razlik med spoloma, saj izgleda, da so nekatere ženske sklenile opustiti lastno naravo, vrednote, značilnosti in vedenje ter se podati na moška pota, kjer se zahteva trdnost, nepopustljivost, agresivnost in rigidnost. Od moških pa se nasprotno pričakuje, da bodo ubrali žensko pot delovanja, ki implicira nežnost, strpnost, potrpežljivost. Morda s tem ni nič narobe, vse dokler to ne ogrozi vlog, ki ju spola imata, torej moški kot tisti, ki mora žensko zaščiti in ženska kot nežnejši spol, ki izraža toplino, nežnost in milino. A, da ne bi imel članek negativne in pesimistične konotacije in konca, naj za zaključek dodamo, da *"zaposljivost uspešnih poslovnih žensk mater je danes povsem enaka zaposljivosti uspešnih poslovnih moških. Biti mati in uspešna poslovna ženska danes ni več nekaj, kar bi za dobre kadre pomenilo oviro"* (Dakić, 2009).

¹¹ Oseba z martyr kompleksom se nenehno postavlja v vlogo žrtve in ima potrebo po tem, da jo tudi drugi percepirajo kot tako. Značilnosti oseb z martyr kompleksom so med drugim: nenehno pritoževanje nad vsem in vsako situacijo, neinicijativni za izboljšanje situacije nad katero se pritožujejo, četudi se težava ali situacija razreši, bodo našle novega nad katerim se bodo pritoževale, ne cenijo nobenih izboljšav, ki so bile narejene, lažejo in preoblikujejo dejstva sebi v prid, namerno prezirajo ali se izogibajo dejstvom, ki bi bila v nasprotju z njihovimi trditvami itd. (Thought Clusters, 2007).

Viri in literatura

- Aguiar, Mark in Erik Hurst (2007): Measuring Trends in Leisure: The Allocation of Time over Five Decades. *Quarterly Journal of Economics*, 122(3), 969–1006.
- Beck, Ulrich (2001): *Družba tveganja: Na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.
- Blau, Francine D. (1998): Trends in the Well-Being of American Women, 1970–1995. *Journal of Economic Literature*, 36(1), 112–65.
- Blau, Francine D. in Lawrence M. Kahn (2007): Changes in the Labor Supply Behavior of Married Women: 1980–2000. *Journal of Labor Economics*, 25(3), 393–438.
- Caplan, Jessica (2004): *Shattering the glass ceiling*. China staff, 1. September.
- Černigoj-Sadar, Nevenka (1985): Izkušnje plačanega dela in družine. *Družboslovne razprave* 2(3), 55–65.
- Dakić, Lana (2009): Poslovne ženske in materinstvo: Mame s prednostjo pred ženskami brez otrok. *Finance*, 9. Oktober.
- Davidson, Marylin J. in Ronald J. Burke (2004): Women in Management Worldwide: Facts, Figures and Analysis: an Overview. V Marylin J. Davidson in Ronald J. Burke (ur.): *Women in Management Worldwide: Facts, Figures and Analysis: an Overview*, 1–15. England: Ashgate Publishing.
- Glas, Miroslav in Mateja Drnovšek (1999): *Slovenian women as emerging entrepreneurs: Slovenke kot porajajoče se podjetnice*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Hertz, Leah (1994): *Amazonke poslovnega sveta*. Ljubljana: Založba Mihelač.
- Jogan, Maca (2001): *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Jogan, Maca (2004): Slovenska (postmoderna) družba in spolna neenakost. *Teorija in praksa* 41(1-2), 361–376.
- Kanjuo-Mrčela, Aleksandra (2000): Spolna konstrukcija menedžerskih vlog: Stekljeni organizacijski stropovi v devedesetih. *Družboslovne razprave*, 16(34/35), 53–78.
- Kanjuo Mrčela, Aleksandra (2005): Zaposlovanje in delo žensk v Sloveniji in Evropski uniji. V: Bogomil Ferfila (ur.): *Potovanje z Evropo: Slovenija v Evropski uniji*. 710–733. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Levant, Ronald F. (1996): The New Psychology of Men. *Professional Psychology: Research and Practice* 27(3), 259–265. American Psychological Association, Inc.
- Markham, Ursula (1990): *Women under Pressure: A practical guide for today's Woman*. Longmead: Element Books Limited.
- Morgan, Elaine (1972): *The Descent of Woman*. New York: Stein Day Publishers.
- Nastran-Ule, Mirjana; Anuška Ferligoj in Tanja Renner (1990): *Ženska, zasebno, politično*. Ljubljana: Znanstveno publicistično središče.
- Parsons, Talcott (1978): *Action theory and the human condition*. New York: Free Press.
- Pleck, Joseph H. (1977): The work-family role system. *Social problems*, 24, 417–427.
- Prijon, Lea (2011): Women in economic and business sphere: Discrimination of women in labour market? V Viera Žúborová, Diana Camelia Iancu in Uroš Pinterič (ur.): *Social responsibility in 21st century*, 370–388.
- Prijon, Lea (2012): *Podrejenost žensk v zahodni družbi: Mit, realnost ali kliše?* Ljubljana: Založba Vega.
- Seljak, Janko (2003): Razlike v plačah in zaposlovanju med spoloma v dejavnostih javne uprave. *Uprava* 1(1), 106–123.

- Stanković, Tanja (2003): Prikrita diskriminacija delodajalcev. *Delo* (18. November), 15.
- Stevenson, Betsey A. in Justin Wolfers (2008): Paradox of Declining Female Happiness. Prispevek na konferenci: *American Law & Economics Association Annual Meetings*.
- Vode, Angela (1998): *Spol in upor 1. knjiga*. Ljubljana: Knjižna zbirka Krt.
- Volk, Linda (2003): Država pomagala podjetjem, ki bi rada uvedla spolno enakopravnost. *Delo* (18. November), 15
- Whitehead, Stephen M. (2006): *Men and Masculinities: Key Themes and New Directions*. Cambridge, Malden: Polity
- Wirth, Linda (2001): *Breaking through the glass ceiling: Women in management*. Geneva: International Labour Office.

Uradni dokumenti

- Zakonu o delovnih razmerjih: Uradni list RS, št. 42/2002, 79/2006, 46/2007.
- Pogodba o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti: Rim, 23. maj, 1957
- Ustava Republike Slovenije. Slovenija, 23. december, 1991.

Spletni viri

- Eurostat (2010): Employment rate by gender. Dostopno na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsiem010> (22. Januar, 2012).
- Statistični urad RS (2007): Ženske v Sloveniji, 5.3.2007. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=749 (22. Januar, 2012).
- Statistični urad RS (2008): Ženske v Sloveniji, 6.3.2008. Dostopno na:

http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1497 (22. Januar, 2012).

- Statistični urad RS (2010): Mednarodni dan žensk 2010, 5.3.2010. Dostopno na:

http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2985 (22. Januar, 2012).

- Thought Clusters (2007): Software Development and Management. Dostopno na:

<http://www.thoughtclusters.com/2007/06/the-martyr-complex/> (22. Januar, 2012).

Percepcije javnosti do sprejemljivosti jedrskih objektov

Public perceptions of nuclear facilities acceptability

Tamara Besednjak Valič
Urša Lamut¹²

Povzetek

V pričujočem besedilu nas v prvi vrsti zanima javno mnenje o nuklearni energiji in jedrskih objektih. Skozi številne, že izvedene raziskave namreč dobimo vtis, da je javnost do tovrstnih objektov precej skeptična, skepsa pa se še poveča jedrskih nesrečah. Zato je s pregledom objavljenih raziskav javnega mnenja potrebno seči malce dlje v zgodovino – ravno z namenom, da pogledamo rezultate opravljene v času po večjih jedrskih nesrečah (Černobil, Ukrajina in Otok treh milj, Pennsylvania, ZDA). Le tako jih namreč lahko primerjamo z današnjimi mnenji in na podlagi tega ugotavljamo koliko in če se je javno mnenje o jedrskih objektih in nuklearni energiji kaj spremenilo. Tako v članku sežemo v zgodovino raziskav javnega mnenja v tujini, medtem ko slovensko javno mnenje pregledujemo od leta 2000 naprej. Omenjeni pregled stanja pa podkrepimo z empiričnim delom v okviru katerega je bila izvedena kvalitativna raziskava med predstavniki lokalnega prebivalstva in lokalne oblasti.

¹² Tamara Besednjak Valič, mag. (doktorska kandidatka), Urša Lamut (doktorska kandidatka), Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici.

Ključne besede: jedrski objekti, raziskave javnega mnenja, družbena sprejemljivost, jedrska energija, kvalitativno raziskovanje

Abstract

In this text, we are primarily interested in public opinion on nuclear energy and nuclear facilities. Through numerous already completed research and surveys, it is given the impression that the public is very skeptical of such installations, where talks and skepticisms increase if nuclear accidents occur. Therefore, the review of literature needs to reach a bit further in history – just in order to look at the results provided in the aftermath of major nuclear accidents (Chernobyl, Ukraine and Three Mile Island, Pennsylvania, USA). Is the only way we can compare them with today's opinions on the basis of this note or the public perceptions of nuclear facilities and nuclear energy have been reversed. Thus, in an article we reach in history the public opinion from abroad, while the Slovenian public opinion is under review since 2000. The overview of the current state is further explored using qualitative research among representatives of local population and local administration.

Key words: nuclear facilities, public opinion research, social acceptability, nuclear energy, qualitative research

Uvod

V pričujočem besedilu nas v prvi vrsti zanima javno mnenje o nuklearni energiji in jedrskih objektih, kjer ugotovitvam nudimo dodatni vpogled s pomočjo lastne izvedene kvalitativne raziskave. Skozi številne, že izvedene raziskave namreč dobimo vtis, da je javnost do tovrstnih objektov precej skeptična, skepsa pa se še poveča jedrskih nesrečah. Tako sežemo s pregledom objavljenih raziskav javnega mnenja malce dlje v zgodovino – ravno z namenom, da pogledamo rezultate opravljene v času po večjih jedrskih nesrečah (Černobil, Ukrajina in Otok treh milj, Pennsylvania ZDA). Le tako jih namreč lahko primerjamo z današnjimi mnenji in na podlagi tega ugotovljamo ali se je javno mnenje o jedrskih objektih in nuklearni energiji kaj spremenilo. Ob tem velja poudariti še en zanimiv vidik in sicer gre za vidik varovanja okolja. Jedrska energija se namreč v času zmanjševanja izpustov ogljikovega dioksida kaže kot ena od bolj neoporečnih energij. Nekatere raziskave, omenjene v nadaljevanju kažejo celo na to, da se tradicionalno okoljevarstvene organizacije obračajo k favoriziranju jedrske energije. Pri pregledovanju objavljene literature o raziskavah javnega mnenja o jedrskih objektih in nuklearni energiji pa ne moremo mimo slovenskega javnega mnenja. S pomočjo že opravljenih kvantitativnih študijah javnega mnenja v Evropski uniji in na Slovenskem, pa bomo poskušali prikazati slovensko javno mnenje o jedrski energiji. V empiričnem delu pa bomo poskušali prikazati vpogled v razmišljanja prebivalcev regij v okolici Jedrske elektrarne Krško (JEK) o sami ustreznosti jedrske energije za reševanje energetskih težav v

prihodnost in o oceni obvladljivosti tveganj povezanih z jedrsko energijo.

Iz zgodovine raziskav jedrskih objektov

Med starejšimi teksti, ki obravnavajo tematiko jedrskih objektov je bilo mogoče najti besedilo Newmarka et. al. (1973). Avtorji poročajo o statističnih študijah, ki so bile narejene o številu potresov. Ti rezultati so bili vključeni v poročilo skupaj s predlogi za gradnjo jedrskih objektov. Predlagajo tudi nekaj novejših mnenj k ustaljeni praksi izračunavanja načrtovanih jedrskih objektov. Ti novi predlogi so po mnenju avtorjev bolj racionalni od prejšnjih v smislu, da so bolj konsistentni z rezultati, temelječimi na longitudinalnih opazovanjih potresne zgodovine določenega območja.

Po letu 1975 postane ameriška jedrska energija pod vprašanjem, saj se od takrat pa vse do leta 1987 v Združenih državah Amerike ne gradijo več jedrske elektrarne (Mansour 1987). Od leta 1972 jih je bilo 113 zaprtih. Avtor to dejstvo pripisuje ogromnim stroškom gradnje jedrskih objektov, ki so med leti 1970 in 1986 narasli tudi do 25-kratno. Ti povečani stroški po avtorjevem mnenju izhajajo v prvi vrsti iz stroškov za opremo, stroškov za razsuti tovor (kjer so svoje k višanju stroškov prispevala tudi strožja regulacija), stroški za zaposlene – predvsem, zaradi velikosti zastavljenih projektov. Med stroške pa je po avtorjevem mnenju potrebno prišteti še stroške, ki nastajajo zaradi zamude pri gradnji. Predlogi, ki jih avtor izpostavi gredo predvsem v smeri gradnje več enot na istem prizorišču, standardizacijo, reformo regulative in nove pristope, ki

bi vzpodbudili finančna vlaganja, integrirani menedžment in kolektivno predanost.

V letu 1979 pa se je zgodila prva večja jedrska nesreča, na Otoku treh milj, kraju v zvezni državi Pennsylvania v Združenih državah Amerike. Predstavniki jedrske industrije so spoznali, da ekonomska prihodnost jedrske energije temelji na prevenciji tovrstnih nesreč (Rees 1994). Po omenjeni nesreči je bil ustanovljen Inštitut za operacije z jedrsko energijo, katerega glavni namen je bil, da podjetja, ki upravljajo jedrske objekte izboljšajo varnostne ukrepe. Rees (1994) v citiranem delu še ugotavlja, da se je po nesreči v Otoku treh milj varnost na področju jedrskih objektov povečala, vendar k temu pripisuje tudi delovanje javnosti, saj so se od omenjene nesreče naprej ustanovljale nevladne organizacije, ki so delovale kot psi čuvaji nasproti upravljavcem jedrskih objektov.

Nesreča, kot je bila zgoraj omenjena, in slabe operativne informacije pa so v naslednjih letih obrnile javno mnenje o jedrskih objektih iz pozitivnega v negativnega (Flavin 1984). Ob tem avtor nadaljuje, da je največja težava jedrske industrije ekonomskega značaja. Po njegovem so namreč leta presežkov stroškov, visokih obrestnim mer in skromne rasti energetske potreb jedrsko energijo preprosto izrinile iz trga. Ob koncu osemdesetih je gradnja novih jedrskih objektov v Združenih državah Amerike preprosto obstala. Flavin tako ponudi nekaj predpogojev za oživitvev jedrske industrije, ki gredo v smeri: novih načrtov za reaktorje in pomembno prestrukturiranje energetske industrije. Številne študije so namreč pokazale, da so investicije v energetske učinkovitost boljše kot pa generiranje nove električne energije. Hewlett (1992) pa nadaljuje razpravo, kjer priznava, da večina od

114 delujočih jedrskih reaktorjev v Združenih državah Amerike ne bo delovala več od predvidene 40 letne življenjske dobe. Delovanje tudi po predvidenih 40 letih bo omogočeno le okrog 10% jedrskim objektom. Avtor predvideva še, da jih bo enak odstotek lahko nehalo delovati veliko pred iztekom te 40-letne življenjske dobe. Hewlett zatrjuje še, da so ekonomski razlogi za podaljševanje življenjske dobe tovrstnim objektom šibki.

Po nesreči v Černobilu pa je bila narejena primerjava med načinom gradnje in vzdrževanjem reaktorjev v državah bivše Sovjetske zveze in Zahodnimi državami (Thomas 1990). Predpostavljeno je bilo namreč, da bodo prvi potrebovali asistenco drugih, vendar se je izkazalo, da so reaktorji na Madžarskem in Bolgariji lahko zgled reaktorjem na Zahodu. Slednji bi lahko omenjenim državam pomagali le pri zagotavljanju varnostnih sistemov, ki bi pripomogli k boljšim standardom. Miller in Mintzel (1990) pa opozarjata na naslednje vidike pridobivanje jedrske energije: da je življenjska doba tovrstnih objektov relativno kratka; da so investicijski stroški visoki; da so jedrski objekti tradicionalno veliki objekti in da jedrski objekti zahtevajo močno infrastrukturo. Njune trditve so postavljene v kontekst držav v razvoju, ki so v tistem času postajale največje onesnaževalce ozračja. Naštete omejitve pa, po njunem mnenju, zahtevajo več inženirskih tehnoloških rešitev ter ekstenzivno sodelovanje držav v razvoju z industrializiranimi državami, ki bi morale priskrbeti tehnologijo in podporno znanje pri implementaciji te tehnologije. O pomenu dobre infrastrukture za pravočasno in dobro oskrbo s potrebnim materialom pa pišeta Capone in Pullie (1993). Dodajata še, da mora biti ustrezna infrastruktura zgrajena še pred začetkom gradnje jedrskega

objekta. Ravno tako, pa morajo načrtovalci jedrskega objekta v svojih načrtih predvideti ustrezno infrastrukturo. Avtorja tudi napovedujeta večje sodelovanje med arhitekti/načrtovalci jedrskih objektov in izvajalci načrtov. Le tako so namreč rezultati gradnje takega objekta najboljši.

Iz leta 1994 pa prihaja naslednji tekst, kjer avtor diskutira številne težave povezane z razgradnjo odsluženih jedrskih reaktorjev. Avtor trdi, da Velika Britanija ne bo veliko pridobila iz tovrstnih izkušenj iz tujine, saj so britanski jedrski reaktorji po svoji sestavi precej drugačno od ostalih. Od zaprtja reaktorjev bo potrebnih še vsaj 100 let preden se bodo lahko lotili njihove razgradnje (Surrey 1994). (Trovato et.al. 1995) pa natančno opisujejo proces in postopke razgradnje jedrskega objekta, pri čemer je izpostavljena skrb za čim manjšo izpostavljenost delavcev radioaktivnemu sevanju. O stroških razgradnje jedrskih objektov piše še Rothwell (1991), ki pravi, daje ključnega pomena pri razstavljanju časovni okvir. Realni stroške razgradnje jedrskega objekta je po njegovem odvisen od: velikosti objekta; količini radioaktivnega materiala; regulaciji izpostavljenosti sevanju in stopnje spremembe produktivnosti v industriji za razgradnjo. Ta model omogoča določitev optimalnega obdobja med ugasnitvijo reaktorja in začetkom razgradnje (Rothwell 1991).

Analize javnega mnenja – izkušnje iz tujine

Zgodnje raziskave javnega mnenja kažejo na to, da se je v nekem preteklem obdobju povečala skrb v zvezi z jedrsko energijo, čeprav

je znano, da bo v prihodnosti jedrska energija temeljila ne le na tehnoloških in ekonomskih dejavnikih ampak tudi na soglasju javnosti. Ugotovljeno je bilo, da so kvalitativni aspekti potencialnih tveganj povezani predvsem s posameznikovimi vrednotami, katere pa temeljijo na ekonomskih proti socialnim prioritetam, odnosih do tehnologije in skrbi za okolje (Van der Pligt et. al 1984). Iz istega obdobja prihaja raziskava, ki se ukvarja s študijo percepcij jedrske energije s strani senatorjev in državnih guvernerjev; argumente, ki potrjujejo te percepcije; spremembo teh mnenj po nesreči na Otoku treh milj in nenazadnje o prihodnosti jedrske energije v Združenih državah Amerike (Aviel 1984). Rezultati dobljeni s pomočjo anketnega vprašalnika kažejo, da jedrska energija v omenjenem obdobju ni bila med najpopularnejšimi na seznamu virov za pridobivanje energije. Okrog polovice anketirancev je čutilo, da je za varnost v kontekstu jedrskih objektov dobro poskrbljeno, večina pa je bila mnenja, da bi bilo potrebno regulacijo jedrske industrije poostriti (Aviel 1984). Zanimiva pa je raziskava, opravljena nekaj let pred pravkar citirano, ki je iskala povezave med javnim mnenjem in znanjem respondenta o nekem jedrskem objektu (Lounsbury 1979). Rezultati so pokazali, da ne obstaja razlika med višje in nižje izobraženimi pri njihovem pozitivnem odnosu do jedrskega objekta v njihovi bližini, čeprav rezultati kažejo, da je večja verjetnost pozitivnega odnosa do jedrskega objekta med višje izobraženimi (Lounsbury 1979). Raziskava iz New Jerseyja pa kaže, da je javno mnenje o jedrski energiji odvisno tudi od politični, institucionalnih in tehnoloških elementov (Meier et. al. 1979). Kazys (1984) pa je poskušal kvantificirati analize tveganja na primeru jedrske energije. Prišel je

do zaključkov, da prihaja pri raziskovanju javnega mnenja do razlik med rezultati in javnimi percepcijami. To dejstvo pripisuje povezovanju raziskovalcev s posebnim interesnimi skupinami in pa tudi značilnostmi sodobne družbe. Avtor zaključuje, da lahko kombinacija prepričevanja in doveznosti vpliva na percepcijo nekega problema.

O dejstvu, da je Černobilska nesreča veliko pripomogla k spremembah marsikatere državne jedrske politike pa pišejo Hansen et. al. (1988). V tem obdobju je bila opravljena primerjalna raziskava o tem, kako je omenjena nesreča vplivala na javno mnenje v štirih različnih državah: Nemčiji, Franciji, ZDA in na Finskem. Avtorji ugotavljajo, da je bila v Nemčiji situacija zelo sporna, saj je v tistem obdobju Nemčija pridobivala tretjino električne energije iz jedrskih objektov. Pred Černobilsko nesrečo so bili nasprotniki jedrske energije manjšina, po omenjeni nesreči pa se je število nasprotnikov jedrske energije povzpelo na 80%. Ravno tako je podpora jedrski energiji upadla v Franciji, vendar javnost ni bila tako skrajno negativno nastrojena kot v Nemčiji. To avtorji pripisujejo dejstvu, da so francoski reaktorji grajeni po drugačnih načrtih kot je bil Černobilski. Javnost v ZDA pa je bila, po trditvah avtorjev, bolj prizadeta zaradi jedrske nesreče na Otoku treh milj kot pa v Černobilu. Tudi na Finskem je bilo zaznati precej negativno reakcijo na omenjeno jedrsko nesrečo, odziv pa je bil z zamrznitvijo razvoja jedrske industrije. V tistem času so na Finskem obratovali štirje jedrski objekti (Hansen et. al. 1988). Iz istega obdobja prihaja raziskava javnega mnenja v Evropskih državah, Kanadi in v Združenih državah Amerike, kjer primerjajo stopnjo nasprotovanja jedrski energiji pred in po jedrski nesreči (De Boer &

Catsburg 1988). Kot večjo prelomnico so v okviru raziskav Evropskih držav vzeli Černobilsko nesrečo, na Kanadsko in Ameriško javno mnenje pa je imela večji vpliv že omenjena nesreča na Otoku treh milj. ugotovitve kažejo, da slednja v Ameriškem javnem mnenju ni pustila večjega vtisa oziroma percepcij varnosti jedrskih objektov. V Veliki Britaniji pa je bilo v letu po nesreči še zaznati veliko stopnjo nasprotovanja jedrski energiji, čeprav se je tudi nasprotovanje kmalu zmanjšalo in se vrnilo k svojim ustaljenim vrednostim. Avtorja zaključujeta, da je v vseh omenjenih državah mogoče zaznati trend nasprotovanja rabi jedrske energije. Večje spremembe pa se kažejo ob vprašanih jedrskih nesreč, vendar pa je mogoče trditi, da je tudi vpliv tovrstnih nesreč na javno mnenje le začasen (De Boer & Catsburg 1988).

Še ena od zgodnjih raziskav javnega mnenja kombinira podatke raziskav iz let 1975 in 1976, kjer avtor dokazuje, da v splošnem ženske večje nasprotnice jedrske energije kot moški. Rezultati kažejo, da ženske izražajo večjo skrb o varnosti, kar naj bi pojasnilo manjšo podporo do te vrste energije. V primerjavi z moško populacijo se namreč ženskam zdi jedrska energija manj varna (Brody 1984). Lindell et al. (1983) prikazujeta rezultate raziskav, ki kažejo na to, da je proporcionalni delež oseb, ki se strinjajo z gradnjo jedrskega objekta v njihovi bližini precej manjši od deleža oseb, ki gledajo pozitivno na gradnjo jedrskih objektov. Inglehart (1983) pa ugotavlja, da obstaja težava, saj javnost ne ločuje med jedrsko energijo in jedrskim orožjem. Ravno tako pravi, da so jedrske nesreče in angažma medijev ob tem vplivali na povečanje skeptičnosti do jedrske energije. Inglehart še poudarja, da se mora javnost zavedati, da ni noben vir energije popolnoma varen.

Kaj nam prinašajo tri desetletja raziskav javnega mnenja o jedrski energiji, pa ugotavljata Rosa & Dunlap (1994). Ugotavljata, da je podpiranje gradnje novih jedrskih objektov v ZDA po nesreči Otoku treh milj drastično upadlo. Že v naslednjih mesecih se je izboljšalo, vendar je obstalo na trhlih nogah (Rosa & Dunlap 1994). Skozi osemdeseta leta je nasprotovanje javnega mnenja vedno presegalo pozitiven odnos do gradnje novih jedrskih objektov. Tega dejstva ni spremenila niti naftna kriza, saj je bilo nasprotnikov vedno več kot zagovornikov jedrske energije. Avtorja določita tri faze spreminjanja javnega mnenja o jedrski energiji in gradnji novih jedrskih objektov: prva je faza navdušenja nad gradnjo novih jedrskih objektov, temu sledi ambivalentna faza, ki jo predvsem zaznamuje nesreča na Otoku treh milj, tej pa sledi faza rastočega nasprotovanja (Rosa & Dunlap 1994).

Novejša, natančneje iz leta 2007, pa je naslednja raziskava, kjer poskušata avtorja analizirati razlike v percepcijah nevarnosti jedrskih objektov glede na spol in kraj bivanja. Avtorja pravita, da je bilo ustaljeno razumevanje tradicionalno večjega nasprotovanja žensk dolgo časa pripisano tradicionalni ženski vlogi, da pa se novejša raziskava ne posvečajo študiju povezave zaposlenosti in spola, ko pride do vprašanja oponiranja jedrskim objektom (Freudeburg & Davidson, 2007). V svoji študiji sta med drugim upoštevala še geografske značilnosti kraja, kjer je jedrski objekt že prisoten, in prišla do ugotovitve, da je pri vprašanju gradnje odlagališča jedrskih odpadkov največje nasprotovanje tistih žensk, ki živijo v bližini že obstoječega jedrskega objekta. V tem primeru dejstvo da so gradnji nasprotovale tudi zaposlene matere (90%) kaže na to, da je potrebno posvetiti več pozornosti raziskovanju

interakcije med geografsko lokacijo, spolnimi vlogami in percepcijo tveganja (Freudeburg & Davidson, 2007).

Novejše raziskave javnega mnenja kažejo na to, da je pred predsedniškimi volitvami v Združenih državah Amerike 47% anketirancev izjavilo, da bi podprli predsedniškega kandidata, ki bi kazal pozitiven odnos do jedrske energije, medtem ko jih 41% takega kandidata ne bi podprlo (Saad 2008). Avtorica sicer zaključuje, da je jedrska energija na dnu seznama možnosti za pridobivanje energije.

O percepcijah javnega tveganja, izhajajočega iz jedrske (ne)varnosti piše tudi Khripunov. Osredotoča se na rusko populacijo ter njihove percepcije tveganja in grožnje, ki jo ljudem predstavlja jedrska energija. Razumevanje odnosa javnosti pa pripisuje zgodovinskim dejavnikom in današnji zavezi izboljšave jedrske varnosti (Khripunov 2007).

Lester (2006) piše o trendih, ki so pomagali fokusirati pozornost javnosti pri vprašanju energetske potreb. Ti trendi gredo v smeri skrbi zaradi globalnega segrevanja, povečanja cen fosilnih goriv, resne nestabilnosti na območjih bogatih z nafto in večanje rasti električnih potreb. Raziskava javnega mnenja, ki je bila izvedena pod okriljem Massachusetts Institute of Technology (MIT) v okviru širše raziskave o prihodnosti jedrske energije je pokazala, da skoraj dva od treh respondentov menita, da jedrskih odpadkov ni mogoče varno shranjevati. Predlagana je učinkovita politika, ki lahko prispeva k ciljem nadzora širjenje jedrskega orožja, boju proti terorizmu in minimiziranje zdravstvenih, varnostnih in okoljskih tveganj predvsem v obdobju intervala med pridelavo odpadkov in njihovo izolacijo. Vse to pa bi obdržalo jedrsko energijo ekonomsko

kompetitivno z ostalimi načini proizvodnje električne energije (Lester 2006). Ob tem, da se izkazuje povečana potreba po električni energiji povsod po svetu pa se pojavljajo skrbi o toplogrednih učinkih izpušnih plinov pri običajnih načinih pridelave električne energije. Holton (2005) poroča o ameriški politiki, kot jo opredeljuje Energy Policy Act, ki podpira raziskave in razvoj jedrske tehnologije, medtem ko tudi nekateri okoljevarstveniki spreminjajo mnenje o jedrski energiji. Slednja namreč ne vpliva na globalno segrevanje kot vpliva pridobivanje na konvencionalen način. Avtor ugotavlja še, da obstajajo veliki pomisleki v zvezi z odlaganjem jedrskih odpadkov in potencialno širjenje jedrskega orožja.

S Poljske pa prihajajo podatki o raziskavah javnega mnenja, kjer Kurek et. al. (2001) ugotavljajo, da se je zaradi dviga življenjskega standarda onesnaženost okolja zmanjšala, čeprav se po drugi strani povečujejo problemi v naraščajočem številu osebnih avtomobilov in odpadnih voda. Avtorji ugotavljajo, da se večja zavedanje javnosti o okoljskih vprašanjih. Med najbolj kontroverznimi vprašanji so gradnja novih cest in gradnja energijskih objektov (jedrski projekt Zarnowiec), ter gradnja rezervoarjev kot je v Czorsztyn-u. predvsem se lokalne skupnosti otepajo gradnje odlagališč odpadkov, sežigalnic in nasploh objektov, katere bi jim lahko pomenili ogrožanje zdravja (Kurek et. al. 2001).

Skrb ljudi pa se ne nanaša le na delujoče jedrske objekte, ampak tudi na varno razgradnjo nedelujočih jedrskih objektov. Kot kaže raziskava (Pasqualetti et. al. 1996), je javnost zelo negativno nastrojena do razgradnje tovrstnih objektov. Raziskava, ki so jo izvedli omenjeni avtorji o možnih reakcijah javnosti ob odstranjevanju jedrskega objekta, kaže, da do tega ne bo prišlo še

dolgo časa po zaprtju jedrskega objekta. In vendar se javno mnenje lahko spremeni, kar kažejo rezultati naslednje raziskave. Bullard (1992) je opravil raziskavo o odnosu javnosti do gradnje odlagališč za jedrske odpadke, kjer se je pokazalo, da je ob pravilnemu pristopu vlade in lokalnih oblasti prišlo do sprejetje teh objektov s strani javnosti. Strategija je temeljila predvsem na pridobivanju zaupanja javnosti v varnost jedrske energije, ki jo je za izgubila v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Bullard 1992).

Odnos do rabe jedrske energije postaja temeljno vprašanje političnih debat, ko govorimo zadovoljevanju potreb po energiji v prihodnosti. Razvoj jedrskih objektov v današnjem času še vedno ostaja predmet nasprotovanje tako izobraženih posameznikov kot tistih, ki striktno sledijo ideološkim političnim dogmam, pravijo Costa-Font et. al (2008). V članku so obravnavana stališča britanskih državljanov o jedrski energiji, kjer avtorji ugotavljajo vpliv političnih preferenc in znanja na podporo jedrskim projektom. Rezultati kažejo, da so stališča do jedrske energije visoko politično motivirana, medtem ko je znanje o radioaktivnih odpadkih odvisno od mnenj o posledicah rabe jedrske energije. Rezultati kažejo še, da je z informiranjem o radioaktivnih odpadkih in ob zaupanju v viro informiranja mogoče napovedati stališča so jedrske energije.

Iz leta 2007 pa izhaja raziskava, ki navaja, da so nekateri okoljevarstveniki, ki priznavajo podnebne spremembe kot edinstveno grožnjo civilizaciji, začeli sprejemati jedrsko energijo kot edini vir energije, ki lahko pripomore k razvoju manj razvitih držav brez prispevkov k globalnem segrevanju. Korelacija med potrošnjo elektrike in izboljšavo zdravstva, izobraževanjem in

ekonomsko prosperiteto naredijo ta argument še močnejši, čeprav nekatere etabrirane okoljevarstvene ustanove jedrsko energijo še vedno zavračajo (Nichols 2007).

Analize javnega mnenja – izkušnje iz Slovenije po letu 2000

Na naslednjih straneh pa se lotevamo analize slovenskega javnega mnenja o tematiki rabe jedrske energije, jedrskega oboroževanja in seveda sprejemljivosti jedrskih objektov.

Odnos Slovencev do jedrske energije, odpadkov in jedrskih objektov najtemeljiteje spremljajo na Agenciji za jedrske odpadke, kjer po razpoložljivih podatkih spremljajo javno mnenje na tem področju že dobrih devet let. Podatkov in rezultatov omenjenih raziskav v celoti ni bilo mogoče dobiti, zato bo tudi predstavljena časovna primerjava slovenskega javnega mnenja na tem področju omejena v svojem obsegu. Drugi vir podatkov o javnomnenjskih raziskavah na tematiko jedrskih objektov in jedrske energije pa je Center za raziskovanje javnega mnenja, ki deluje v okviru Fakultete za družbene vede iz Ljubljane v okviru projekta Slovensko javno mnenje. Vprašanja se potem nadaljujejo z nekaj letnim razmakom. Podrobno primerjavo odgovorov si bomo ogledali na naslednjih straneh.

Leto 2000

Mednarodna raziskava o okolju in medčloveških odnosih, ki je bila izvedena v okviru SJM 2000/2 (Toš in sodelavci, 2000) je anketirance spraševala o tem, kako verjetno je, da bo v naslednjih

petih letih prišlo do nesreče v kateri od jedrskih elektrarn, kar bi povzročilo dolgotrajno ekološko škodo v mnogih državah. Da je tovrsten dogodek zelo verjeten pravi 10% vprašanih, da je verjeten pa se strinja 46,8% anketirancev. Da ni verjetnosti, da bi do tovrstnega dogodka prišlo meni 20,9% vprašanih, medtem ko se tak dogodek ne zdi verjeten 2,9% anketirancev. V svojem odgovoru neodločenih je bilo 19,3% anketirancev.

Sicer pa so stališča v letu 2000 o zaprtju JEK sledeča: 32,4% vprašanih meni, da naj jedrska elektrarna Krško obratuje toliko časa, dokler ne bo v celoti izkoriščena, 28,2% vprašanih pa je mnenja, da bi bilo Jek sicer treba zapreti vendar zaradi oskrbe z energijo to ne bo mogoče. Da je potrebno jedrsko elektrarno v naslednjih letih zapreti meni 20,5% vprašanih, 5,3% pa jih je mnenja, da je potrebno JEK zapreti ne glede na stroške. Odgovor 'ne vem' je podalo 13,6% vprašanih.

Leto 2004

Iz leta 2004 je prvi dostopen izvod poročila raziskave javnega mnenja, ki je bila izvedena v agenciji Ninamedia. Raziskave so sicer izvajane že od leta 1995, vendar kot zapisano, jih na ARAO ni mogoče najti.

Vse raziskave, tako v tem letu, kot tudi naslednje, v katere smo lahko dobili vpogled, so sestavljene iz anket, ki so izvedene na različnih populacijah – prva na splošni populaciji, na populaciji izbranih občin, med okoljevarstvenimi skupinami, med novinarsko in med politično javnostjo. Izbrane skupine po mnenju oblikovalcev ankete predstavljajo ključne deležnike pri oblikovanju javnega mnenja o jedrski energiji in jedrski problematiki v RS.

Rezultati ankete med splošno javnostjo kažejo na to, da za večino prebivalcev jedrska energija ni energija prihodnosti. Kot energijo prihodnosti anketiranci namreč navajajo, tako kot vsa leta poprej, vetrno in sončno energijo. Jedrsko energijo kot energijo prihodnosti prepozna le dobra tretjina vprašanih (Ninamedia 2004). Kar se tiče resnosti problema različnega tipa odpadkov, anketiranci navajajo radioaktivne odpadke kot največji ekološki problem, sicer pa največ anketirancev podpira uporabo radioaktivnih materialov v medicini in znanosti, najbolj pa nasprotujejo rabi radioaktivnih materialov v oboroževanju, na splošno pa se je podpora rabi radioaktivnih materialov nekoliko povečala, v primerjavi s prejšnjimi leti (Ninamedia, 2004: 2). Tretjina anketirancev še meni, da ima o radioaktivnih odpadkih dovolj informacij, je pa prisotna velika stopnja nepoznavanja agencije, ki je zadolžena za ravnanje z radioaktivnimi odpadki.

Odklonilnemu odnosu do radioaktivnih odpadkov pritiče odklonilen odnos do gradnje odlagališča radioaktivnih odpadkov, kjer je dobri dve tretjini populacije proti tovrstni gradnji. Tisti, ki sicer gradnjo podpirajo, pa jo podpirajo pod pogojem, da je zagotovljena maksimalna varnost. Anketirancev, ki bi brezpogojno pristali na gradnjo je dobrih 5% (Ninamedia, 2004).

Glede posredovanja informacij o načinu hranjenja radioaktivnih odpadkov anketiranci v največji meri zaupajo ekologom, nato strokovnjakom, sledijo znanstveniki, ARAO in novinarji, na repu zaupanja pa so državne institucije.

Sicer pa bi končno odločitev o izgradnji odlagališča večina anketirancev prepustila strokovnjakom, petina pa krajanom območja, kjer naj bi bil objekt lociran. Sicer pa mora sam proces

umeščanja odlagališča v okolje po mnenju večine anketiranih potekati v neposrednem dogovoru med ARAO in lokalno skupnostjo (Ninamedia, 2004).

Kar se tiče predvidenih posledic izgradnje odlagališča, so anketiranci na lestvici med 1 in 5 ocenjevali pravilnost navedenih trditev. Najvišjo povprečno oceno ima tako trditev, da bodo ljudje živeli v strahu, da se jim bo kaj zgodilo, torej da se bo dogodila nesreča, najmanj verjetno pa se jim zdi, da se bodo odprla nova delovna mesta. Precejšen delež oseb je tudi prepričan, da bo radioaktivno sevanje vplivalo na zdravje ljudi (Ninamedia, 2004). Zanimivo pa se največ oseb strinja s trditvijo, da "zato ker v Sloveniji proizvajamo radioaktivne odpadke, nujno potrebujemo tudi primerno odlagališče zanje", najmanj pa se jih strinja s trditvijo "odlagališče radioaktivnih odpadkov ne predstavlja nevarnosti za okolje in ljudi v svoji bližini" (Ninamedia, 2004). Precejšen delež anketirancev se tudi strinja s trditvijo, da za nemoteno oskrbo z električno energijo potrebujemo JEK, povečano, v primerjavi s prejšnjimi leti, pa je tudi strinjanje s trditvama, da je ravnanje z radioaktivnimi odpadki resen problem in da moramo sami poskrbeti za pravilno odlaganje le teh (Ninamedia, 2004: 4).

V specifičnih občinah (Brežice, Črna na Koroškem, Trbovlje in Zavrč) ugotavljamo, da ni večjih odstopanj od mnenj ostale populacije. Odstopanja so pričakovana pri ocenah resnosti problematike radioaktivnih odpadkov, ki jih v Brežiški občini ocenjujejo višje kot ostale občine in celo kot je Slovensko povprečje, v Brežiški občini je tudi višji odstotek oseb, ki pravijo, da imajo o radioaktivnih odpadkih dovolj informacij (Ninamedia,

2004). Je pa v Brežiški občini izrazito velik odstotek oseb, ki se ne strinjajo z izgradnjo odlagališča radioaktivnih odpadkov v neposredni bližini (Ninamedia, 2004).

Med okoljevarstvenimi skupinami je bilo anketiranih 20 predstavnikov okoljevarstvenih skupin, njihova mnenja pa se od splošne populacije razlikujejo v naslednjih odgovorih: največ anketirancev meni, da bi končno odločitev o izgradnji odlagališča morali sprejeti krajani, v povprečju pa se anketirancem zdi, da bo zaradi stalnega nadzora nad obratujočim odlagališčem večja varnost pred sevanji, kot drugod, najmanj verjetno pa se jim zdi, da se bodo odpirala nova delovna mesta (Ninamedia, 2004: 6).

Med novinarsko javnostjo odgovori ne odstopajo od odgovorov splošne populacije, vendar večina novinarjev, nasprotno s splošno populacijo pa menijo, da so komunalni odpadki največji problem. Glede samih informacij o jedrskih odpadkih pa največ novinarjev zaupa strokovnjakom in znanstvenikom. Politična javnost pa v mnenjih odstopa od populacije predvsem v tem, da bi dokončno odločitev o izgradnji odlagališča prepustilo vladi ali državnemu zboru. Krajani in strokovnjaki so na repu lestvice primernih odločevalcev (Ninamedia, 2004).

Trendi od 1995-2004

Trend kaže, da se od leta 2000 povečuje delež tistih, ki menijo, da so največji ekološki problem radioaktivni odpadki. Delež anketiranih, ki podpirajo rabo radioaktivnih materialov v znanosti in medicini narašča, upada pa delež tistih, ki podpirajo rabo taistih materialov v oboroževanju in energetiki.

Pri informiranju o primernem načinu hranjenja radioaktivnih

odpadkov pa narašča delež tistih, ki zaupajo novinarjem, zaupanje vladi in strokovnjakom pada. Narašča pa delež tistih, ki bi želeli vedeti več o radioaktivnih odpadkih.

V času narašča delež tistih, ki bi odločitev o izgradnji odlagališča prepustilo krajanom, upada pa delež tistih, ki bi končno odločitev prepustili vladi. Da je ravnanje z radioaktivnimi odpadki resen problem, z leti meni vse več ljudi, enako pa se povečuje število tistih, ki menijo da moramo v Sloveniji poskrbeti za RAO, sem spada tudi izgradnja odlagališča zanje.

Leto 2005

Tako kot leto poprej je Agencija za jedrske odpadke naročila analizo javnega mnenja o mnenjih in stališčih različnih javnosti do problematike, ki obkroža tematiko jedrske energije (Ninamedia, 2005). Rezultati kažejo, da Slovenska populacija v prihodnje predvideva uporabo sončne, vodne in vetrne energije za pridobivanje energije. Skoraj 67% vprašanih pa se, pod nobenim pogojem, ne bi strinjalo z izgradnjo odlagališča nizko in srednje radioaktivnih odpadkov. Dobra tretjina bi se s projektom strinjala, če bi bila dokazana varnost projekta.

Največje zaupanje glede podajanja informacij o primernem načinu hranjenja radioaktivnih odpadkov vprašani najbolj izkazujejo zdravnikom (povprečna ocena 3,59), in jedrskim strokovnjakom ter okoljskim strokovnjakom (oboje ocena 3,51). 67% vprašanih bi si želelo o radioaktivnih odpadkih pridobiti več informacij. Dobra tretjina vprašanih bi sicer končno odločitev v zvezi z izgradnjo odlagališča NSRAO prepustilo strokovnjakom. Dogovarjanja o umestitvi odlagališča NSRAO naj bi potekala preko posebnih

občinskih teles (30,7%), preko odbora DZ (25,7%). Kot najverjetnejši posledici umestitve odlagališča v njihov kraj pa anketiranci omenjajo strah pred nesrečo (3,93) in sevanje, ki bo vplivalo na zdravje ljudi (3,70). Ravno tako se anketiranci strinjajo s trditvami, da je ravnanje z Radioaktivnimi odpadki v Sloveniji resen problem (4,11), da moramo sami poskrbeti za RAO (4,06) in da moramo sami poskrbeti za odlagališče RAO (4,48).

Raziskava iz leta 2005 je anketirancem zastavljala vprašanje o tem, kaj menijo o tem, da so se njihove občine prijavile k sodelovanju v postopku izbora lokacije za odlagališče nizko in srednje radioaktivnih odpadkov. Vprašanje, ki se je zastavljalo prebivalcem občin Brežice, Krško, Lenart, Sevnica in Šmartno so pokazali, da se v občinah Brežice, Krško in Šmartno tretjina vprašanih s tem strinja, približno enaki odstotki oseb, bi na občinskem referendumu glasovali za izgradnjo odlagališča NSRAO (NINAMEDIA, 2005). Odgovori na ostala vprašanja ne odstopajo od odgovorov ostale populacije. Ravno tako se ne razlikujejo odgovori okoljevarstvenikov. Razlika se kaže le pri vprašanju o tem, kdo naj sprejme končno odločitev o gradnji odlagališča radioaktivnih odpadkov v Sloveniji – okoljevarstveniki bi končno odločitev prepustili krajanom območja kjer bo objekt implementiran. Sicer pa okoljevarstveniki med verjetnimi posledicami izgradnje odlagališča večkrat omenjajo vlaganje v infrastrukturo v okolici odlagališča. S slednjim se strinjajo tudi novinarji in politiki (NINAMEDIA, 2005).

Leto 2006

Raziskava iz leta 2006 (NINAMEDIA, 2006) kaže, da se mnenje

populacije le rahlo spreminja, tako prevladujejo mnenja, o povečani uporabi sončne, vetrne in vodne energije v prihodnje, dobrih 6% več ljudi kot prejšnje leto pa meni, da se bo v prihodnje bolj uporabljala jedrska energija. Še vedno pa 76% ljudi trdi, ki se ne bi pod nobenim pogojem strinjali s prijavo občine v postopek izbora lokacije za odlagališče NSRAO. Skladno s tem, bi se 62,3% vprašanih na morebitnem referendumu o odlagališču NSRAO izreklo proti izgradnji. Najvišjo stopnjo zaupanja glede informacij o odlagališčih radioaktivnih odpadkov sicer uživajo okoljski strokovnjaki (3,55), zdravniki (3,46) in Zveza ekoloških gibanj (3,46). Dobra tretjina pa bi končno odločitev o izgradnji odlagališča zaupala strokovnjakom. Sicer pa, po mnenju anketirancev, naj bi postopek dogovarjanja o umeščanju odlagališča, potekal na odboru DZ (25%), na zborih krajanov (21%) ali pa preko posebnih občinskih teles (17%) (NINAMEDIA, 2006).

Skladno z ocenami prejšnjih let pa prevladuje mnenje, da bo glavna posledica izgradnje odlagališča NSRAO predvsem v tem, da bodo ljudje živeli v strahu pred morebitno nesrečo, radioaktivno sevanje pa naj bi vplivalo na zdravje ljudi. Enako tudi prevladujejo mnenja, da imamo v Sloveniji resen problem z radioaktivnimi odpadki, da je za radioaktivne odpadke potrebno ustrezno poskrbeti in da je potrebno zgraditi odlagališče radioaktivnih odpadkov.

V specifičnih občinah (Krško, Brežice, Lenart, Sevnica, Šmartno pri Litiji) prevladuje mnenje, da so o radioaktivnih odpadkih in radioaktivnosti premalo informirani. Vprašanje, zastavljeno v občinah Krško in Brežice, ki ugotavlja na kakšen način bi se bili ljudje pripravljene aktivirati k sodelovanju med Agencijo za jedrske

odpadke in svojo občino, kaže na to, da se več kot 40% oseb noče angažirati sploh, dobra četrtina Brežičanov se je pripravljena udeležiti predavanj ali okrogle mize, isto pa velja za slabo tretjino prebivalcev občine Krško (NINAMEDIA, 2006). Sicer pa bi, v izbranih občinah približno tretjina prebivalcev podprla referendum o odlagališču NSRAO – izjema je občina Lenart, kjer bi tovrstni poseg podprlo le okrog 18% oseb. Pri ostalih vprašanih odgovori ne odstopajo pretirano, le v občini Lenart je zaznati povečano skrb, da se bodo ljudje zaradi prisotnosti odlagališča NSRAO izseljevali in da bodo živeli v strahu, da bi se zgodila kakšna nesreča (NINAMEDIA, 2006).

Okoljevarstveniki, kot je zaznati že prejšnja leta, tudi ne odstopajo od mnenj populacije, bi pa večji odstotek podprl končno pravico krajanov, da odločijo ali sprejeti jedrski objekt v svoj kraj ali ne. Ravno tako bolj izpostavljajo izboljšavo infrastrukture, kot posledico izgradnje jedrskega objekta in čeprav poudarjajo pomembnost pravilnega ravnanja z jedrskimi odpadki, omenjajo tudi energijo iz JEK kot okolju bolj prijazno energijo v primerjavi z energijo iz termoelektrarn. Odgovori novinarjev sovpadajo z odgovori ostale populacije, razlika je le pri trditvah o posledicah, kjer novinarji poudarjajo vlaganje v infrastrukturo, hkrati pa izpostavljajo še trditev, da bo zaradi frekventnih varnostnih pregledov varnost pred sevanju večja kot v drugih območjih. Novinarji tudi poudarjajo, da Slovenija potrebuje JEK predvsem za nemoteno oskrbo z električno energijo. Mnenja politikov sovpadajo z mnenji novinarjev.

Leto 2007

V letu 2007 sta bili opravljene dve večji raziskavi javnega mnenja o jedrski energiji in problematiki, ki jo zadeva. Prva je bila izvedena po naročilu Agencije za jedrske odpadke, rezultati so predstavljeni spodaj, druga pa je bila izvedena v okviru Eurobarometra. Tudi rezultati slednje so povzeti na naslednjih straneh.

Raziskava javnega mnenja (NINAMEDIA, 2007) se v tem letu znatno spremeni v primerjavi z raziskavami iz prejšnjih let. Tako so anketiranci najprej povprašani po asociaciji na besedno zvezo 'odlagališče nizko in srednje radioaktivnih odpadkov'. Skoraj 28% anketirancem je prva asociacija 'nevarnost' in druga 'zdravju škodljivo'. Kot najbolj ekonomične energetske vire vidijo predvsem vodo, veter in sonce, s povprečno oceno 4,38. Te so tudi najbolj varne (povprečna ocena 4,48) po mnenju anketirancev. Skoraj 60% oseb pa meni, da je radioaktivne odpadke povsem neverjetno ali neverjetno varno skladiščiti. Najbolj razumljive in koristne informacije o jedrski tematiki so anketiranci pridobili iz medijev. Anketiranci sicer pravijo, da so informacije nepopolne (3,40), pristranske (3,28) in preveč zapletene (3,17). Več kot polovica oseb pa se ne bi, pod nobenim pogojem, strinjala, s prijavo občine v postopek izbora lokacije za odlagališče jedrskih odpadkov. Skladno s tem, bi skoraj 70% prebivalcev na referendumu o izgradnji odlagališča, glasovalo proti.

Anketiranci sicer glede informacij o umeščanju odlagališča najbolj zaupajo Inštitutu Jožef Štefan (povprečna ocena 3,86) in Zvezi ekoloških gibanj Slovenije (3,40). Sicer bi pa končno odločitev o umestitvi 35% oseb prepustilo strokovnjakom, 16,4% krajanom

ožjega območja in 15,4% prebivalcem občine.

O posledicah pa menijo sledeče: anketiranci se najbolj strinjajo s trditvama, da bo, prvič, sevanje iz odlagališča škodljivo vplivalo na zdravje ljudi in drugič, da bo kraj zaradi odlagališča prišel na slab glas ter se ga bodo posledično turisti izogibali. Iz raziskave (NINAMEDIA, 2007) je razvidno strinjanje z naslednji trditvami: da moramo v Sloveniji nujno poskrbeti za odlagališče radioaktivnih odpadkov; da imajo podobna odlagališča tudi drugod po svetu, vendar pristojne institucije prikrivajo morebitne napake in izhajanja odpadkov na plano; hidroelektrarne in termoelektrarne onesnažujejo okolje in škodujejo ljudem.

Rezultati iz občin Brežice in Krško (NINAMEDIA, 2007) ne kažejo bistvenih odstopanj od mnenja ostale populacije, še vedno pa je izstopajoč pojav velikega števila ljudi (35-40%), ki se ne bi bili pripravljene vključiti v lokalno partnerstvo.

Posebnosti med odgovori okoljevarstvenikov skorajda ni mogoče najti, izstopa le mnenje, da bi bilo potrebno dokončno odločitev za izgradnjo odlagališča potrebno prepustiti vladi (28,6%).

Iz poročila Eurobarometra (Eurobarometer 2007) je razvidno, da je prihodnost jedrske energije negotova. Nekatero državo namreč ustavljajo razvoj jedrske energije predvsem zaradi nerešenega vprašanja ustreznega ravnanja z jedrskimi odpadki. Pa vendar se moramo zavedati, da ostaja jedrska varnost, ki je povezana tudi z ravnanjem z jedrskimi odpadki izjemno pomembna tematika za prebivalstvo vsake države. To je bilo potrjeno tudi skozi številne, zgoraj predstavljene raziskave.

Ko je govora o percepcijah vrednosti jedrske energije raziskava pokaže, da se Evropejci bolj strinjamo z izjavami o vrednosti

jedrske energije kot pa se ne, čeprav je veliko takih, ki o tem nima mnenja (Eurobarometer 2007). Pri tezi, da jedrska energija pomaga omejevati globalno segrevanje, se v skoraj vseh državah večina strinja s povedanim. Za Slovenijo velja, da se z izjavo strinja 54% vprašanih, brez odgovora pa je ostalo 20% vprašanih (Eurobarometer 2007 str.6). Ravno tako se večina v vseh državah (z izjemo Cipra) strinja za izjavo, da jedrska energija pripomore k manjši odvisnosti od fosilnih goriv. Delež oseb, ki se v Sloveniji strinja s to izjavo je 73%, 7% pa jih na to vprašanje ni imelo odgovora (Eurobarometer 2007, str. 7). Na trditev, da jedrska energija pomaga zmanjševati ceno električne energije, večina (23 držav) odgovarja pritrdilno, tudi veliko Slovencev, kar 61% (Eurobarometer 2007, str. 8). Med temi odgovori najdemo podatke, da se osebe moškega spola večkrat strinjajo s podano izjavo kot ženske in da večji nivo izobrazbe pripomore k večjemu nivoju strinjanja (Eurobarometer 2007, str. 9).

Pri vprašanih o prihodnosti jedrske energije, so bili respondenti vprašani o možnosti, da bi v prihodnosti jedrsko energijo zamenjala energija iz obnovljivih virov. 45% jih meni, da bi se to lahko izvedlo brez težav, medtem ko jih 41% meni, da do tega ne bi prišlo na lahek in pošten način. Z izjavo se ne strinja kar 62% Slovencev, medtem ko ji pritrjuje 34% (Eurobarometer 2007, str. 11). Pri vprašanju o tem ali naj se v prihodnosti delež jedrske energije poveča se odgovori kažejo na način, da se z izjavo strinjajo predvsem v državah, kjer imajo več aktivnih jedrskih objektov (Finska, Slovaška, Bolgarija), medtem ko Slovenija spada v skupino držav, ki bi raje nivo jedrske energije ohranile na obstoječem. Kar 46% respondentov meni tako (Eurobarometer 2007, str. 14).

Analize po spolu in ostalih demografskih karakteristikah, kažejo, da je bolj verjetno, da bodo osebe ženskega spola za zmanjševanje obsega jedrske energije. Pri bolj izobraženih obstaja večja verjetnost, da bodo podprli širjenje jedrskih objektov. Pri tistih, ki se politično opredeljujejo v levo (47%) je večja verjetnost, da bodo želeli sedanji nivo jedrske energije zmanjšati, kot pa pri tistih, ki se politično opredeljujejo za sredinsko usmerjene (40%) in tistih, ki se politično opredeljujejo na desno (32%) (Eurobarometer 2007, str. 16).

Pri sklopu vprašanj o percepcijah jedrske varnosti je iz citiranega poročila razvidno, da Evropejci percipiramo jedrsko energijo prej kot tveganje kot pa prednost oziroma nevtralni vir energije (Eurobarometer 2007, str. 17). S tem se strinja tudi 58% Slovencev, medtem ko jih je 34% mnenja, da ima jedrska energija več prednosti kot pa tveganj. Razlike po spolu nam kažejo, da več moških kot pa žensk vidi v jedrski energiji več prednosti kot pa slabosti. Enako velja za bolj izobražene in tiste, ki so bili o jedrski energiji informirani (so obiskali jedrski objekt), ne velja pa za tiste, ki živijo v bližini jedrskega objekta (v radiusu 50km) ali pa so zaposleni v jedrskem objektu, oziroma poznajo nekoga ki je (Eurobarometer 2007, str. 19-20). Na vprašanje, če se zdi, da obstoj in delovanje jedrskega objekta v državi predstavlja tveganje za respondenta in njegovo družino se 44% Slovencev opredeljuje negativno, in kar 54% vprašanih meni, da jedrski obrat v Sloveniji predstavlja grožnjo (Eurobarometer 2007, str. 21). Naslednji sklop vprašanj pa se nanaša na percepcijo dejavnikov tveganja povezanih z jedrsko energijo. Tako lahko zaznamo, da se kot največji dejavniki tveganja zdijo možnost terorističnega napada, nestrokovno

delovanje z radioaktivnimi odpadki in shranjevanje radioaktivnih odpadkov. Kar 74% respondentov se strinja, da je terorizem največja nevarnost jedrskim objektom, medtem, ko se 50% vprašanih ne strinja s trditvijo, da so jedrski odpadki varno shranjeni. 46% se jih ne strinja s trditvijo, da je jedrski material varen pred zlorabami (Eurobarometer 2007, str. 24). Na vprašanje, ali je mogoče jedrski objekt varno upravljati, je pozitivno odgovorilo 59% v povprečju EU25, medtem, ko je ta odstotek za Slovenijo znatno višji, kar 74% (Eurobarometer 2007, str. 25). Na trditev, da nacionalna zakonodaja dobro zagotavlja jedrsko varnost odgovarja pozitivno 61% Slovencev, 30% se jih z omenjeno trditvijo ne strinja. Podobni odstotki (70% za in 23% proti) veljajo za trditev, da avtoriteta na področju jedrske varnosti zagotavlja varno delovanje jedrskega objekta (Eurobarometer 2007, str. 26-27). Podobno razmerje za in proti (69% vs. 28%) velja tudi za trditev, o zaupanju podjetju, ki upravlja jedrski objekt (Eurobarometer 2007, str. 28). Pri trditvi, da se jedrskih odpadkov lahko znebimo na varen način se razmerje malce spremeni. Z navedeno izjavo se strinja 56% vprašanih, medtem ko se z izjavo ne strinja 40% vprašanih (Eurobarometer 2007, str. 29). S trditvijo, da je terorizem ena večjih groženj za jedrske elektrarne se strinja kar 81% Slovencev, 17% pa se jih s to trditvijo ne strinja, nadalje se 47% vprašanih Slovencev strinja z izjavo, da je raba jedrskih materialov dovolj zaščitena pred zlorabo, 43% se jih s tem ne strinja (Eurobarometer 2007, str. 31).

Na vprašanja o nekaterih temah, ki se konkretno dotikajo delovanja jedrskih objektov, so bili rezultati za Slovenijo sledeči: 91% vprašanih, ve, da v Sloveniji deluje jedrski objekt. Na trditev,

da se je država v kateri živite, odločila, da bo odpravila pridobivanje in rabo jedrske energije, je pri Evropejcih požela največ 'ne vem' odgovorov, v Sloveniji je bilo takih 14%, medtem ko je na trditev nikalno odgovorilo 51% vprašanih (Eurobarometer 2007, str. 37). Pri trditvi, da se je vlada odločila o ravnanju z radioaktivnimi odpadki (kjer je za Slovenijo pravilen negativen odgovor), je bil delež vprašanih, ki so pravilno odgovorili 49%, brez odgovora je ostalo 21% vprašanih (Eurobarometer 2007, str. 39). Relativno visok delež (63%) Slovencev tudi ve, da jedrske elektrarne niso edini uporabniki radioaktivnih materialov. 28% pa je takih, ki so mnenja, da se radioaktivni materiali uporabljajo izključno v jedrskih objektih. Ravno tako je visok delež Slovencev (58%), ki pravilno odgovarjajo na trditev, da je tretjina elektrike, pridobljene v EU jedrskega izvora. To je rahlo nad EU povprečjem, ki je 56% (Eurobarometer 2007, str. 41). Ob primerjavi odgovorov po demografskih značilnostih pridemo do ugotovitve, da imajo spol, nivo izobrazbe in poklic vpliv na nivo znanja o jedrski energiji pri posamezniku. Tako se predpostavlja, da imajo osebe moškega spola, ki so se pri dvajsetih letih še šolali in osebe, ki zasedajo menedžerske pozicije, več znanja o analiziranih vprašanih povezanih z jedrskimi objekti (Eurobarometer 2007, str. 42).

Naslednji sklop vprašanj se nanaša na zadovoljstvo prebivalcev EU z obveščenostjo o nekaterih vprašanih povezanih z jedrskimi objekti in jedrsko energijo. Na ravni EU 25 je kar 50% vprašanih odgovorilo, da niso dovolj seznanjeni o vprašanju varnosti jedrskih objektov in 26% je takih, ki o tem sploh niso seznanjeni. V Sloveniji je odstotek takih, ki menijo, da sploh niso ali pa da niso dovolj informirani (63%) precej pod EU povprečjem, ki znaša 76%. Kot vir

informacij prebivalci EU na prvo mesto postavljajo množične medije, televizijo (87%), radio (44%) in lokalne oziroma regionalne tiskane medije (37%). Velika večina prebivalcev EU je prepričana, da informacije, ki jih o energiji in jedrskih vprašanjih ponujajo mediji niso zadovoljive. Takih je kar 67%. Med Slovenci pa je 61% takih, ki menijo, da informacije dobljene iz medijev niso zadostne medtem, ko se s količino in kvaliteto informacij strinja 37% vprašanih. Ravno tako je velik odstotek Slovencev (58%), ki se ne strinja s trditvijo, da dobijo otroci v šolah dovolj informacij o tveganjih in koristih jedrske energije (EU25 je povprečje 62%). Kot najbolj zaupanja vreden vir pa so bili v EU izpostavljeni znanstveniki 48%, sledijo jim predstavniki nevladnih organizacij (30%) in nacionalne avtoritete na področju jedrske varnosti (28%). Podobni odstotki veljajo tudi za Slovenijo (Eurobarometer 2007, str. 43-52).

V zadnjem sklopu so bili anketiranci povprašani o odločanju in participaciji pri debatah o jedrski varnosti in energijskih vprašanjih na splošno. Predloga aktivne vloge EU pri harmoniziranju zakonodaje (87%) med državami članicami o jedrskih vprašanjih in lajšanje kooperacije med strokovnjaki (88%) s tega področja so prejeli skoraj enoglasno podporo s strani sodelujočih. Pri pozitivnih odgovorih na vprašanje, ali naj vsaka država članica odloča o varnostnih vprašanjih v svoji jedrski zakonodaji, prednjačijo nove države članice, med katerimi je na prvem mestu Slovenija (84%), sledijo pa ji Češka (82%) in Slovaška (74%). Zadnje vprašanje se navezuje na participacijo v odločevalnem procesu, kjer se odgovori na EU15 ravni kažejo tako, da bi 40% vprašanih pri sprejemanju jedrske zakonodaje rado videlo sodelovanje nevladnih organizacij.

Ta številka je za povprečje novih držav članic nižja in sicer 33% (za Slovenijo je rezultat 38%). Druga opcija pravi, da naj se odločanje o jedrski zakonodaji prepusti izključno vladajoči garnituri. Odstotek oseb, ki se na ravni EU15 s tem strinjajo je 28%, v primerjavi z odstotkom iz novih držav članic, ki je 44% (za Slovenijo je rezultat 43%). Z zadnjo možnostjo, ki predlaga, da bi posamezniki osebno sodelovali v odločevalnem procesu, pa se strinja 23% anketirancev iz EU15 in 12% iz novih držav članic (za Slovenijo je rezultat 12%) (Eurobarometer 2007, str. 53-56).

Leto 2008

V letu 2008 kažejo odgovori ciljnih skupin, zajetih v projekt ARAO, naslednjo sliko odgovorov. Prve asociacije splošne populacije na besedo »odlagališče nizko in srednje radioaktivnih odpadkov« so praviloma negativne, anketiranci pa kot najbolj ekonomične ocenjujejo sončne ali vetrne elektrarne. Slednje so po prepričanju anketirancev tudi najbolj varne za ljudi in okolje. V varnost skladiščenja radioaktivnih odpadkov pa je popolnoma prepričanih okrog 25% anketirancev. Na mnenje o odlagališču nizko in srednje radioaktivnih odpadkov sicer najbolj vplivajo mediji.

Kar se tiče same umestitve jedrskega objekta v njihov kraj, se 55% anketiranih s tem sploh ne bi strinjalo, četudi bi ideja in načrt prišli s strani strokovnjakov. 18,3% bi se s tako umestitvijo strinjalo, pod pogojem, če bi se vsi krajanje strinjali, desetina pa bi se strinjala, če bi vsi krajanje prejeli ustrezno finančno nadomestilo. Da bi, vse občine v krogu 10 km od lokacije jedrskega objekta morale dobiti nadomestilo, je prepričanih 36,3% anketirancev. Če bi v lastni občini imeli referendum o postavitvi jedrskega objekta, bi 64%

glasovalo proti postavitvi. Sicer pa glede samih informacij o umeščanju odlagališča anketiranci najbolj zaupajo Inštitutu Jožef Štefan (s povprečno oceno kar 4,08), sledijo pa se Zveza ekoloških gibanj Slovenije in Agencija za jedrske odpadke. Bi si pa skoraj tri četrtine prebivalcev o radioaktivnih odpadkih želelo izvedeti kaj več.

Samo izgradnjo odlagališča radioaktivnih odpadkov bi anketiranci v največji meri prepustili strokovnjakom (malce več kot četrtina je takih), da bi bil potreben nadzor tudi s strani lokalnega prebivalstva še v fazi gradnje in tudi kasneje pa meni skoraj 85% vprašanih. Kot najbolj verjetno posledico izgradnje odlagališča sicer anketiranci omenjajo škodljivost za zdravje, najmanj verjetno pa se jim zdi, da bi tovrstni jedrski objekt pozitivno vplival na odpiranje novih delovnih mest. Se pa anketiranci strinjajo z izjavo, da potrebujemo primerno odlagališče za jedrske odpadke (povprečna ocena strinjanja je 4,3), ravno tako pa se strinjajo z izjavo, da Slovenija potrebuje JEK (povprečna ocena 3,73) (NINAMEDIA, 2008).

Odgovori anketirancev iz občin Brežice in Krško se od ostale populacije ne razlikujejo pretirano, pri vprašanju o lokalnem partnerstvu (ki sicer za ostalo populacijo ni bilo zastavljeno) pa kaže, da se kar tretjina prebivalcev občin Krško in Brežice vanj ni pripravljen vključiti, največ pa bi jih sodelovalo na posamičnih okroglih mizah ali predavanjih, povezanih s problematiko iskanja lokacije za umestitev odlagališča. Kot glavni razlog za neudeležbo v lokalnem partnerstvu je bil izražen dvom v upoštevanje podanih predlogov in mnenj. Mnenja okoljevarstvenikov se ravno tako ne razlikujejo bistveno od mnenj ostale populacije. Zanimivo je, da so glede varnega skladiščenja jedrskih odpadkov nekoliko bolj

optimistični kot ostala populacija (NINAMEDIA, 2008). Se jim pa zdijo informacije o jedrskih odpadkih, ki so na voljo, le zmerno razumljive, dokaj nepopolne in kar pristranske, skope in nekoliko poenostavljene ter ne povsem dostopne. Nasprotno pa menijo novinarji, ki ocenjujejo informacije, med drugim, tudi kot dokaj kompleksne in še kar dostopne. Med politično javnostjo, pa v nasprotju z ostalimi javnostmi prevladuje mnenje, da so hidroelektrarne najbolj ekonomične, na drugem mestu so jedrske elektrarne, na tretjem pa sončne in vetrne, ki so jih ostali anketiranci sicer postavili na prvo mesto. Na njihovo mnenje o problematiki jedrskih objektov sicer najbolj vplivajo mediji, vendar se pogosteje kot ostale skupine zatekajo k mnenju okoljevarstvenih organizacij.

Leto 2009

Kot že v letih poprej, je bila tudi v letu 2009 najbolj sistematična raziskava javnega mnenja izvedena po naročilu ARAO in sicer v izvedbi agencije Ninamedia (NINAMEDIA, 2009). Tudi v tem letu je raziskava javnega mnenja zajela različne skupine oseb, ki jih tematika družbene (ne)sprejemljivosti jedrskih objektov zadeva. Skupina, ki jim je bila posvečena pozornost so: splošna populacija, prebivalci občin Brežice in Krško, okoljevarstvene skupine, novinarji in politična javnost.

Tako glede na rezultate (NINAMEDIA, 2009) lahko sklepamo, da so asociacije populacije v povezavi z odlagališči nizko in srednje radioaktivnih odpadkov praviloma negativne. Prebivalci RS pa kot najbolj ekonomične ocenjujejo alternativne vire energije. Sončne in vetrne elektrarne so bile tudi ocenjene kot najbolj varne za ljudi

in okolje. V varnost skladiščenja NSRAO pa obstaja velik dvom. Da je odpadke možno varno skladiščiti, sicer meni dobra četrtnina anketirancev (NINAMEDIA, 2009). Na mnenja o odlagališču NSRAO najbolj vplivajo TV, radio in časopisi, ostali viri informacij so dokaj skromno zastopani. Glede informiranja o umeščanju odlagališča radioaktivnih odpadkov v njihovo občino bi anketiranci se najbolj zaupali Inštitutu Jožef Štefan (zaupanje v primerjavi z 2008 je znatno naraslo), sledi Zveza ekoloških gibanj Slovenije, na tretjem mestu pa se nahaja Agencija za radioaktivne odpadke. Skoraj dve tretjini anketirancev bi si o jedrskih odpadkih želelo izvedeti kaj več, dobra tretjina pa bi končno odločitev o implementaciji jedrskega objekta prepustila strokovnjakom.

Kar se tiče implementacije odlagališča v njihovo bližino pa anketiranci odgovarjajo sledeče (NINAMEDIA, 2009): kljub strokovni utemeljitvi za izgradnjo odlagališča bi skoraj 60% anketiranih odločitve ne sprejelo, okrog 15% anketiranih bi odločitev sprejelo pod pogojem, da se strinjajo vsi krajan, brez večjih pomislekov pa bi se z odločitvijo strinjalo 4,7% anketiranih. Če bi do umestitve odlagališča NSRAO le prišlo, pa bi morali poskrbeti (po mnenju 38% anketirancev), da bi vse občine, ki imajo v pasu 10km del svojega ozemlja, morale dobiti nadomestilo. Le dobrih 10% oseb manj pa trdi, da bi moralo nadomestilo pripadati vsem krajevnim skupnostim na območju 10 km okrog odlagališča, ne glede na to v kateri občini se nahajajo. Ko je govora o posledicah izgradnje odlagališča NSRAO so anketiranci ocenili, da bi najbolj vplivalo na zdravje ljudi, najmanj pa se jim zdi verjetna možnost, da bi izgradnja vplivala na odpiranje novih delovnih mest. Anketirancev se zdi se precej verjetno, da bo kraj prišel na slab glas

in potemtakem ne bo turistično privlačen in da bo kmetijstvo propadlo.

Po oceni anketirancev potrebujemo odlagališče NSRAO (povprečna ocena 4,1) in da ravno tako potrebujemo JEK – predvsem zaradi nemotene oskrbe z električno energijo (povprečna ocena 3,6). Nižjo oceno je dobila trditev, da uporaba jedrske tehnologije prinaša Sloveniji več koristi kot škode (3,14). Gradnji nove jedrske elektrarne sicer nasprotuje okrog 41% vprašanih, slaba petina je proti dokler ne rešimo vprašanja odlaganja radioaktivnih odpadkov, dobra petina pa je za, pod pogojem, da bo zgrajena po najvarnejši sodobni tehnologiji (NINAMEDIA, 2009).

Samo ustreznost reševanja odlaganja nizko in srednje radioaktivnih odpadkov so anketiranci ocenili s povprečno oceno 2,67, pri čemer jih 36% to ocenjuje kot povsem neustrezno ali neustrezno in 16% kot ustrezno ali povsem ustrezno (ibid.).

Raziskava, opravljena na populaciji prebivalcev občin Brežice in Krško, kaže zelo podobne rezultate, kot jih dajejo rezultati ankete na splošni populaciji. Odstopanja so relativno majhna, statističnih razlik ni bilo mogoče ugotoviti. Enako velja tudi za anketo, izvedeno med predstavniki okoljevarstvenih skupin in novinarje, rezultati pa tudi ne odstopajo med predstavniki politične javnosti. Slednji sicer poudarjajo, da bi kot verjetna posledica gradnje odlagališča prišlo do vlaganja v infrastrukturo in da se bodo zaradi prisotnosti odlagališča odprla nova delovna mesta, relativno najmanj pa se strinjajo s trditvijo, da bo sevanje škodljivo vplivalo na zdravje ljudi.

Empirični del

Kot najbolj primerna raziskovalna paradigma je bila izbrana interpretativna raziskovalna paradigma, ki nam s svojimi relativno fleksibilnimi raziskovalnimi tehnikami omogoča razkrivanje mnenj in občutkov ter subtilnih percepcij akterjev nekega področja. Tako sta bili izvedeni dve fokusni skupini s predstavniki lokalne skupnosti Brežice in lokalne skupnosti Krško ter pol-strukturirani intervjuji s predstavniki lokalnih oblasti v obeh skupnosti in na agenciji za ravnanje z jedrskimi odpadki, kjer smo se s sogovorniki pogovarjali o sami ustreznosti jedrske energije za reševanje energetskih težav v prihodnost in o oceni obvladljivosti tveganj povezanih z jedrsko energijo. Zbrani podatki so bili pazljivo transkribirani in analizirali s pomočjo postopka tako imenovanega kodiranja.

Ustreznost jedrske energije za reševanje energetskih težav v prihodnosti

Vsi izmed zajetih v raziskavo so naklonjeni takšni obliki črpanja energije, saj jo označujejo kot trenutno »najčistejšo« in najprimernejšo glede na porast (svetovnega) standarda in potreb prebivalstva. Ravno slednje pa predstavlja po eni strani odgovor na smotrnejšo porabo/izrabo dejansko potrebne energije ter po drugi strani sproža vrsto vprašanj glede zmožnosti realne ocenitve kakšen bo trend potrebe po energiji v prihodnosti. Nekateri sicer menijo, da se ta trend ne bo zviševal in posledično temu tudi dvomijo o smiselnosti izgradnje novih jedrskih obratov. Dodatna argumentacija v prid jedrski energiji pa se predvsem osredotoča na

reševanje tako ekološkega oziroma okoljskega vidika v okviru zmanjševanja toplogrednih plinov kot tudi na konkurenčnost proizvodnje električne energije in s tem neposredno povezano konkurenčnost (slovenskega) gospodarstva ter nenazadnje tudi na zanesljivost oziroma stabilnost oskrbe (države) z energijo. Pri tem ugotavljajo, da je ustreznost jedrske energije tesno povezana s stopnjo potrošnje oziroma povpraševanja po energiji. Vse te navedbe pa imajo po mnenju vprašanih svoje posledice *»(ugodna) nižja cene vpliva na nižjo povprečno ceno celotnega slovenskega gospodarstva. Namreč cene energije so ena od osnovnih postavk, ki diktirajo tudi cene ostalih storitev in navzven konkurenčnost gospodarstva. Nuklearna energija izpolnjuje vse te pogoje, cena je nizka, ekološko gledano ni izpusta toplogrednih plinov...«*. Eden izmed vprašanih zaznava, da jedrska energija ponovno pridobiva pomembno mesto pri proizvodnji električne energije v svetu in v Evropi in le-to označi kot *»renesanso jedrske energije«*.

V kontekstu uporabe alternativnih virov pa so mnenja vprašanih različna. Eden izmed sodelujočih jedrsko energijo v primerjavi z alternativnimi proizvodnimi viri ocenjuje kot učinkovito in ekonomsko konkurenčno in zato ne zaznava potrebe po dopolnjevanju jedrske energije z drugimi viri energije. Po drugi strani pa eden izmed sodelujočih v raziskavi ugotavlja, da *»jedrska energija sama po sebi ni zadostna in jo je treba koristiti v kombinaciji z drugimi viri...«*. Povzeti smemo, da se alternativnim virom energije priznava komplementarna vloga jedrski energiji ter da se med alternativnimi viri energije dopušča možnost izbire. Pri tem ugotavljajo, da ima Slovenija (še vedno) določene potencialne na področju premoga in primerne potencialne na področju

hidroenergije. Ključni zaviralni dejavniki pri izrabi alternativnih virov energije pa se po mnenju vprašanih zrcali v problemu stabilnosti preskrbe oziroma »zanesljivosti /.../ ravno ko jo potrebujemo je ni. Druga stvar pa je, da je to relativno drag vir. Danes je taka proizvodnja desetkrat dražja, kot proizvodnja cene iz jedrske energije« ter pomanjkljivim znanjem kako optimalno izrabiti alternativne vire energije. Problem visokih investicijskih stroškov in posledično temu tudi visoke cene alternativnih virov energije se bo po prepričanju vprašanih rešilo z napredkom/razvojem tehnologije. Do takrat – v srednjeročnem obdobju – pa naj bi se pozornost namenjala »obnovljivim virom energije in da hkrati razvijamo spremljajočo, bazično tehnologijo, ki je stabilen stacionaren komplement obnovljivim virom, ki pa je jedrska tehnologija...«.

Vprašanje ustreznosti jedrske energije kot ene izmed rešitev v Sloveniji za reševanje energetske težave v prihodnosti predstavnikom lokalne skupnosti Krško ne predstavlja ključnega problema. Strinjajo se, da je jedrska energija v »ciklusu energije« res da najcenejša, vendar pa je njena pomanjkljivost, ki je po mnenju vprašanih, veliko bolj pereča, ustvarjanje jedrskih odpadkov. Pri čemer izpostavljajo problem nepoznavanja posledic teh radioaktivnih odpadkov. Slednje sproži vprašanje vzdrževanja jedrskih objektov ali odpadkov v prihodnost.

Obvladljivost tveganj povezanih z jedrsko energijo

Vprašani so si glede obstoja tveganj enotni in svoje stališče pojasnjujejo »Pri vsaki energiji so tveganja in pri vsaki so gotovo

tudi obvladljiva», »Tveganja obstajajo, bilo bi iluzorno trdi, da je karkoli brez tveganja in tudi nuklearna industrija ni brez tveganja« in »Ko govorimo o tveganjih, vsak industrijski in energetski objekt s sabo nosi določena tveganja, zato se je treba v okviru nekega širšega družbenega konsenza dogovoriti, katera raven je sprejemljiva za ožje okolje in katera za širše okolje...«. Tveganja povezana z jedrsko energijo so po prepričanju vprašanih »razumna in sprejemljiva za javnost. »In absolutno obvladljiva z varnostnimi ukrepi in tehnološkimi rešitvami«.

Za dosego konsenza o ravni sprejemljivosti tveganja pa je po mnenju vprašanih bistvenega pomena visoka stopnja informiranosti prebivalcev, ki živijo v neposredni bližini jedrskega objekta kot tudi širše javnosti. Pri tem eden izmed vprašani pojasnjuje *»Strinjal bi se z navedbo, da ljudje in širša populacija in javnost ne poznajo dovolj podrobno fenomenov jedrske tehnologije in energetike. Tveganja, ki jih nosita energija in objekti s sabo so danes dobro in natančno ovrednoteni in ocenjeni kot sprejemljiva tveganja«.* Vzroki za nepoznavanje delovanja jedrske energije so, po mnenju vprašanih, predvsem v pomanjkljivem oziroma neučinkovitem delovanju pristojnih institucij. Umanjkanje ustreznega delovanja institucij pristojnih za informiranje širše javnosti o tveganjih jedrske energije je imelo, po mnenju enega izmed vprašanih, vitalne posledice v smislu *»Agencija za radioaktivne odpadke, ki je bila pristojna za te podatke je delala tudi napake in ona je bila nosilec projekta. Seveda so bile to tudi občine. Na koncu vseh pogajanj in vseh planiran je stvar postala tako banalna, da se ni več niti toliko govorilo o tveganjih in sprejemljivosti takega objekta, ampak bolj o odškodnini, ki sledi iz*

tega naslova in o krogu upravičencev«. Na drugi strani pa je moč identificirati vzroke za nepoznavanje delovanja in tveganj jedrske energije v relativno nizki stopnji zavzetost širše javnosti po seznanitvi z morebitnimi tveganji jedrske energije.

Z možnostmi tveganja so se vprašani (po večini) seznanili ob izvedbi projekta za varnost, kar pa ne velja za celotno brežiško občino. Pri čemer ugotavljajo, da je med prebivalci občine, ki ne živijo v neposredni bližini elektrarne, nizka stopnja zainteresiranosti. Posledice te pripisujejo neangažiranosti MO Brežice, ki po njihovem mnenju, ni nudila pomoči ali spodbud občanom in se ni (aktivno) vključevala v reševanje problemov. Tako se stopnja zainteresiranosti občanov občine Brežice deli na dva pola. Prvega vodi želja po informiranosti glede možnih tveganj v povezavi z jedrsko energijo, drugega pa denarni izkupiček.

Vprašani zaznavajo ključno tveganje povezano z jedrsko energijo v problemu izgorevanja odpadkov oz. (ne)primernost lokacije za njihovo deponijo ter v posledicah, ki jih ima NEK na segrevanje reke Save ter v zastarelosti tehnologije – izgradnja nuklearke. O drugih tveganjih ne morejo govoriti, saj so prepričani, da z rezultati raziskav, ki so bile izvedene na Institutu Jožefa Štefana ali/in na Agenciji za radioaktivne odpadke ni seznanjeno širše prebivalstvo občine Krško. Problem je še toliko večji, ker so izsledki raziskav objavljeni izključno na internetu in s tem je dostop do le-teh onemogočen, predvsem starejšim občanom občine Krško.

Diskusija in zaključek

Zaključki pričujočega prispevka, pa so naslednji: potrjuje se nakazana teza, da prihaja do povečanja negativne percepcije jedrskih objektov in jedrske energije v primerih večjih nesreč. Slednje smo dokazali s pregledom literature in raziskav objavljenih v času vezanem na katero od večjih jedrskih nesreč v preteklosti (Otok treh milj, Černobil). Po drugi strani pa nam izkušnje iz Slovenije ne kažejo ravno enoznačne slike v konkretnem primeru, sploh po letu 2000. Izrazitega nasprotovanja tako ni opaziti, je pa iz pregleda raziskav javnega mnenje mogoče opaziti določeno mero rezerviranosti do samih jedrskih objektov. Tako je očitno razvidno nasprotovanje umeščanju novih jedrskih objektov, konkretno odlagališča NSRAO, medtem, ko je odnos do obstoječe JEK precej bolj pozitiven. Iz empiričnega dela je razvidno, da sogovorniki novim jedrskim objektom načeloma ne nasprotujejo razmišljanje v tem kontekstu pa se kaže kot izrazito dolgoročno, zavedajo se namreč, da je implementacija jedrskega objekta skupaj z obratovalno dobo in dobo razgradnje precej dolgotrajen proces. Dodatno so mnenja, da je v danem trenutku jedrska energija ena od boljših opcij pridobivanja električne energije, čeprav se mnenja do neke mere razlikujejo še posebej ko je govora o prihodnjih trendih gibanja potreb po porabi električne energije. Predstavniki lokalne oblasti pa predvsem omenjajo vidik cenovno ugodne energije, ki je lahko tudi element konkurenčnosti gospodarstva. Dodatno še velja izpostaviti, da se javno mnenje več kot očitno riše skozi medije in druga javna občila, saj ljudje priznavajo, da so ti tisti kanali preko katerih se širijo informacije o jedrskih objektih in

jedrski energije, ter o potencialnih nevarnostih le-te. In mediji so tudi tisti, ki jim javnost očitno najbolj zaupa – še celo bolj kot strokovnjakom, in okoljevarstvenikom. Slednji se po zadnjih raziskavah nahajajo v zanimivem položaju, saj ugotavljajo, da je jedrska energija z vidika varovanja okolja najboljša opcija v danem trenutku, kar smo ugotovili tudi s pomočjo primarnih podatkov. Velja torej zaključiti, da je vprašanje jedrskih objektov in jedrske energije z vidika analize javnega mnenja izrazito zanimiva tema, ravno zaradi svoje ambivalentnosti in konstantnega siljenja ljudi v razmislek o stroških (tveganjih) in koristih (povečana potreba po električni energiji). Dodatna težava, ki je bila skozi empirični del izpostavljena je neke vrste pasivnosti pri prejemanju informacij v zvezi z jedrsko energijo in njenimi učinki. Tu gre pasivnost v obeh smereh, tako s strani Agencije, ki ne stori dovolj, da bi lokalno prebivalstvo bilo ustrezno seznanjeno z izsledki raziskav opravljenih na tem področju, po drugi strani pa je tudi lokalno prebivalstvo precej pasivno in teh podatkov ne zahteva. Implikacije za prihodnost torej obstajajo skozi mehanizem javnega obveščanja, ki se zdi, da s strani lokalnega prebivalstva dosega visoko stopnjo zaupanja in je ustrezne institucije na zmorejo primerno uporabiti.

Literatura

Aviel, David (1982) Congressional Attitudes Toward Nuclear Energy in the Wake of the Three Mile Island Accident. *New England Journal of Business & Economics*. Letnik 9, Številka 1, str. 74-90.

Brody, Charles J. (1984) Differences by Sex in Support for Nuclear Power. *Social Forces*, Letnik 63, Številka 1, str. 209-228.

Bullard, Clark W. (1992) Low Level of Radioactive Waste: Regaining Public Confidence. *Energy Policy*, Letnik 20, Številka 8, str. 712-721.

Capone, Richard S.; Pullie, Ronald T. (1993) Nuclear industry restart – The daunting uncertainty. *Transactions of AACE International*. Str. 171-174.

Costa-Font, Joan; Rudisill, Caroline; Mossialos, Elias (2008) "Political Anchoring": The Case of Nuclear Power in the United Kingdom. *Risk Analysis*. Letnik 28, Številka 5, str. 1273.

De Boer, Connie; Catsburg, Ineke (1988) The impact of nuclear accidents on attitudes toward nuclear energy. *Public Opinion Quarterly*. Letnik 52, Številka 2, str. 254-262.

Eurobarometer (2007) Europeans and nuclear safety: report. Dostopno na http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_271_en.pdf, dostopno dne, 10. 3. 2009

Flavin, Christopher (1984) The Demise of Nuclear Power: What Comes Next?. Challenge. Letnik 27, Številka 3, str. 38-46.

Freudenburg, William R.; Davidson, Debra J. (2007) Nuclear Families and Nuclear Risks: The Effects of Gender, Geography, and Progeny on Attitudes toward a Nuclear Waste Facility. Rural Sociology, Letnik 72, Številka 2, str. 215-243.

Hansen, Ulf; Chapuis, Christine; Connolly, Thomas J.; Lepisto, Arto (1988) Nuclear Energy After Chernobly: Views from Four Countries. The Energy Journal. Letnik 9, Številka 1, str. 27-42.

Holton, Conrad W. (2005) POWER SURGE: Renewed Interest in Nuclear Energy. Environmental Health Perspectives. Letnik 113, Številka 11, str. A742-750.

Inglehart, R. (1984) Title Fear of living dangerously: public attitudes toward nuclear power. Public Opinion. Letnik 7, Številka 1, str. 41-44.

Kazys, Almenas (1984) Quantified Risk in a Democretic Society. Journal of Products Liability. Letnik 7, Številka 4, str. 319-343.

Khripunov, Igor (2007) How Safe is Russia? Public Risk Perception and Nuclear Security. Problems of Post – Communism. Letnik 54, Številka 5, str. 19.

Kurek, Wlodzimirerz; Faracik, Robert; Mika, Miroslaw (2001)

Ecological conflicts in Poland. *GeoJournal*. Letnik 55, Številka 2-4, str. 507.

Lester, Richard K. (2006) *New Nukes. Issues in Science and Technology*. Letnik 22, Številka 4, str. 39-47.

Lindell, Micheal K.; Earle, Timothy C. (1983) *How Close Is Close Enough: Public Perceptions of the Risks of Industrial Facilities*. *Risk Analysis*, Letnik 3, Številka 4, str. 245-253.

Lounsbury, John W.; Sundstrom, Eric; DeVault, Robert C. (1979) *Moderating Effects of Respondent Knowledge in Public Opinion Research*. *Journal of Applied Psychology*. Letnik 79, Številka 5, str. 558.

Mansour, Farid F. (1987) *Cost Trend of USA Nuclear Power*. *Transaction of the American Association of Cost Engineers*. American Association of Cost Engineers. Morgantown. Newmark, Nathan M.; Blume, John A.; Kapur, Kanwar K. (1973) *Seismic Design Spectra for Nuclear Power Plants*. *Journa of Power Division*. Letnik 99, Številka 2. str. 287-303.

Meier, Peter M.; Morell, David; Palmedo, Philip F. (1979) *Political Implications of Clustered Nuclear Siting*. *Energy Systems and Policy*. Letnik 3, Številka 1, str. 17.

Miller, Allan; Mintzer, Irving (1990) *Global Warming: No nuclear Quick Fix*. *Bulletin of the Atomic Scientists*. Letnik 46, Številka 5,

str. 30-34.

Nichols, William (2007) The Trojan War. The American Scholar. Letnik 76, Številka 4, str. 45-54.

Ninamedia (2004) Raziskava javnega mnenja 2004, Agencija za radioaktivne odpadke.

Ninamedia (2005) Raziskava javnega mnenja 2005, Agencija za radioaktivne odpadke.

Ninamedia (2006) Raziskava javnega mnenja 2006, Agencija za radioaktivne odpadke.

Ninamedia (2007) Raziskava javnega mnenja 2007, Projekt ARAO 07 1 06 02 024 008, Agencija za radioaktivne odpadke.

Ninamedia (2008) Raziskava javnega mnenja 2008, Projekt ARAO 06 02 024 008, Agencija za radioaktivne odpadke.

Ninamedia (2009) Raziskava javnega mnenja 2009, Projekt ARAO 06 02 024 008/120-09, Agencija za radioaktivne odpadke.

Pasqualetti, Martin J.; Pijawka, K. David (1996) Unsiting nuclear power plants: Decommissioning risks and their land use context. Professional Geographer. Letnik 48, Številka 1, str. 57.

Rees, Joseph V. (1994) Hostages of Each Other: The Transformation

of Nucleat Safety since Three Mile Island. University of Chicago Press. Chicago.

Rosa, Eugene A.; Dunlap, Riley E. (1994) Nuclear power: Three decades of public opinion. Public Opinion Quaterly. Letnik 58, Številka 2, str. 295-324.

Rothwell, Geoffrey S. (1991) The Optimal Time to Deconission Commercial Nuclear Reactors. The Energy Journal. Letnik 12. str. 305-315.

Saad, Lydia (2008) Nuclear Power Less Popular Than Other Energy Strategies. The Gallup Poll Briefing. Dostopno na <http://www.gallup.com/poll/109342/Nuclear-Power-Less-Popular-Than-Other-Energy-Strategies.aspx>, dne 12. 3. 2009

Surrey, John (1994) UK policy for nuclear decommissioning. Energy Policy. Letnik 22, Številka 9, str. 723-725.

Thomas, Steve (1990) COMECON Nuclear Power Plant Performance: A Comparison with the USA and Japan. Energy Policy. Letnik 18, Številka 6, str. 506-525.

Hewlett, James G. (1992) The Operating Costs and Longevity of Nuclear Power Plans – Evidence from the USA. Energy Policy. Letnik 20, Številka 7, str. 608-623.

Toš, Niko in skupina (2000) Mednarodna raziskava o okolju in

Mednarodna raziskava o medčloveških stikih - ISSP, Slovensko javno mnenje 2000/2, Fakulteta za družbene vede, CJMMK, Ljubljana.

Trovato, Stephen A.; Parry, John O.; Monti, William A.; Burger, James M. (1995) Decontaminating a nuclear power plant. *Mechanical Engineering*, Letnik 117, Številka 6, str. 76-79.

Van der Pligt, Joop; Eiser, J. Richard; Spears, Russel (1984) Public attitudes to nuclear Energy. *Energy Policy*, Letnik 12, Številka 3, str. 302-306.

The Barriers of knowledge transfer between knowledge exploration institutions and the economy

Dolores Modic
Urša Lamut¹³

Abstract

The paper's aim is an attempt to reflect on the barriers of transfer of knowledge between the so-called knowledge exploration actors in specific the higher education institutions and the economy as the knowledge exploitation actors in form of economic actors (explicitly firms).

In the paper we will initially present a short historical context of the (changing) role of the academic sphere and its deviation from the needs of the economy. We turn then to the status quo in knowledge transfer; firstly asking ourselves on the input from universities in terms of competence building and knowledge creation in accordance to the needs of the environment and secondly on the output side; the knowledge transfer from universities back to the economy especially in the light of intellectual property protection.

¹³ Dolores Modic, PhD candidate, Faculty of Applied Social Studies, Slovenia
Dolores.modic@gmail.com;

Urša Lamut, PhD candidate, Faculty of Applied Social Studies, Slovenia,
Lamut.ursa@gmail.com

Keywords: *knowledge transfer, intellectual property protection, higher education institutions, economy*

Introduction

The starting point of our paper is that there exists a gap between the so-called knowledge exploration sub-system (Asheim 2008), in specific the higher education institutions and the knowledge exploitation subsystem, that is the economy.

We have, as a result of the estranged relationship between higher education institutions and economy, encountered the following barriers on which we shall deliberate in our paper:

Firstly, the formation of knowledge in higher education institutions is not in "chord" with the needs of the economy.

Secondly, the creation of "new" professional knowledge for specific areas of work is based on the "tailor made" knowledge, increases the structural differences between higher education and the economic sphere.

And thirdly: the lack of efficient intellectual property protection is preventing a stronger cooperation and transfer of knowledge between formal institutions and the economy.

Hence in the paper we will initially present a short historical context of the (changing) role of the academic sphere and its deviation from the needs of the economy. We turn then to the status quo in knowledge transfer; firstly asking ourselves on the input from universities in terms of competence building and knowledge creation in accordance to the needs of the environment and secondly on the output side; the

knowledge transfer from universities back to the economy especially in the light of intellectual property regulations.

The empirical part is based on two different researches: firstly the depiction of status quo in the so-called academic and academy-economy patents and the licensing of patents by higher education institutions (HEI), and the second one is the research focused on the Dolenjska region and the relationship between HEI and the economic entities. The information gathered from both is viewed upon from the point of view of the above mentioned barriers and also especially from the intellectual property protection point of view, since this was identified as one of the most problematic issues of knowledge transfer between the HEI and the economy (Kos 2009; Cvelbar et al 2008).

Historical context of the gap between HEI and the economy

The gap between the output of the higher education sphere and needs of the economy was created by the very "birth" of the University, which represents the starting point of our problem. Thus the gap dates back to the middle Ages, when a large number of secular and ecclesiastical universities were founded. The emergence of universities and the need for greater and deeper knowledge - education was primarily affected by the economic development, alongside the strengthening of citizenry. Thus, the economic development also resulted in an expansion of the network of universities (Žlebničnik 1978). Despite the fact the universities sprouted on the basis of the needs of the economy, education was conducted in the form of reading lessons and disputations with exclusion of free debate and with a goal of transferring the theoretical knowledge. The gap between the output of the higher education sphere and needs of the economy was created by the very "birth" of the University.

Today's society, its economy and other activities are dependent on the quality of education of the population. Knowledge is no longer a result of development, but is a prerequisite for development and is becoming an important competitive value of the individual. Based on the aforementioned, the knowledge-based development could be identified as a new centre of power. Academic sphere can be attributed the role of a catalyst of development, with a strong educational and research function, which aims to improvement, namely more effective functioning of modern society. To attain the purpose, the academic sphere as a catalyst, its integration into society is essential. The integration into society in the context of knowing society's needs and working hand in hand with the society.

The key to better understand the directions and positions of the relationship between, academic sphere, namely the institutions of higher education and society, lay the understanding the relationship between them. It is traditionally based on the concept of academic sphere as a cultural institution and as a customer service. At the same time the academic sphere is facing the dilemma based (Kump 1999), on two alternatives: in case of refusal or failure to comply with the utilitarian requirements of society, namely with the failure to function as a customer service, the academic sphere will become / remain an end in itself. On the other hand, failure to retain the culture of impractical values of civilization will no longer deserve the title of "academia". Therefore Kump (ibid.) notes that the very maintaining of the balance of aforementioned alternatives represents a challenge and the only chance for survival of institutions of higher education / academic sphere. Its situation has changed fundamentally in recent decades. We could say that during the recent few decades it lost the unconditional trust of society, which it enjoyed in the first half century (Kump 1999). The

critiques on the lack of self-reflection and also a clear vision of the role of the academic sphere in the future, is increasing.

In addition, despite the enormous tendency to link in the society itself, a strong tendency to exclusivity can be observed. The exclusivity is a way for individuals or organizations wishing to protect their own specific characteristics (Majerhold 1999). One could say that one of the consequences of academic sphere's exclusivity is exactly the lack of its cooperation with companies, namely the economy. The academic sphere maintains its exclusivity in order to preserve its autonomy or, slightly overstated, its elite social status.

In most former communist / socialist countries institutions of higher education were state-run. The financing of higher education was in the domain of the state. State (public) financing caused the academic sphere to become complacent in terms of obtaining additional financial resources by carrying out research work not contracted by the state government.

But in the transition to a market economy a shift occurred. The result was that most of HEI's did not have the ability to cope with the changed reality of the economy, with its new needs and requirements. They often encountered the logic of academic self-sufficiency, which holds a similar position as to the state - as a source of funds, which should not interfere and to the substantive issues (Zgaga 1999, 71). Withdrawal of state, as (almost), the sole source of funding of institutions of higher education and advanced market economy required from HEI a descent from the pedestal of provider of knowledge. They had to focus on finding ways of cooperation with economy, identifying, designing, developing and providing the necessary skills for effective adaptation to the new reality and greater social cohesion.

The trend in Europe, is taking place in the context of the Bologna Process (Magna Charta Universitatum, the Lisbon Convention, Sorbonne Declaration, Bologna Declaration, Lisbon, Prague Communiqué, the Berlin Communiqué, the London and Bergen Communiqué). In countries with long tradition of strong national educational system, Bologna reform shattered the system of higher education, based on "hardcore" theoretical knowledge taught generally with an "ex-cathedra« approach and lack of practical work (Pinterič 2010). The Bologna reform also demanded that the new study programmes maximize the employability of graduates with the skills already obtained in the (bachelor) period of study. Compared to the old programmes, the Bologna study programmes should include a number of practical skills.

On the creation of »tailor made« knowledge as the increasing factor of the structural gap between heigher education ant the economy

The problem Nooteboom (1999), considers that different people and different organizations, have different knowledge on the basis of different experience, or as he puts it, yielding "cognitive distance" between them (ibid.). Such distance is both a problem for mutual understanding and agreement, and an opportunity for learning. Here, the challenge is to find optimal "cognitive distance", small enough to allow for understanding and collaboration, and large enough to generate novelty (Wuyts et al. 2005 and Nooteboom 2007) or in our case - formation and transfer of knowledge in cooperation between higher education and economy.

Rončević (2003) also notes that the knowledge accumulated through the learning process, does not save itself in people's minds, but rather in the

relationships that develop between individuals during the process of learning. After the knowledge is stored in the “cognitive space”, individuals or organizations differ in their ability to detect and to tap into this knowledge. The ability to detect key knowledge stored in the “cognitive distance” is, in our opinion, highly dependent upon the willingness of individuals (or organizations) to share their knowledge with others. That goes even more for the intensity of bonds and the degree of trust among individuals or organizations, which are the key elements of social capital.

One important attribute of social capital is that it can make other types of capital and their productive combination more efficient (Grootaert 1998). Social capital is an input into development process together with the other forms of capital. However it is also an output of this process – a feature it shares with intellectual capital (*ibid.*). Should this be translated into the language of social capital between higher education and economic sphere we could say that social capital could appear as an important component of (successful) cooperation in terms of creating social networks with optimal cognitive distance among key stakeholders in the process of knowledge creation and transfer. In contrast, lack of social capital results in cognitive distance that is too large and therefore impedes cooperation/communication between higher education and economy sphere in process of producing “in core” knowledge.

Social capital could be defined as an aggregate of actual or potential resources which are available through (sustained) networks with more or less institutionalized relationships. In this context, social networks are the source of social capital (Bourdieu 1986). For our discussion on the effective use of the optimal gap/cognitive distance between higher education and economic sphere in the context of the formation and exchange of knowledge, definition of Bourdieu social capital is

particularly important to highlight that: (1) in the process of knowledge transfer, the primary importance is existence of ties/relationship based on reciprocity among stakeholders and (2) creation and maintenance of ties between the stakeholders is not self-evident process but requires a certain amount of attention.

In search to answer “what impacts the willingness of individuals and/or organizations in the establishment of closer ties between higher education and economic sphere in the process of identification and formation of the relevant knowledge and by that the establishment of optimum distance between them?” Coleman (1988) findings arising from the theory of rational choice are relevant. Rational choice theory assumes that individual’s behaviour is based on personal interest with contributing benefits. Cooperation is subject to the personal interests of individuals and social capital is created as a public good and provides benefits to all individuals who are part of a specific structure/network. Thus, social capital is seen as a source. Relationships between individuals or groups - contributing to the establishment of obligations and expectations between individuals in networks with high level of trust and shared norms and values – are presented as source. In Coleman’s perspective social capital is thus formed on the basis of mutual cooperation in order to cater for individual interests. Furthermore, Putnam (2000) pointed out the importance of norms and values that can also help to improve the exploitation of gap and optimize knowledge transfer between higher education and economic sphere, by contributing to formation of (bridging) social capital.

Definitions of social capital anticipate a certain level of cooperativeness (Makarovič 2004: 137) between individuals, groups or organizations within the social structure. They also refer to a metaphorical "advantage" (for individuals/groups/organizations) in which social structure can create a competitive advantage in pursuing their goals

(Burt, 2001; Makarovič, 2004) – formation and dissemination of social relevant knowledge.

Shortly on intellectual property rights

Let us start by citing Thurow, who wrote: “Whatever the process for establishing clear, enforceable property rights, capitalism does not work unless who owns what is clear.... With the advent of the third industrial revolution, skills and knowledge become the only source of sustainable long term competitive advantage. Intellectual property lies in the centre of the modern company's economic success and failure.” (Thurow 1999, 116-117) Bearing that in mind we must add that “intellectual property rights are generated by creative activity, such as artistic expression, and research & development” (SIPR 2009, 1). Following Palmers definition the IPRs are “rights on ideal objects, which are distinguished from material substrata in which they are instantiated” (Palmer 1990, 818)

In this paper we are following the view that every IPR is building on previously gathered knowledge (Stiglitz 1999, 308) and the notion of non-linear creation of IP. The predominant view on intellectual property rights (IPR) is that they represent a monopoly over knowledge contained in them, also due to the fact that the majority of writing on IPR was done in the legal sphere, where a lot of times the literature has emphasized the negative role of the IPR rights; for example Cornish (Cornish 1999, 6) wrote, that »one characteristics shared by all types of IP to date is that the rights granted are essentially negative: they are rights to stop others doing certain things – rights in order to stop pirates, counterfeiters, imitators and even in some cases third persons who have independently reached the same ideas from exploiting them without the license of the right over«. However less authors have truly dealt with the topic of IPR

holistically, bearing in mind that intellectual property is marked by its multiple nature; firstly it is an independent law field, secondly they are private entrepreneurship rights, which gives them their economical nature and thirdly the very essence of the intellectual property rights demands their successful management... thus the intellectual property is definitely an interdisciplinary and fourthly its societal context must be considered. Less are those authors who interpret IPR in its various contexts and try to give a holistic view (one of such authors being for example Pretnar, 2002).

But therewith we must mark that the IPR does not in general allow the monopoly over information, since the majority of information is reachable for the other actors that would desire it. The latter is due to the fact that the IPR theory is based on the bipolar nature of IPR; one being the possibility to be the sole economical beneficiary of the IPR rights and the other one the IPR as a public good in accordance with the societal theory (see also for example Maskus 2000). Looking at the problematic from a public goods point of view entails that the IPR should also have both public goods characteristic: non-rivalious consumption and non-excludability. Stiglitz (1999) has said both applies to knowledge in a limited scope. For the non-rivalious consumption he cites Thomas Jefferson saying describing knowledge as “he who receives an idea from me, receives instruction himself without lessening mine; as he who lights his taper at mine, receives light without darkening mine.” (Jefferson in Stiglitz 1999, 308). However saying there is no marginal cost to sharing IPR is though incorrect, since ensuring a marginal cost for the IPR holder is one of the key elements of the whole IPR system. Secondly, even Stiglitz as an exception to knowledge as unexcludable good, lists IPR; though breaking it down to different types of IPR (Stiglitz 1999, 309-310). But subsequently we must add that all IPR must and does contain a certain amount of information and knowledge to be released,

wherefrom the possibility for the other actors to use the knowledge contained in the IP as a basis for the creation of new knowledge is derived from.

Attempts to justify the patent system (as one of the types of IPR) can be based on three grounds (Sterckx 2006): (1) natural rights (this is how the copyright is still considered today (for e.g., in Slovenia), (2) distributive justice (which is mainly directed against so-called »free riders« in the theory of public goods), and (3) utilitarian, consequentialist (economic) arguments (saying that patents enhance innovativity). However Sterckx taxonomy has its imperfection; the theory of "free riders" is in fact a part of the attributive justice, since his justification of distributive justice coincides with the consequentialist arguments, thus partially relinquishing the need for three categories, whereby we consider distributive justice as advocating the allocation of equal material goods to all members of society and attributive justice as championing the giving of the benefits to those who are "fitted" or "in title" to receive them, rather than by distributing them equitably. But putting this aside, we shall follow "his" last justification (the consequentialist justification), which entails two arguments (ibidem):

(a) The incentive to invent and innovate argument: without the prospect of an exclusive right to use the invention, and hence a possibility of recouping the money invested in the development of the invention, too little inventing would be done. The patent system offers inventors an indispensable incentive.

(b) The incentive to disclose argument: the patent system encourages inventors to disclose their inventions instead of keeping them a secret. Thanks to the patent system, technological information is disseminated and this promotes technological progress, which in turn fosters economic growth.

The consequentialist justification, which, in order to be convincing must entail the following (Sterckx 2006): (i) that the patent system (and IPR system in general) encourages inventions and innovations, (ii) that no better alternative system exists to achieve this, and (iii) that the encouragement of inventions and innovations can itself be justified on consequentialist grounds. Moreover, if the patent system turns out to be the most suitable model, it must be shown that the advantages of this system outweigh its costs.

All three above mentioned elements are hard to prove and achieve. We could generally agree with the first one, if we argue that a) IP is (always) built on the commutation of previously gathered knowledge, b) that through IPR and the publication of therein knowledge and information the knowledge is disseminated, c) that there is sufficient incentive (economic etc.) for actors to develop further IPR, thus encouraging innovations and d) that knowledge is central to successful development (Stiglitz 1999, 308) and since the very essence of IPR is that of entailing knowledge, thus also IPR is contributing to development. The second one is more dubious, since the research (we shall return to this further on in the paper), shows that the companies use other mechanisms (such as trade secrets) very often. The third element is in a way unneeded, since it brings no further justification and only turns back to the starting point of Sterckx justification. However, generally speaking the research does show (we will also return to this point further on) that the advantages of the system do outweigh its costs.

As last in this segment of the paper, we would like to take a little detour and point out the opinion by Stallman (2004), who in contrast to current trends, warns that because of historical and other contextual elements of different types of IPR, the term »IPR« should not be used,

be we should rather speak of specific types of IPR (such as for example patents). There is also some more »drastic« opposition to patents and copyright, which dates back a long time, but modern opponents include authors like Rothbard, McElroy, Palmer, Lepage, Bouckaert, and Kinsella (see also Kinsella 2001).

The patents and licensing of IPR of higher education institutions in Slovenia

This part of the paper joins two different issues: firstly the issue of Intellectual property rights, with particularly focusing on academy patents and academy- industry patents, and secondly the licensing of patents by higher education institutions. However it is not always clear whether patents are an input for licenses or vice-versa. In fact, in many cases, patents are led only after a license is negotiated between an academic institution and the industry counterpart. Moreover, universities often consider patents outputs per se. Furthermore, licenses are not always backed by patents, as in the case of software technology. Finally, in Europe, the drawback of using invention disclosures also applies here, since the universities do not always have a record of the patents led by the researchers at their institution (Conti et Gaule 2010).

The transfer of knowledge from the universities undertakes a variety of forms: 1) through mentoring students' research, 2) through giving conference presentations, and, 3) through the (free) publication of ideas in refereed scientific publications, 4) through so-called university spin-offs etc. However these modalities are difficult to observe in terms of the transfer of knowledge from universities.

Thus there are several reasons why patent data has become especially important in the context of knowledge transfer from higher education institutions to economy: 1) the data in the patent applications is abundant, 2) the patents per se are expected to be commercially useful and 3) the data bases for patents make them publically available (Agrawal et Handerson 2001, 2).

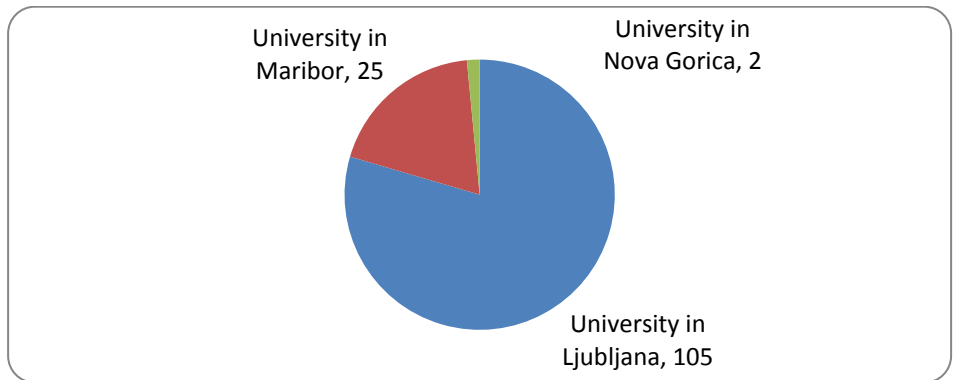
However we are also aware of the downsides of this approach: 1) in the industry-universities contacts in terms of transfer of knowledge the research shows that the prevalent are informal contacts and that contacts among firms outnumber those between economy and universities (Ostergaard 2008), 2) the collaborative forms of interaction, such as collaborative research, contract research and consulting, are seen by industry as more important and valuable than IP transfer, such as licensing (Parkmann et Walsh 2009), 3) only a small fraction of the faculty patent at all. The study by Agrawal et Handerson (2001) showed that on average, only about 10-20% of the faculties patent in any given year, and nearly half of the faculty in our sample never filed a patent during the 15-year period under investigation. In contrast, on average of 60% of the faculty publish in any given year and less than 3% never publish over the same period. Indeed, even amongst those faculty that do patent, our informants estimated patents were responsible for as little as 7% of the knowledge that was transferred from their labs to industry, a number very consistent with the Cohen et al finding that only about 11% of the information obtained from university research was transferred through patents (Agrawal et Handerson, 2001, p. 2).

The research on the university patents and university-industry patents is based on the online database of Slovenian Intellectual Property Office. We identify university patents as patents where at least one of the patents holders in the patent application is a university subject (meaning

either one of the Faculties or one of the Universities itself). As university-industry patents we see those university patents where at least one of the patent holders is a firm and the can be university subjects. Though the database includes patents by individual faculties as well of universities themselves for the past 15 years, we can see that university patents are scarce, since we can only identify 132 such patents in total (whereas there are around 200 patent applications per year in Slovenia). As "patents" we here acknowledge successful patent applications and are thus using the term patent as a synonym for successful patent applications.

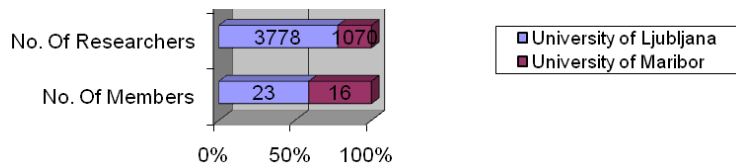
Among them the majority of university patents (80 %) belong to members of University of Ljubljana (UL) and to University of Ljubljana itself, which is understandable, since it is also the biggest university in Ljubljana.. University of Maribor (UM) entails for 19 % of all registered university patents, the much younger University of Nova Gorica and University of Primorska are however not significant (see Picture 1).

Picture 1: University patents

If we take now into account the size of patentees in the field of economy the size of universities (for the economy it was often showed that the size of the patentees matters, however for the patenting of the HEI this isn't so conclusive), we can see that deriving from the SICRIS research database University in Ljubljana currently has 3778 registered researchers and University of Maribor 1070 registered researchers (a more detailed comparison can be seen in Picture 2). The other two Universities (University of Nova Gorica and University of Primorska), also being considerably smaller; do not play any significant role and have been left out in the next comparison.

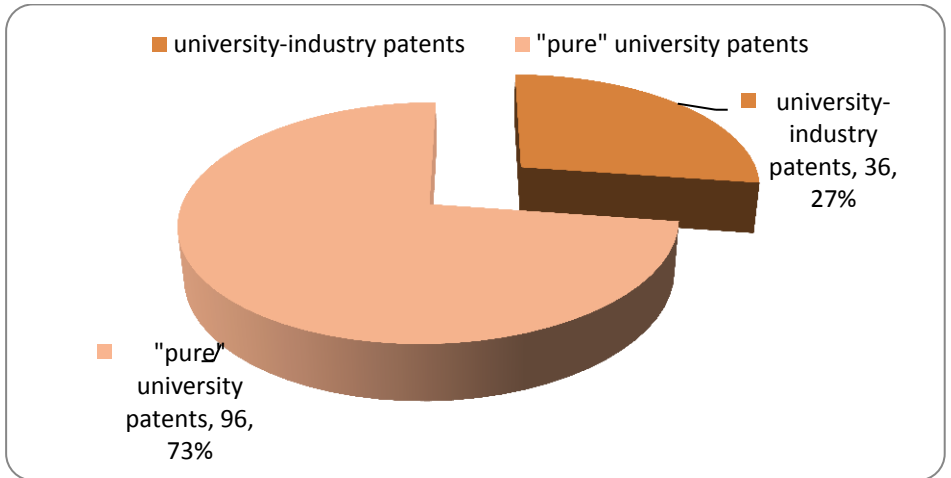
Picture 2: Comparison between UL and UM (derived from SICRIS research database)

If we look at the ratio of no. of patents to no. of researchers we can see that for University of Ljubljana this ratio is 0,0278 and for the University of Maribor 0,0233. Taking this into account we see that the comparison shows a very similar patents-researchers ratio, but the number has relatively small comparative value due to the different time spans of the data.

Among those patents the university-industry patents are not very often and the so-called “pure” university patents are more often, where the patent holder is (are) only university subject(s). Only approximately 30% of all university patents are university-industry patents.

Picture 3: University patents structure

Next we can see that it is the technical faculties who “produce” the most patents; in both cases the faculties of mechanical engineering (at both Faculty of Mechanical Engineering) and the faculties of electrical engineering (Faculty of Electrical Engineering at UL and Faculty of Electrical Engineering and Computer Science et UM) are very successful patentees, which is correspondent to research by Thursby and Kemp (2000 in Conti et Gaule 2010) which showed that institutions with a strong focus on engineering and life science tend to produce output that is more easily transferred to the industry sector, either because of its applied nature or because industry is interested in absorbing this output. However it is especially the Faculty of Pharmacy at UL that has the most stable relationship for patent applications with the pharmaceutical company (Lek, d.d.). We can see that universities are not inclined to so-

called “process patents”, nor do they give major emphasis on so-called “non-technological patents”, although we must add this is also a general trend in Slovenia.

The second part is devoted to the issues of licensing, which are a necessary companion of HEI patents, though there are those who also emphasize that sometimes the patents are a goal for themselves for the HEI. The data relies on the data by Srnovršnik (2010) and was gathered from 4 interviews with university deans and representatives of TTO's (technology transfer offices at Universities) at University of Ljubljana, University of Maribor and University of Primorska. However we can mark the following: 1) the information on licensing of HEI is incomplete, 2) the universities do not have strong general policies on licensing, 3) the relative youth of university TTOs and especially of internal law regulations and 4) taking into account the percentage of market derived incomes of Universities the similar structure as for patents can be seen.

University in Ljubljana has 12% of market derived incomes; however most of them are not made from licensing agreements but rather projects made specifically for certain companies. Among the faculties the Faculty of Engineering is the one making the most income from the industry and also in the area of university-industry contracts it is the engineering faculties that are in general taking the lead (again in Ljubljana together with the pharmaceutical). However, also the philosophical faculty and the economical faculty have a considerable amount of contracts with the economy. However this year the member faculties of UL have signed three license agreements, in all cases the owners of the firms have been so-called “university people”, which is consistent with the importance of the so-called “academic entrepreneurship (d'Este et al 2010). They were able to identify 5 major companies with which the faculties cooperate frequently (the other Slovenian pharmaceutical Krka was named among them), however the

relationships are dealt with many on the level of individual faculties. From internal legal acts the Rules on innovations have been named specifically.

At the University in Maribor they do not have a clear vision on the amount of cooperation between the faculties and corporations, since the university does not play any role in the contracts between them. It is the same faculties that are doing well in the area of patents that were named here again, together with the Faculty of Chemical Engineering. University of Ljubljana has made 8% (half less than UL) of its income on the market. The TTO office at the University was able to identify 7 companies with which they cooperate more steadily and among them again the Slovenian pharmaceutical Krka (in both cases (at UL and UM) the company Helios was also named).

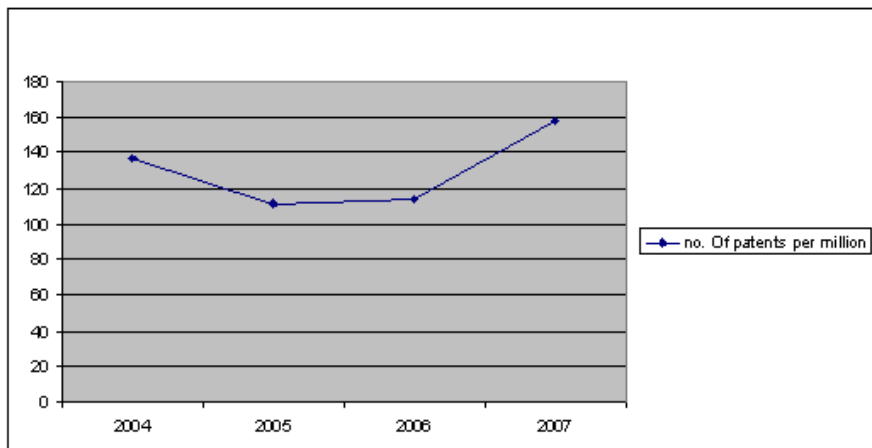
At the University of Primorska they are currently conducting 49 projects for the economy and have last year made 4% of its total income in the market. Due to prevalently non-technical university members, the fields of cooperation with the economy are a bit different: management, ICT technologies, ergonomics and kinesiology. The most active were the faculty of management and the university- research centre. They have put in focus the Rules on spin-offs and start-ups.

As one of the major problems the mostly poorly regulated area of intellectual rights at universities is put forward. The interviewers have also put in focus the problem of using university goods for private use in terms of innovations.

A regional focus: The Dolenjska region and the transfer of knowledge

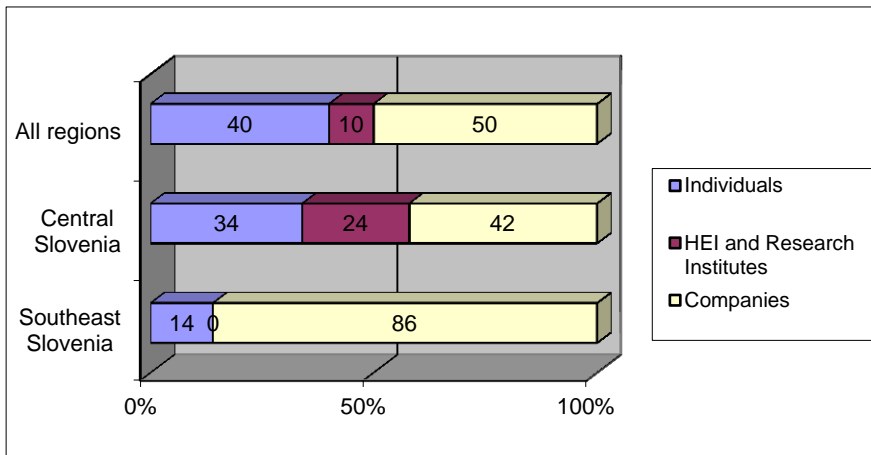
The conducted qualitative research was orientated in the socio-cultural and organizational aspects of knowledge transfer and technology in Southeast Slovenia (Dolenjska and Bela Krajina). In terms of patents the Southeast Slovenia is somewhere above the average of Slovenian regions for the years 2003-2007, whereby the average for Slovenian regions is 97,75 patents per million inhabitants and the Southeast average is 121 patents per million inhabitants or differently it is on the fourth place among the twelve Slovenian regions (Adam et al, 2010). Thereby one of the above already mentioned pharmaceutical companies is situated in this region (the pharmaceutical company Krka).

Picture 4: No. of patents per million inhabitants for Southeast Slovenia (2003-2007)

However the no. of HEI patentees is much below the average since such patents are unexisting (see also the below Picture).

Picture 5: Patents 2007 by regions (extracted from Adam et al, 2010)

The above comparison is done between the average values for all Slovene regions, the values for Central Slovenia, where the most patentees are situated for any given year and in the Southeast region. As we can see the HEI per se are here not direct patentees, therefore we must examine other modes of knowledge transfer in this region.

Thus, the particular emphasis of the above mentioned qualitative research was placed on the flow of knowledge between creative players in the region, their intensity of integration between them and to evaluate the region's potential for development and innovative breakthroughs. The aims of qualitative research were:

- to determine whether there is a flow of knowledge, in the sense that there is mutual cooperation and two-way communication between key players in the region;

- assess the capacity of regions for development and innovative breakthroughs and identification of key factors for innovation in the region;
- explore the integration of high-technology companies (hereinafter referred to as VTP) with other firms and supporting institutions (hereafter PI) in the region and the most frequent forms of these links;
- identify key (or innovative) players in the region and their characteristics;
- determine the intensity of contacts VTP and PI with local or regional authorities and representatives of civil society;
- seek the opinion of representatives of the VTP and PI on the role of countries in promoting regional development centres.

We decided to carry out focus group with key representatives of high-tech companies and supporting institutions in the region identified as potential actors in the development of region. We conducted one focus group with 7 representatives of the VTP and PI, and two semi-structured interviews with representatives of PI.

Research results

Representatives of the VTP and PI highlight disorderly development in various fields as the key factor, affecting the intensity of integration between companies and institutions within the region. Especially they highlight the uneven development of economy with the development of specific knowledge. In other words, the current status in the field of expertise is not adequate to meet the needs of the economic sphere. VTP representatives emphasized that the problem of lacking the specific knowledge is faced with on-line education (via the Internet). The advantages of such education is that the implementation and application of new knowledge (or products) in the region is much easier and less

time consuming. An indirect consequence of this is the active involvement of companies in developing higher education curricula.

However, in the region, an exemplary form of cooperation between the VTP and the PI emerged based on mutual exchange of knowledge and experience. The result of this cooperation was the establishment of the Faculty of Information Studies in the region. Similarly, cooperation between PI and economy is currently being done in the process of establishment of the Faculty of Industrial Engineering, where Faculty would act as a leading representative of the economic sphere – more specific - Revoz Company which is a part of Renault Company.

The primary objective of cooperation is to create a higher education program, which will first and foremost provide technical competences - diagnosed as a region deficit - and by that give the region a possibility to breakthrough with specific knowledge in to other regions and abroad. In addition, the cooperation between the VTP and PI will try to prevent the brain drain from the region and will try to create conditions for the recruitment of new, young and promising scholars from other regions or other countries. Respondents perceive, in the past two or three years, a greater degree of integration and knowledge transfer between companies (VTP) and PI. These positive trends are attributed to the region's encouraging environment, which they believe to be conducive to innovation and "clustering".

The respondents place the focus of regional development in the establishment of universities, described as "fundamental point" of theoretical and practical knowledge accumulation. The latter should provide a university the pillar position of new knowledge and innovation. While respondents note that for successful performance of university size is not important, but rather its capacity of adaptation to the environment ("elasticity"), constantly tracking the new knowledge and

focus on the use of new technologies and new technological skills. University needs to be closely embedded in the existing (regional) economy.

Respondents estimate that there is potential for development and innovative breakthrough in the region. The first tendency started in 2006 by changing the state policy of promoting the development of the region ... "state policy gave greater emphasis on the regional tendency, including the establishment of regions".

Respondents indicate as fundamental factor for regional breakthrough the occurrence of the key creative players. In particular, they highlighted the importance of synergy between the Chamber of Commerce Dolenjska and Bela Krajina (hereinafter GZDBK) and the University and Research Centre Novo mesto (hereinafter referred to as URS) and Development Centre (hereinafter referred to as RC).

The University and Research Centre Novo mesto, which (first) started to systematically integrate the existing (knowledge) institutions and one of the results, is the established Faculty of Information Studies. Whether, Chamber of Commerce Dolenjska and Bela Krajina, has a very good position to increase the integration of enterprises, entrepreneurs, large and small companies in the region.

Therefore, URS and GZDBK are perceived as key regional players, which have, according to respondents, the role of facilitator of knowledge transfer between existing institutions and the economy. URS and GZDBK accelerated the intensity of knowledge transfer and information flows, which are directly visible in the creation and accreditation of higher education programs in the region.

As a third innovative player in the region the respondents indicate a

strong economy, which "is known for its fields - automotive industry and pharmaceutical industry". These (two) large enterprises in the region promote (the emergence) "clustering".

In addition to the work of innovative actors, respondents note that clearly defined policy objectives of regional development are important as well. In this context "critical mass is needed and I think that in Dolenjska region this critical mass exist and that is why we know what we want".

As an inhibitory factors in the process of regional development prompted: (1) absence of creative integration of regional actors on the local level; (2) difficulty at knowledge transfer between the academic and economic sphere, whose origin is inadequate protection or even the vulnerability of patent/innovative ideas; (3) a small number of research organizations; (4) a clear regional development strategy, and (5) (even) more intense cooperation among key players.

Given the frequency of collaboration PI and VTP with representatives of local or regional authorities, the perception is ambivalent. PI representatives assess the cooperation with representatives of local authorities as good and regular. They notice that the representatives of local authorities perceive a general desire for cooperation especially in higher education field in order to prevent brain drain of young, promising scholars from the region. On the other hand, VTP representatives evaluate the cooperation with the local and regional authorities as critical and periodical.

Respondents involved in the study highlighted the key factors which inhibit cooperation between the PI, VTP and local authorities: (1) uneven perception among the "intellectuals" on the further regional

development and, consequently, (2) insufficient operation on the local level, and (3), low educational structure of employees in the Municipality of Novo Mesto.

In the Dolenjska region there are mechanisms for innovative breakthrough in the context of creative human resources or critical mass. This critical mass of highly educated individuals should form the core of regional development potential.

According to the gathered data we could argue that knowledge transfer between innovative actors in the region does occur and by that it reduces the leverage of uneven economic and academic sphere development. Consequently, this is weakening economy deficit needs of key - professional competencies.

It is not necessary to point out the fact that IPs are in the context of the knowledge society important particularly in terms of (transfer) knowledge mediation between academia as producer and high-technological companies as entities that are able to apply this knowledge into innovative products and/or services and are competitive in the labour market. Supportive environment, such as technology parks, universities, business incubators and local and regional development agencies provide high-technological companies institutional and infrastructure frame, and at the same time present (equally important) framework for flexible organizational approaches and for establishment of cooperative informal networks (Annual Report).

The conducted research points out to the problem of insufficient activity of local authorities in the context of regional development policy. Opportunities for regional innovative breakthrough would be enhanced if local authorities would play a better role as facilitator and

integrator...“if the mayor would be more ambitious /.../ the development would be significantly faster”.

Conclusion

In the researches in the field of transfer of knowledge between higher education institutions and the economy the notion of intellectual property does not play a positive role. The first two barriers furthermore contribute to the fact that the formation of cooperation between HEI and the economy through the mechanism of intellectual property is additionally difficult.

The research on university patents and licensing of universities shows that these are but scarce. Here the data for the research institutes is put aside and not taken into consideration, since the focus is only on HEI patenting directly. The perception for why this is so, is partly (beside taking into consideration also the first and the second barrier) the inadequately regulated area of intellectual rights, both on the state level and on the level of internal regulations.

The Dolenjska region research as a model regional research shows as one of the inhibitory factors “difficulty at knowledge transfer between the academic and economic sphere whose origin is inadequate protection or vulnerability of patent/innovative ideas”. This is consistent with the research by Kos (2009: 43) where insufficient intellectual property protection is seen as one of the crucial reasons for the lack of cooperation and lack of transfer of knowledge between HEI and the economy. To put this in focus we have to take into consideration also the general tendencies of the economy towards intellectual property rights. The research by Cvelbar et al (2008) shows that the companies see as the least effective way of protecting innovation patents (76% of

companies have not applied (or not been successful in applying) for any patent in the last three years), however as the most efficient way of protecting innovations trade secrets are seen. Additionally Slovenian companies do not so any market for licensing (which is concurring with the fact that 91% of Slovenian companies have not closed any contracts for product innovation and 95% none for product innovation (ibidem).

Taking into account also these general tendencies, we can see that the intellectual property system in Slovenia does not play its designated role, neither among companies nor in university-industry relationships. Practically all of the research shows the general doubtful inclination towards intellectual property rights as a mechanism for knowledge transfer between organizations in general and specifically between higher education institutions and the economy. However we suggest that in depth research on the reasons for this should be conducted in the future.

References

- Adam et al. 2010. *Inovativna jedra v regionalnem razvoju*. Ljubljana: Vega.
- Agrawal, A. et Handerson, R. (2001). *Putting patents in context: Exploring knowledge transfer from MIT*. Available online.
- Asheim, B.T. 2008. Perspectives and development tendencies in regional innovation research and policy. *Presentation given at The*

- Norwegian Academy of Science and Letters*, Oslo, February 2008. Available upon request.
- Bourdieu, P. 1986. The Forms of Capital. In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. J. G Richardson. New York: Greenwood Press.
- Burt, S. R. 1997: The Contingent Value of Social Capital. *Administrative Science Quarterly*. 42: 339-365.
- Burt S. R. 2001. Structural Holes versus Network Closure as Social Capital. In *Social Capital: Theory and Research*. Transaction Publishers, ed. N. Lin, K. Schweers Cook et S. R. Burt. New Jersey: New Brunswick, pp: 31-56
- Coleman, J. S. 1988. Social Capital in the Creation of Human capital. *American Journal of Sociology*. 94: 95–120. Chicago: The University of Chicago Press.
- Conti, A. et Gaule, Patrick. 2010. *Is the US Outperforming Europe in University Technology Licensing? A New Perspective on the European Paradox*. DRUID Working papers 10-04. http://www2.druid.dk/conferences/working_papers.php
- Cornish, W. R. 1999. *Intellectual Property: Patents, Copywrite, Trade Marks and Allied Rights*. London: Sweet&Maxwell.
- Cvelbar, U. et al. 2008. *Intelektualna lastnina v slovenskih podjetjih*. Available online. Kinsella, Stephan N. 2001. Against Intellectual Property. *Journal of Libertarian Studies*
- d'Este, P. et all. 2010. *Academic Entrepreneurship: What are the Factors Shaping the Capacity of Academic Researchers to Identify and Exploit Entrepreneurial Opportunities?* DRUID Working papers 10-05. http://www2.druid.dk/conferences/working_papers.php
- Grootaert, C. 1998. *Social capital: The Missing Link?* Social Capital Initiative Working Paper No. 3. <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-03.pdf>

- Impacts of University-Industry Relations on Public Research*. DRUID Working papers 10-0. http://www2.druid.dk/conferences/working_papers.php
- Kos, M. 2009. *Pot Slovenije k odličnosti: Izgledi in ovire*. Ljubljana: Nova revija.
- Kump, S. 1999. Perspektive univere v 21. Stoletju. In *Univerza pleše avtonomno?*, ed. K. Majerhold et D. Jelovac. Ljubljana: ŠOU and Radio Študent.
- Majerhold K. 1999. Znanje, družba in moč. In *Univerza pleše avtonomno?*, ed. K. Majerhold et D. Jelovac. Ljubljana: ŠOU and Radio Študent.
- Makarovič, M. 2004. Socialni kapital kot neizkoriščen vir. In *Razpoke v zgodbi o uspehu*, ed. I. Svetlik et B. Ilič. Ljubljana: Sophia. Pp: 130–152.
- Maskus, K. E. 2000. *Intellectual Property Rights and Economic Development*. Paper prepared for the series “Beyond the Treaties: A Symposium on Compliance with International Intellectual Property Law”. Available online.
- Nooteboom, B. 2007: Social Capital, Institutions and Trust. *Review of Social Economy*. LXV, (1). pp. 29-53.
- Østergaard, C. R. 2007. *Knowledge Flows through Social Networks in a Cluster: Interfirm versus University-Industry Contacts*. DRUID Working papers 07-19. http://www2.druid.dk/conferences/working_papers.php
- Palmer, T. G. 1990. *Are patents and copywrite morally justified? The philosophy of Property Rights and Ideal Objects*. Harvard Journal of Law and Public Policy 13 (3). <http://tomgpalmer.com/wp-content/uploads/papers/palmer-morallyjustified-harvard-v13n3.pdf>
- Perkman, M. et Welsh, K. 2010. *The Two Faces of Collaboration*. DRUID Working Paper.

- http://www2.druid.dk/conferences/working_papers.php
- Pinterič, U. 2010. (Non)-Legal Requirements for Trust in Slovenian Higher Education. V: Samier, E. A. (ur.), Schmidt, M. (ur.): *Trust and betrayal in educational administration and leadership*. New York; London: Routledge. pp. 184-215.
- Pretnar, B. 2002. *Intelektualna lastnina v sodobni konkurenci in poslovanju*. Ljubljana: GV Založba.
- Putman, R. D. 2000. *Bowling Alone, the Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon in Schuster.
- Rončević, B. 2003. Socialni kapital in razvojne koalicije. In *Socialni kapital v Sloveniji*, ed. M. Makarovič. Ljubljana: Sophia.
- SIPR. (2009). *The Government's Resolutions on the Strategy Concerning Intellectual Property Rights*. Helsinki: MEE and ME. Available online.
- Srnovršnik, T. 2010. Koliko univerze in inštituti delajo za podjetja. *Revija Manager*, Vol. May 2010.
- Stallman, Richard M. 2004. *Did you say Intellectual Property? It is a Seductive Mirage*. <http://www.gnu.org/philosophy/not-ipr.xhtml>
- Sterckx, S. 2006. The Moral Justifiability of Patents. *Ethical Perspectives. Journal of the European Ethics Network*13 (2): 249-265.
- Stiglitz, J. E. (1999). *Knowledge as a Global Public Good*. Available online.
- Thurow, L. 1999. *Creating Wealth*. London: Nicholas Bailey Publishing.
- Wuyts et al. 2005. Empirical tests of optimal cognitive distance. *Jornal of Economic Behaviour & Organisation*. 58(2): 277-302.
- Zgaga, P. 1999. Avtonomija to večno vprašanje... In *Univerza pleše avtonomno?*, ed. K. Majerhold et D. Jelovac. Ljubljana: ŠOU and Radio Študent.
- Žlebnik, L. 1978. *Obča zgodovina pedagogike*. Ljubljana: DZS.

Book Review: Hugh Heclo and the Immortality of Institutional Values (Shane Gunderson)¹⁴

Hugh Heclo's, *On Thinking Institutionally*, conjures up thoughts of fervent, high-mindedness for the study of institutions in society. The societal conditions and general malaise he diagnosis elicits a quest for public administration theorists and practitioners to act as agents for meaningful actions in our public sphere. First, I will explain what I mean when I say meaningful actions. Heclo expends tremendous effort to guide us into corrective behaviors for avoidance of soulless institutions and soulless institutional thinking. I argue that much of what Heclo describes as our views towards institutions is based on narcissistic behavior. The second part of this essay focuses on a presumed immortality within Heclo's description of the functions of institutions. Heclo argues for the importance of enduring immortality of institutional values. Hugh Heclo wants us to strive for institutional thinking as a process for delivery of goods which is important but delivering societal good is the sine qua non of our essence.

Meaningful Actions

I see his analysis of our condition as a malaise because of what Heclo views as our problematic tendencies to distrust institutions, problematic "display effects" that magnifies institutional failures, and nebulous distinctions between thinking about institutions and thinking institutionally. Human fulfillment and meaningfulness are consequences of thinking institutionally from within an institution, he says. He is

¹⁴ Adjunct Professor, Miami Dade College, Miami, Florida, Phone number: +1 954 684 7015. E-mail: sgunders@mdc.edu

opposed to just thinking about institutions in a detached manner from outside the institution. His quest is for our essence to be focused on delivering broader, deeper valued causes. He says “we are besieged by a consumer culture promoting a short-term self-preoccupation” (Hecló 7). This criticism of our culture has been seen by others.

First, there are the views of historian and social critic, Christopher Lasch’s, from his 1979 book, *The Culture of Narcissism*. Then there is Jurgen Habermas’s book, *The Structural Transformation of the Public Sphere*. “Their views are similar when they discuss problems created from the erosion of the bourgeois patriarchal family, the problems created from welfare liberalism in the new Social-Welfare state, and the problems created from cultural consumption which caused unhealthy self-interest and an erosion of individual duty and responsibility” (Gunderson 42). Christopher Lasch emphasizes Sigmund Freud’s concept of narcissism and he pays particular attention to how narcissism is “a defense against aggressive impulses rather than self-love” (Lasch 73). Lasch does not equate narcissism with selfishness. He explains narcissism as a coping mechanism used for social conditions during the late ‘70s. Lasch considers society to be “war like” which he feels produces anti-social people who distrust others. Hecló uses the terms “consumer culture” and “self-preoccupation” in a similar way that Lasch and Habermas uses the terms to describe narcissistic behavior. These authors see a distrust of institutions and an erosion of individual duty and responsibility to institutions.

Hecló says institutions and institutional values should endure to deliver “the good” or societal good despite barriers. A central and integral part of Hecló’s defense of institutions is that institutions “represent inheritances of valued purpose with attendant rules and moral obligations” (Hecló 38). Hecló says, “We are disposed to distrust institutions” (Hecló 11). He discusses the forces of our present-day condition as a psychological burden that ends up grounded in

“institutional reference points” that are habituated into our everyday lives as authoritative rules of behavior. Our affirmation for institutional values in our modern thinking is a culture based distrust and a cultural norm that acts as a barrier or weight to “impede our personal journeys toward meaning” (Hecló 35). So our tendency is to distrust institutions because they impede us with rules and obligations; then seeing a pathway to fulfillment through institutional thinking can show us a way out of our malaise. Distrust of institutions is the first barrier to enduring immortality of institutional values.

The second problematic tendency or barrier to enduring immortality of institutional values according to Hecló is “display effects.” Hecló also discusses “scale effects” and “PR effects” but I single out “display effects” because it is the most pernicious in my opinion. Hecló says “there is a *display effect* that vastly magnifies our perceptions of institutional failure” (Hecló 27). His criticism of the way that the media distorts our impression of institutions is insightful because institutions’ performance is generally not flawed. Hecló recognizes that persons are mostly doing what they are supposed to be doing in institutional work. He says the media displays failures and scandals which are “hardly representative” of reality. (Hecló 27) These effects poison the proverbial “well” of public opinion and often the public wants to “throw out the baby with the bathwater.” (My words) This would not be rational in light of isolated incidents that are listed in Hecló’s book.

The third problematic tendency of the public that keeps us in this malaise is the public’s nebulous distinctions between thinking about institutions and thinking institutionally. He says thinking institutionally is not the same thing as critical thinking and not the same as thinking in organizational or bureaucratic terms. Instead, “thinking institutionally is all about being unselfish, rationally uncalculating, and altruistic, indeed bordering on the saintly” (Hecló 127). In other words, his maxim is to move away from short-term, narcissistic tendencies and instead support

recognition of others who rely on institution work. He calls on us to deliver societal good. Meaningful actions, in Heclo's dramatistic style, go beyond the task at hand and for short durations. Instead, individuals who think institutionally stretch time horizons on a journey. Value driven and purposive behavior is like an immortal soul focused on more than delivering the goods.

Immortality of Institutions

According to Heclo, "The rational basis for evaluating institutions is what it produces for human well-being" (Heclo187). Another point that Heclo makes is that "Institutional values can't be counted or measured because institutions are: long term purpose not efficiency" (Heclo161). Thus Heclo's concept of institutional values addresses faulty generalizations and has a mutually reinforcing relationship with Fernand Braudel's concepts in his book, *On History*.

Braudel says, "A useful understanding has to be arrived at (as I have said before, and will say again) that the way to study history is to view it as a long duration, as what I have called the *longue duree*". It is not the only way, but it is one which by itself can pose all the great problems of social structures, past and present." He further states, "Whether you take 1558 or this year of grace 1958, the problem for anyone tackling the world scene is to define a hierarchy of forces, of currents, of particular movements, and then tackle them as an entire constellation. At each moment of this research, one has to distinguish between long-lasting movements and short bursts the latter detected from the moment they originate, the former over the course of a distant time" (Braudel 34). One has to ask, can delivering goodness through institutions be measured short term? Heclo and Braudel would say no. Heclo fails to cite Braudel when using Braudel's term, *longue duree*,

(Heclo 161). In my opinion, Heclo uses the term to support the perceived immortality of institutions and the values that embody institutional work.

In our modern times, Heclo believes there are corrective behaviors for avoidance of soulless institutions and soulless institutional thinking. Moral requirements for delivering societal good or “the good” are lacking in social science according to Heclo because of the psychological barriers individuals experience. His call for meaningful actions in institutional work provides an antidote for narcissistic personalities in my opinion. His reference to “usufruct” or passing along something intact leads one to believe that there is immortality to institutions. (Heclo 110) His personification of institutions makes us believe that there is a lifespan for institutions as if they are living, breathing endeavors. Heclo insists that thinking institutionally should be manifested in personal responsibility for all eternity. We should be good stewards and agents obliged to pass on principles to future generations about the usefulness of institutional work. Heclo says today we are mistaken to believe institutions fail us “the failure does not consist in simply making mistakes, errors, and miscalculations. It consists in failures of being” (Heclo 127). The evanescent nature of institutional thinking has now been revealed by Heclo. His book is an evangelistic detour toward immortality of institutional values.

References:

Braudel, Fernand. (1982): On History. Chicago: University of Chicago Press.

Gunderson, Shane. (2009): "Cultural Narcissism is Not a Generational Phenomenon," Journal of Social and Psychological Science. Vol. 2, No. 1, 42-53.

Habermas, Jurgen. (1999) The Structural Transformation of the Public Sphere:

An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. trans. Thomas Burger

Massachusetts, MA: MIT.

Heclo, Hugh. (2008): On Thinking Institutionally. Boulder, Colo: Paradigm Publishers.

Lasch, Christopher. (1979): The Culture of Narcissism American Life in an Age of

Diminishing Expectations. New York: Norton.

NAVODILA AVTORJEM/Instruction for writing papers:

AVTORSKE PRAVICE

Vse pravice R&R so pridržane. Revija in članki so lahko širjeni in citirani le z navajanjem avtorja iz članka in revije. Znanstveni prispevki, objavljeni v R&R, so delo avtorjev in ni nujno, da predstavljajo ideje ali prepričanja uredniškega odbora revije. Odgovornost za spoštovanje avtorskih pravic v navedkih objavljenega članka je domena avtorja. Ob objavi članka v R&R avtorji avtomatično pripišejo avtorske pravice reviji. Vendar pa si avtorji zadržijo pravico za vnovično uporabo objavljenega materiala v drugi publikaciji, pod pogojem, da mine vsaj eno leto po objavi članka v reviji R&R.

Copyrights

All rights concerning R&R are reserved. Journal and Articles can be spread and cited only with information on author of article and journal. Articles published in the R&R are the work of individual authors and do not necessary represent ideas and believes of Editorial board of R&R. The responsibility for respecting copyrights in the quotations of a published article rests with the author(s). When publishing an article in R&R, authors automatically assign copyright to the journal. However, authors retain their right to reuse the material in other publications written or edited by themselves and due to be published at least one year after initial publication in R&R.

ČLANKI

Uredništvo sprejema v presojo za objavo izključno izvirna znanstvena besedila, ki še niso bila objavljena oziroma niso v recenzijem postopku v drugih revijah. Besedila z referencami in opombami naj bodo poslana po elektronski pošti v Wordovem dokumentu z 1,5 vrstičnim razmikom in pisavo Times New Roman. Vse strani besedila morajo biti obojestransko poravnane in zaporedno oštevilčene. Uredništvo si pridržuje pravico, da predlagani rokopis prilagodi skladno z zahtevami redakcije in standardov slovenskega ali angleškega jezika.

1. Besedila pošljite na elektronski naslov: ambroz.vuga@fuds.si

2. Zaradi dvostranskega anonimnega recenzentskega postopka naj prva stran vsebuje le naslov besedila brez imen avtorja. Ime in priimek avtorja, strokovni naziv, trenutna zaposlitev, celoten naslov prispevka, telefonska številka in elektronski naslov naj bodo izpisani na posebni naslovni strani.
3. Besedilu je obvezno priložiti povzetek in ključne besede v slovenskem in angleškem jeziku. Povzetki naj vsebujejo natančno opredelitev v nadaljevanju predstavljene teme in izpostavijo ključne zaključke. Povzetki ne smejo presegati 150 besed.
4. Znanstveni in strokovni prispevki naj praviloma ne presegajo 7000 besed.
5. Glavni naslov naj bo poudarjen in naj ne presega 100 besed. Vsi ostali naslovi naj bodo jasno vidni, poudarjeni in ločeni z eno vrstico presledka.
6. Opombe morajo biti v besedilu jasno označene z zaporednimi števkami skozi celotno besedilo. Opombe naj bodo pod besedilom.
7. Tabele morajo imeti jasno oznako (npr. Tabela 1: Naslov tabele) in naslove. Enako velja za slike in grafe.
8. Seznam literature naj bo naveden po abecednem redu priimkov avtorjev in letnice izdaje v prispevku uporabljenega gradiva, če gre za istega avtorja.
9. Oddano besedilo mora spremljati izjava avtorja, da besedilo še ni bilo objavljeno oz. ni v pripravi za tisk.

Articles

Papers are received on the understanding that they are not under consideration for publication elsewhere and have not already been published. Manuscripts to be considered for publication should be submitted to the Editor via e-mail as a word document attachment. Article should be written in Times New Roman and 1,5 spacing. Pages should be justified and numbered. Editorial board keeps the right to adjust the language standards of Slovenian or English language.

1. Papers should be e-mailed to ambroz.vuga@fuds.si
2. Due to two sided anonymous peer-review procedure the first page should obtain only the title of the paper without the author's name. The name and surname of the author, affiliation and job position along with the title of the paper should be written together with telephone number and e-mail of the author at special page.

3. The paper must obtain the summary and key words in Slovenian and English language. Summary should contain exact description of topic presented and outline the key conclusions. Summary should not exceed 150 words.
4. Scientific and technical papers should not exceed 7000 words.
5. The main title should be in bold and should not exceed 100 words. The rest of the titles should be clearly visible, in bold and separated by one line spacing.
6. Footnotes should be clearly visible in the text and marked by sequential numbers through out the paper. Footnotes should be placed below the text.
7. Tables should be clearly marked (e.g. Table 1: the title of the table) and titled. The same goes for any kind of pictures or graphs.
8. The list of references should be arranged in alphabetical order of authors' surnames and year of publishing if the same author is cited in different publication.
9. The submitted paper should obtain the authors' statement on paper not being published or in any other peer review procedure.

RECENZENTSKI POSTOPEK

Uredništvo uporablja obojestransko anonimni recenzentski postopek. Avtor mora po potrebi vnesti recenzentove pripombe, preden vnovič odda prispevek. Uredništvo lahko brez zunanjega recenziranja zavrne objavo neustreznega članka.

Peer review procedure

The editorial uses both sided anonymous peer review procedure. Author must if needed take in consideration the reviewers notes before submitting the paper again. Editorial can, without the external peer review procedure discard the publishing of inadequate paper.

NAVAJANJE LITERATURE

Reference in literatura, navedeni v članku, morajo biti urejene na posebni strani in po abecednem redu. Pri tem mora avtor uporabljati naslednji način navajanja:

References and Citations

References and literature listed in article must be arranged on special page in alphabetical order. Authors must use following style of listing:

Knjiga: Priimek, Ime (leto izdaje knjige): *Naslov monografije: morebitni podnaslov.* Kraj izida: Založba.

Book: Surname, Name (published year): *Title of a book.* Place: Publisher.

Zbornik: Priimek, Ime (leto izdaje zbornika): Naslov prispevka v zborniku. V: Ime Priimek urednika (ur.): *Naslov zbornika.* Kraj izdaje: Založba, strani prispevka.

Citing chapter in the book: Surname, Name (year): Title of chapter. In: Name Surname (ed.): *Title of book.* Place: Publisher, pages of chapter.

Članek: Priimek, Ime (leto objave članka): Naslov članka. *Naslov revije.* Številka, letnik revije:, strani članka v reviji.

Article in the journal: Surname, Name (year): Title of the article. *Title of the journal.* Vol.: XXX, No.: 2, pages of article.

Internetni vir: Priimek, Ime (letnica): Naslov. URL: Internetni naslov, (mesec, leto dostopa).

Internet source: Surname, Name (year): Title of text. Available at : [www://](#) (date of last access).

Fakulteta za uporabne družbene študije
School of Advanced Social Studies
Let. 4, Št. 3, Vol. 4, No. 3
2011

15,00 €

